

De ervaringen met de uitsluiting uit de werkloosheid

KWALITATIEF ONDERZOEK

Marc Zune
GIRSEF
IACCHOS – UCL

Didier Demazière
CNRS
CSO – Sciences Po-Paris

Elise Ugeux
GIRSEF
IACCHOS – UCL

Enquête uitgevoerd voor het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid – Actiris – April 2017
Contact : marc.zune@uclouvain.be

Overzicht

Kader van het onderzoek	3
1. Context	4
2. Huidige kennis	6
3. Probleemkwesties	8
4. Methodologie	10
Resultaten	14
1. Hoe werd de uitsluiting uit de werkloosheid ervaren?	15
1.1 Verschillende uitsluitingslogica's	16
1.2 FIDAI: de betekenissen van de werkloosheid	20
1.3 DISPO: de betekenissen van de zoektocht naar werk	27
2. Welke trajecten op het vlak van statuut ?	35
2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting	36
2.2. De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?	43
3. Welke houding tot werk hebben de uitgesloten?	50
3.1. Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen	51
3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen	57
3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken	74
Lessen en aanbevelingen	87
1. De mislukking van het activeringsbeleid	88
2. Blinde normalisering	89
3. Kritiek op de instellingen	91
Bijlage	94

1

Kader van het onderzoek

1. Context
2. Huidige kennis
3. Probleemkwesties
4. Methodologie

1. Context

Insluiting en uitsluiting: de veranderlijke perimeters van de werkloosheid

DE EVOLUTIE VAN DE WERKLOOSHEIDSPERIMETER IN BELGIË: VAN VERRUIMING NAAR VERENGING

Het Belgische werkloosheidsverzekeringssysteem heeft een lange ontstaansgeschiedenis die nauw verbonden is met de industrialisering in de 19e eeuw en de invoering van de sociale zekerheid door het Sociaal Pact van 1945, waarmee het algemeen recht op werkloosheidsuitkeringen werd bekrachtigd en los kwam te staan van de staat van behoeftigheid.

Verschillende evoluties

Tussen 1955 en 1970:

- > belangrijke vooruitgang in de sociale wetgeving en evolutie van het begrip van «sociale zekerheid» (gaande van bescherming tegen armoede tot bescherming tegen achteruitgang van de levensstandaard, F. Loriaux).

Opeenvolgende crisissen sinds de jaren 70 leidden tot:

- > Herhaalde stijgingen van het werklozenaantal
- > Striktere voorwaarden voor de toegang, de vergoedbaarheid en het behoud van de verzekering: de gezinsmodulering in drie categorieën (gezinshoofden, alleenstaanden, samenwonenden) die in 1980 werd ingevoerd, de uitsluiting op basis van het gezinsinkomen (1986), de verschillen in de duur van de wachttijden of nog, de vermindering van de vrijstellingen om naar werk te zoeken of toegang tot het brugpensioen te verwerven.

Verschuivingen in het activeringsbeleid

Het activeringsbeleid waar vanaf 2004 wordt op ingezet, kent verschillende verschuivingen:

- > van een controle van de beschikbaarheid naar een controle van de effectieve inspanningen om werk te vinden,
- > van een verworven recht naar een gecontractualiseerd recht,
- > van een plaatsingsaanpak naar een begeleidingsaanpak.

Hierbij wordt uitgegaan van de individuele verantwoordelijkheid, zoals toegelicht door de RVA:

De actieve beschikbaarheid is de verplichting voor de werkloze om actief en positief mee te werken aan de acties inzake begeleiding, opleiding, beroepservaring of inschakeling die hem worden voorgesteld door de bevoegde gewestelijke dienst voor arbeidsbemiddeling en om zelf actief naar werk te zoeken door individuele, regelmatige en diverse stappen te ondernemen. (RVA, infoblad T83, januari 2017)

De hervormingen van de regering-Di Rupo (2011-2014) en de regering-Michel (2014-) hebben dit activeringsprincipe versterkt door de verstrenging van de controles op het zoekgedrag (en van de sancties in geval van een negatieve evaluatie), de degressiviteit van de werkloosheidsuitkeringen en de beperking tot 3 jaar van het recht op inschakelingsuitkeringen («op basis van studies»), waardoor dit recht niet meer onbeperkt in de tijd is.

1. Context

De vraag van het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid

DE ONZICHTBAARHEID VAN DE TRAJECTEN VAN UITGESLOTEN WERKZOEKENDEN SINDS JANUARI 2015

De gevolgen van de meest recente maatregelen ter beperking van de werkloosheidsperiode en ter controle van de werkzoekenden werden in het bijzonder vanaf januari 2015 duidelijk en dit op basis van twee belangrijke procedures:

- > **De FIDAI-procedure:** einde van het recht op inschakelingsuitkeringen, met een piek in de uitsluitingen nadat in 2012 de maatregel om de inschakelingsuitkeringen tot drie jaar te beperken, in werking werking was getreden. Met uitzondering van specifieke gevallen die een verlenging kregen, werden duizenden rechthebbenden automatisch uitgesloten en geschrapt bij de tewerkstellingsdiensten.
- > **De DISPO-procedure:** hierbij komen de uitgeslotenen uit de werkloosheid op grond van de zogenaamde DISPO-procedure, de controle van het actieve zoekgedrag naar werk.

De redenen die tot uitsluiting van het recht op werkloosheidsuitkeringen kunnen leiden, zijn veelzijdig¹ en hebben steeds het beheer van de werkloosheid beïnvloed.

Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft het nieuwe beleid ervoor gezorgd dat ongeveer 3.250 personen in januari 2015 automatisch van de inschakelingsuitkeringen werden uitgesloten. Daarna werden een honderdtal personen per maand uitgesloten. De definitieve sancties na afloop van de (klassieke) DISPO-procedure variëren naargelang de jaren: 1.750 in 2014 en 955 in 2015.

KWALITATIEF ONDERZOEK NAAR DE PRAKTIJKEN VAN EN DE ERVARINGEN MET DE UITSLUITINGEN

Dit alles doet vragen rijzen over wat er is geworden van de verschillende categorieën van uitgeslotenen, met name op het vlak van het professionele traject en de relaties met de instellingen. Hun situatie na de uitsluiting is immers niet zomaar in de statistieken terug te vinden. Op beleidsvlak zorgt de kwestie van het al dan niet overstappen naar het OCMW voor bezorgdheid.

De vragen van het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid zijn veelvuldig: wat waren de gevolgen van de uitsluiting op de individuele trajecten, op de ervaringen, de relaties met de instellingen, de verhouding tegenover de arbeidsmarkt, de houding tot werk enz.?

2. Hudige kennis Institutioneel kader en heterogene ervaringen

WERKLOZE: EEN SOCIAAL STATUUT ...

In maatschappijen waar loonarbeid de klok slaat, betekent werkloosheid niet alleen het verlies van een job. Daarnaast is werkloos zijn ook een sociaal statuut dat inclusie waarborgt. Werkloosheid wordt gekenmerkt door een institutionele erkenning en een behandeling door gespecialiseerde professionals (Demazière 2006)².

- > Met dit statuut gaan specifieke rechten en plichten gepaard waarvan de doeltreffendheid afhangt van de conjunctuur: het recht om te worden geregistreerd en begeleid, het recht op een vervangingsinkomen en de verplichting om beschikbaar te zijn en werk te zoeken (Willmann, 1998)³.
- > Het statuut van werkloze betekent dus dat men deel blijft uitmaken van de arbeidsmarkt, dat er een band met werk blijft bestaan; werkloos zijn is de standaardtoestand als men geen werk heeft.
- > Werkloosheid valt niet onder het domein van de maatschappelijke bijstand en sociale voorzieningen, waar problemen (sociale moeilijkheden, problemen op het vlak van gezondheid, huisvesting, schulden, administratie, gebrek aan zelfstandigheid enz.) op een andere manier worden gedefinieerd en beantwoord (andere begeleidingsvormen).

... EEN KWETSBARE SITUATIE

Het statuut van werkloze blijft broos en voorwaardelijk, ook al is er een juridisch en reglementair kader. De werkloosheid bevindt zich immers op het kruispunt van twee logica's: enerzijds de institutionele logica (beheer van werklozen, advies, uitbetaling van de uitkeringen, controle van de zoektocht naar werk) en anderzijds de individuele logica (toepassing in mindere of meerdere mate van de regels, afhankelijkheid of afstand van het statuut, houding tot werk, duur van de werkloosheid, afstand tot werk enz.)

→ De situaties van de werklozen die onder dit statuut vallen, d.w.z. de subjectieve ervaringen, de verhouding tot de instellingen, de anticipaties van de mogelijkheden, zijn uitermate variabel en divers. Dit geldt tevens voor veranderingen in het statuut die trajecten en ervaringen in veel uitlopende richtingen sturen.

² Demazière, D. (2006), *Sociologie des chômeurs*, Paris, La Découverte, col. Repères.

³ Willmann C. (1998), *L'identité juridique du chômeur*, Paris, LGDJ.

2. Huidige kennis

GESCHRAPT WORDEN: DE ERVARING VAN EEN KEERPUNT IN HET TRAJECT

De uitgesloten van de werkloosheid vormen geen homogene sociale categorie. Zij kunnen niet worden beschreven aan de hand van gemeenschappelijke kenmerken die niet in andere situaties voorkomen. Zij krijgen evenwel allemaal met eenzelfde verandering (uitsluiting) te maken, maar kunnen dit op een verschillende manier ervaren en interpreteren.

Deze uitsluiting vormt een tweesprong in hun levensloop, een keerpunt dat herschikkingen, veranderingen, aanpassingen, reacties meebrengt en dat erg verscheiden richtingen kan uitgaan: afzien van werk of herdynamisering, zich beperken tot informele bezigheden of zoeken naar een nieuw evenwicht in het huishouden, in instabiele situaties of in de marge van de samenleving belanden, afhankelijk worden van instellingen of desocialiseren enz.

EEN GRIJZE ZONE DIE OP VERSCHILLENDE WIJZEN WORDT INGEVULD

De uitsluiting staat automatisch gelijk met een verlies aan inkomsten. Daarnaast betekent de uitsluiting ook het kwijtraken van een statuut, meer bepaald dat van erkende, uitkeringsgerechtigde en begeleide werkzoekende.

Er komt niet altijd een ander statuut, dat door sociale voorzieningen wordt afgebakend, in de plaats. De uitsluiting is een grijze zone zonder vastgelegde statuten, waar de leefomstandigheden dreigen te verslechteren en onzekerheden groter worden.

DE UITSLUITING LAAT SPOREN NA IN EEN MENSENLEVEN

Tweesprongen, zoals uitsluiting, zetten alle aspecten van het leven die ermee verband houden op hun kop: werk, budget, gezin, relaties, verhouding tot instellingen enz.

Uitsluiting betekent niet louter een verlies aan inkomsten, maar zorgt ook voor een ontregeling van het dagelijkse leven, de activiteiten en de prioriteiten, en verandert bovendien het zelf- en toekomstbeeld.

→ Het sociologisch onderzoek naar de uitsluiting gaat het verband na tussen een administratieve handeling m.b.t. het beheer van de werkloosheid en de verstoring van de levensloop die deze actie veroorzaakt en die de uitgesloten werklozen proberen te reorganiseren, recht te trekken en aan te passen aan deze ingrijpende verandering.

3. Probleemkwesities

De uitsluiting als *turning point*

De uitsluiting is een keerpunt in de levensloop van werklozen dat de verhouding tot de wereld door elkaar schudt en nieuwe oriënteringen teweegbrengt. Deze gebeurtenis zal in dit rapport worden onderzocht rond drie grote onderzoeksvragen:

1. HOE WERD DE UITSLUITING UIT DE WERKLOOSHEID ERVAREN?

Deze eerste vraag gaat dieper in op de beschrijving en de interpretatie van het uitsluitingsproces zelf. Het onderzoek legt zich toe op de volgende aspecten:

- > Wat waren de kenmerken van de ervaringen met de instellingen en de persoonlijke ervaring m.b.t. de werkloosheid?
- > Hoe werd omgegaan met de verplichtingen die gepaard gingen met het statuut van werkloze, wat heeft desgevallend tot de negatieve evaluaties geleid?
- > Hoe is de uitsluiting uit de werkloosheid verlopen? Hoe werd dit moment geïnterpreteerd en welke acties werden ondernomen?

Hier zal dieper worden ingegaan op de tegenstellingen tussen het einde van de inschakelingsuitkeringen en de uitsluiting na negatieve evaluaties van het zoekgedrag naar werk, aangezien deze twee verschillende problemen verhullen: het probleem van de werkloosheidsperimeter, wanneer de aard en het volume van de verrichte professionele activiteiten niet voldoen aan de vereisten om toegang te krijgen tot werkloosheidsuitkeringen; het probleem van het controlesysteem zelf en de onderliggende normalisatie in het licht van de wijze waarop de werklozen dit ervaren en hoe zij hierop anticiperen.

Significante referenties betreffende de notie van « turning point » in sociologie
Abbott, A. (2001), *Time matters. On theory and method*, Chicago, The University of Chicago Press.

Bessin M., Bidart C., Grossetti M. (dir.), (2009), *Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et à l'événement*, Paris, La Découverte.

Hughes E.C. [1950], « Cycles, turning points, and careers », in *Men and their work*, Glencoe, IL : Free Press, pp. 11-22.

3. Probleemkwesities

2. WELKE TRAJECTEN OP HET VLAK VAN STATUUT?

De uitsluiting zorgt er onmiddellijk voor dat een belangrijke bron van inkomsten wordt ingetrokken en maakt dat de werkzoekende geen administratief statuut meer heeft. Hoewel na de uitsluiting wordt aangeraden om, met het oog op het herstel van beide aspecten, een beroep te doen op het OCMW, kunnen we niet zomaar veronderstellen dat de steun van het OCMW automatisch en toereikend is:

- > Op welke elementen baseren de uitgesloten zich om hun situatie te beoordelen? Welke redeneringen hanteren zij?
- > Hoe wordt het aanbod van het OCMW in dit kader gezien en geïnterpreteerd?
- > Hoe beschouwen de uitgesloten werklozen de grenzen tussen de werkloosheid en de bijstand?
- > Hoe wordt concreet beslist om een beroep op het OCMW te doen - of juist niet?
- > Wat zijn de gevolgen van deze verandering van statuut?

Opnieuw zorgt de verscheidenheid aan uitgesloten werklozen voor heel verschillende handelwijzen, ongeacht of het gaat om financiële noodzaak of de symbolische relatie tot het OCMW. Als we deze handelwijzen onder de loep nemen, leidt dit tot de vraag of het OCMW een zinvol alternatief is. Alsook voor wie dit het geval is en in welke omstandigheden.

3. WELKE HOUDING TOT WERK HEBBEN DE UITGESLOTENEN?

De uitgesloten personen wordt het statuut van werknemer die het zonder werk moet stellen, ontnomen. En omdat zij zich niet snel genoeg op de arbeidsmarkt inschakelen of omdat wordt geoordeeld dat zij niet het juiste ondernemen om dicht bij de arbeidsmarkt te komen, wordt hen dit statuut ontnomen.

- > Hoe passen uitgesloten werklozen hun houding tot werk tegen hun wil aan?
- > Veroorzaakt de uitsluiting van het instituut van de werkloosheid een verslapping of een opleving van de activiteit?
- > Welke mogelijkheden worden in het vooruitzicht gesteld? Wat is volgens henzelf haalbaar?
- > Op welke manier denken zij opnieuw aan de slag te raken? Welk soort activiteiten hebben zij voor ogen?
- > Over welke middelen beschikken zij?

Eerst schetsen we een beeld van de diverse opvattingen over werk en het scala aan toekomstverwachtingen. Vervolgens beschrijven we de verschillende strategieën van de uitgesloten, waarbij we twee uitersten onderscheiden: de concrete activiteiten die na de uitsluiting worden uitgetest of de abstracte toekomstplannen verstoken van tastbare ondersteuning.

4. Methodologie

Verzameling en analyse van 55 getuigenissen

EEN INZICHT VERWERVENDE BENADERING

- > Er werd gebruik gemaakt van biografische gesprekken om de ervaringen, ook de onzichtbare, te begrijpen
- > We verslaan activiteiten, aanpakken en ervaringen om feiten nauwkeurig en omstandig uiteen te zetten
- > Inzicht verwerven in hoe werklozen de uitsluiting interpreteren en betekenis geven: spreken over wat er gebeurt, betekent eveneens dat men zijn standpunt kenbaar maakt, een oordeel durft vellen, zijn voorkeuren, ongenoegens, verwachtingen formuleert
- > Eigen overtuigingen en subjectieve betekenissen vormen de basis van gedragingen en handelswijzen

DE UITGESLOTEN PERSONEN IDENTIFICEREN EN STIMULEREN OM TE GETUIGEN

- > Talrijke methodologische moeilijkheden opheffen
  - Personen vinden die 6 maanden tot een jaar geleden werden uitgesloten. Deze termijn is immers nodig om het wezen van de ervaring te vatten teneinde de gevolgen en de handelingen die na de uitsluiting werden verricht, te begrijpen
  - Een populatie die niet wordt afgebakend noch geregistreerd: er werd geen gebruik gemaakt van een administratief of institutioneel register
- > De gehanteerde werkwijze en de opzet van de enquête
  - Tussenpersonen inschakelen met wie uitgeslotenen contact konden hebben: inschakelingsinstellingen, verenigingen, sociale centra, vakbonden, advocaten, huisvestingsvoorzieningen, gemeenschapscentra enz.
  - Tot meer getuigenissen komen door flyers uit te delen, een pagina rond de enquête op een sociaal netwerk plaatsen
  - Een korte vragenlijst die in oktober 2016 naar de DIS-PO-uitgeslotenen werd verstuurd, met een akkoordverklaring om aan een gesprek deel te nemen
- > De respondenten achter de werkwijze van de enquête scharen
  - De vertrouwelijkheid werd volledig gegarandeerd. De gesprekken werden anoniem gemaakt (door het gebruik van pseudoniemen in het onderzoek)
  - De onderzoeksgesprekken werden bij de respondenten thuis of in openbare plaatsen gehouden en duurden gemiddeld 90 tot 120 minuten

4. Methodologie

STURING VAN DE GESPREKKEN OP GROND VAN EEN AANTAL THEMA'S

De gelegenheid om de ervaringen in alle ernst en zonder oordeel aan bod te laten komen

De gesprekken werden «min of meer» gestuurd op basis van een aantal grote thema's

- > Hoe de uitsluiting wordt verklaard en geïnterpreteerd
- > Welk traject werd afgelegd
- > Welke gevolgen de uitsluiting had en welke acties werden ondernomen
  - Hoe de toekomst, de plannen, de moeilijkheden worden gezien
  - Hoe, achteraf beschouwd, de dienstverlening en de werkloosheid wordt beleefd

Een actief luisterende houding waarbij wordt aangemoedigd om dieper in te gaan op wat wordt verteld

EEN VERGELIJKENDE GEVALSSTUDIE

De gesprekken werden integraal uitgeschreven

Duidelijk verschillende gevallen benoemen :

- > De uitsluiting kadert in sterk verschillende trajecten (zowel voor als na)
- > De uitsluiting is een ervaring die op verschillende manieren wordt geïnterpreteerd en aangepakt

In de eerste plaats een aantal structurerende kwesties aan bod laten komen:

- > De reacties op de uitsluiting (houding tot werkloosheid en aanpassing van de identiteit)
- > De reorganisatie van zijn leven (bescherming statuten en gebruik van institutionele hulpmiddelen)
- > De houding tot de arbeidsmarkt en werk (vooruitzichten en voorbereiding van de toekomst)

HOE ZIT HET MET DE REPRESENTATIVITEIT VAN DE ONDERZOCHE GETUIGENISSEN?

Geen steekproef om een representatief corpus samen te stellen
De grondslag van de geldigheid van de kwalitatieve enquêtes:

- > Representativiteit is geen geldigheids criterium van de kwalitatieve enquêtes
- > De verscheidenheid van de steekproef en opname van alle mogelijke gevallen (de diversiteit van de werkelijkheid volledig weergeven)
- > De inhoud van het discursief materiaal en het engagement van de respondenten in de gesprekssituatie

De steekproef is divers en leunt behoorlijk dicht aan bij de kenmerken van de referentiepopulatie: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, nationaliteit, woonplaats, werkloosheidsduur, taal.

De diversiteit van de steekproef heeft tevens betrekking op andere, verborgen variabelen: vermogen, inkomensbronnen, gezinssamenstelling, migratiedynamieken, specifieke activiteitensectoren enz.

4. Methodologie

Enkele identificatiegegevens

GESLACHT

	Mannen	Vrouwen
FIDAI	6	18
DISPO	17	8

LEEFTIJD

	25-29 jaar	30-39 jaar	40-49 jaar	50-59 jaar
FIDAI	1	11	12	0
DISPO	3	4	11	7

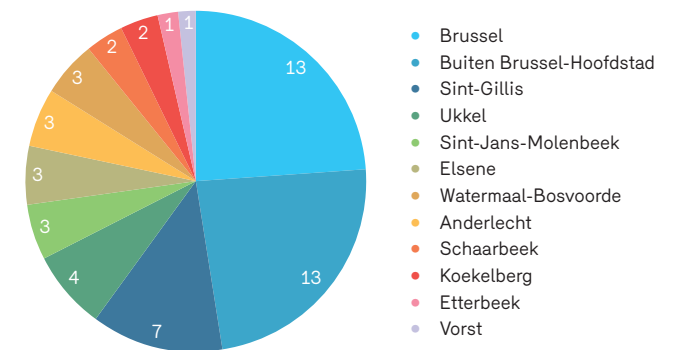
OPLEIDINGSNIVEAU

	Laag	Middelmatig	Hoog	Andere
FIDAI	7	4	6	1
DISPO	10	8	2	5

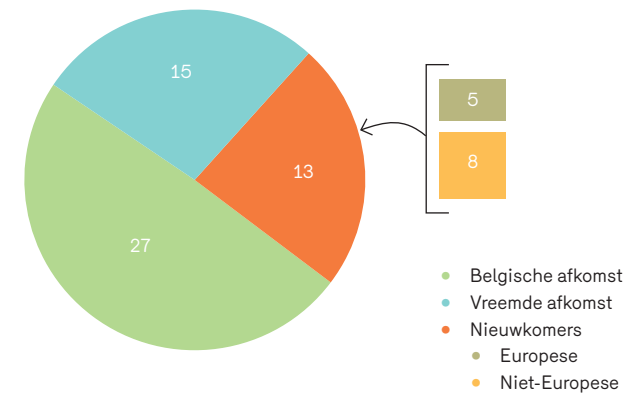
GEOGRAFISCHE VERDELING

	OCMW	Art. 60	Werk	Alleenstaande / ten laste
FIDAI	6	5	1	10
DISPO	10	3	1	11

GEOGRAFISCHE VERDELING

AFKOMST

4. Methodologie

Werkervaringen en beroepsituatie

EEN GROTE VERSCEIDENHEID AAN ERVARINGEN

De uitgesloten werklozen die werden geïnterviewd, hadden erg uiteenlopende werkervaringen:

- > op het gebied van de duur, alles samengeteld schommelen deze werkervaringen tussen meer dan 20 jaar en minder dan een jaar ;
- > op gebied van de juridische vorm, zoals werk in loondienst, uitzendwerk, zelfstandige arbeid, informele arbeid, stage, vrijwilligerswerk, onbezoldigd werk enz. ;
- > op het gebied van verschillende periodes van tewerkstelling, in sommige gevallen zelfs meer dan dertig;
- > op het gebied van uitgeoefende functies en betrokken arbeidsplaatsen (zie kader).

Naast de verscheidenheid in trajecten zijn er ook een aantal gemeenschappelijke kenmerken:

- > De uitgeoefende jobs zijn niet-geschoolde arbeidsplaatsen, en deze werklozen bevinden zich in specifieke segmenten van de arbeidsmarkt
- > Deze arbeidsplaatsen bieden weinig mogelijkheden op een stabiele arbeidsplaats, en leiden daarentegen tot onzekerheid, soms op korte termijn (kortlopende contracten of informele arbeid) of middellange en lange termijn (geen loopbaanvooruitzichten, instabiele werkgevers)
- > De periodes van werkloosheid, de afwisseling tussen werk en werkloosheid en de instabiliteit zijn terugkerend en structurerend

EEN (ONVOLLEDIGE) INVENTARIS VAN DE ARBEIDSPLAATSEN EN FUNCTIES DIE DOOR DE RESPONDENTEN WERDEN UITGEOEFEND

magazijnier, mosselwasser, bagagist, taxichauffeur, dispatchingoperator, straatveger, orderpicker, kelner(in), hulpkok, landbouwarbeider, groenteteler, callcenteroperator, hulp-kapper, verhuizer, ijsjesverkoper, schoorsteenveger, roadie, ruitenwasser, marktkramer, loopjongen/-meisje, diskjockey, autoverhuurder, tuinman, barman, productanimator in grote winkels, warenbehandelaar, veiligheidsagent, klusjesman, broodjesbeider, bloemenverkoper, huispersoneel, bordenwasser in restaurants, verkoper kassystemen, redacteur voor reclamebladen, archiefmedewerker, arbeider in de bouw (ruwbouw en afwerking), kinderanimator, handlanger op werven, kledingverkoper, huishoudhulp, aquagyminstructeur, caissière in supermarkten, vertegenwoordiger, advertentieverkoper, lesgever alfabetisering, verkoper telefoonabonnementen, enz.

2

Resultaten

1. Hoe werd de uitsluiting uit de werkloosheid ervaren?
2. Welke trajecten op het vlak van statuut?
3. Welke houding tot werk en de arbeidsmarkt hebben de uitgesloten?

1. Hoe werd de uitsluiting uit de werkloosheid ervaren?

Wat waren de reacties op de uitsluiting? Wat waren de gevolgen van de administratieve sanctie? Hoe staan zij tegenover het statuut van werkloze?

- 1.1.** Zeer verschillende uitsluitingslogica's
- 1.2.** De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid
- 1.3.** De DISPO-procedure : de betekenissen van de zoektocht naar werk

1.1 Zeer verschillende uitsluitingslogica's

Verschillende institutionele uitsluitingslogica's

DE ZOGENAAMDE FIDAI-PROCEDURE: EEN ONPERSOONLIJKE LOGICA VAN «HET EINDE VAN HET RECHT» ...

- > De inschakelingsuitkering wil de overschakeling van de basisstudies naar werk overbruggen
- > Vroeger waren deze onbegrensd in de tijd tot de regering-Di Rupo besliste om de inschakelingsuitkeringen vanaf januari 2012 tot 3 jaar te beperken
- > De begunstigten hebben dezelfde verplichting om «actief» naar werk te zoeken als personen die een werkloosheidsuitkering ontvangen
- > In de praktijk heeft het einde van het recht sinds januari 2015 betrekking op personen met zeer verschillende trajecten
- > Gemeenschappelijk punt: in het verleden niet voldoende lang hebben gewerkt om recht te hebben op een werkloosheidsuitkering
- > De uitsluiting is een onpersoonlijke, administratieve beslissing die niet afhangt van de zoektocht naar werk of professionele activiteiten (die bijvoorbeeld niet op elkaar aansluiten)

De uitsluiting van het recht op inschakelingsuitkeringen kon zich voltrekken ondanks een positieve beoordeling van de activiteiten inzake het zoeken naar werk.

Het einde van de uitkeringen doet dus vragen rijzen over **de perimeter en de betekenis van de werkloosheid** wanneer men niet aan vast voltijds werk geraakt.

1.1 Zeer verschillende uitsluitingslogica's

Verschillende institutionele uitsluitingslogica's

DE ZOGENAAMDE DISPO-PROCEDURE: EEN LOGICA VAN SANCTIES OP BASIS VAN INDIVIDUELE GEDRAGINGEN

- > Werkloosheidsuitkeringen worden toegekend op basis van een beroepsactiviteit in loondienst gedurende een bepaalde periode
- > Het activeringsbeleid: van de controle van de beschikbaarheid naar de controle van het actief naar werk zoeken
- > Een controlesysteem waarin de verbintenissen om naar werk te zoeken wordt gecontractualiseerd en een systeem van progressieve sancties

- > In de praktijk is het controlesysteem strenger geworden, met systematischere controles en hogere eisen m.b.t. de zoektocht naar werk
- > De uitsluiting komt er na 3 negatieve beoordelingen en na een tijdelijke schorsing
- > De beoordeling van het zoekgedrag naar werk verloopt via een evaluatie door de controleur die zich baseert op de schriftelijke bewijzen die door de werkzoekenden werden verzameld

De strengere controle van het zoekgedrag naar werk betekent een normalisering van de wettelijke manieren om een job te bekommen, voor personen die een «standaardtewerkstellingsperiode» hebben gehad.

De uitsluiting doet vragen rijzen over **de betekenis van het zoeken naar werk** wanneer men moeite heeft om opnieuw een job te zoeken of wanneer de wettelijke vorm is uitgehold.

1.1 Zeer verschillende uitsluitingslogica's

Gedeeld
spanningsveld
in de gevoelens
m.b.t. de
uitsluiting

HOE WORDT DE UITSLUITING ERVAREN? HOE WORDT DE UITSLUITING GEKENMERKT EN GEÏNTERPRETEERD?

1. Een wijdverbreid onrechtvaardigheidsgevoel

De respondenten aanvaarden de beslissing van de uitsluiting niet. Ze geven aan dat er een discrepantie bestaat tussen een instelling die de werkloosheid systematiseert en een persoonlijke ervaring die niet tot uiting kan worden gebracht. De onrechtvaardigheid zit in het feit dat hun verdiensten, situatie en aspiraties niet worden erkend.

Ik heb altijd werk gezocht zoals het hoort. Ik ben naar mijn oproepingen gegaan. Mijn best, ik heb mijn uiterste best gedaan. Ik bracht mappen vol bewijsmateriaal mee (15)

Het is een papieren rompslomp. Het is dikke zever, iedereen weet het. Het is zo hemeltergend (9)

Ik zeg dat ik heb gewerkt, maar ik krijg te horen dat ik vaak werkloosheidsuitkeringen heb gekregen. Wel ja, maar 100, 150 euro extra, met twee kinderen! «Nee, u heeft niet gewerkt» kreeg ik te horen. Ik ben onheus behandeld geweest. Ze hebben mij miskend (8)

... samen met een zekere opluchting

Paradoxaal genoeg gaat de uitsluiting uit de werkloosheid in de meeste gevallen ook samen met een gevoel van bevrijding, zodanig werden ze door de controles en de angst voor sancties onder druk gezet. De respondenten voelden zich verplicht te voldoen aan de normen, die hen als institutionele willekeur overkomen.

Het is duidelijker nu. Ik ben opgelucht, ook al hoop ik opnieuw in het systeem te geraken. Ik word niet meer kinderachtig behandeld bij een idiote controle. Het is toch wel een opluchting (6)

Opluchting, eindelijk bevrijd. Geen druk meer over de keuzes, de weg die je hebt afgelegd (13)

Ik heb de begeleiding van de RVA zo slecht ervaren dat ik tegen mezelf zei «des te beter». Ik zal wel zien wat er gebeurt (17)

1.1 Zeer verschillende uitsluitingslogica's

Gedeeld spanningsveld in de gevoelens m.b.t. de uitsluiting

2. Berusting over de weinige mogelijkheden tot beroep

Zeer weinig geïnterviewden hebben de beslissing tot uitsluiting aangevochten. Er leeft een gemeenschappelijk gevoel dat het quasi onmogelijk is om zijn rechten te doen gelden of de beslissingen van de RVA te veranderen. Dit vertaalt zich in weinig bezwaren, uitingen van protest, beroepsprocedures.

Het is een systeem, er is geen beroep mogelijk, we hebben geen keuze (4)

Ik ben er niet dieper op ingegaan. Misschien dat de vakbond iets had kunnen doen, maar niemand heeft me er ooit iets over gezegd, noch op de vakbond, noch elders (15)

Ik kon er niets tegen beginnen, werkelijk niets. Ik heb het zo gelaten. Wat moest ik doen? Ik ga niet van hier naar ginder lopen, terwijl ik goed genoeg weet dat ik in de kou zal blijven staan (14)

In het begin dacht ik iets te ondernemen, gewoon mijn rechten verdedigen. En vervolgens realiseerde ik me dat ik niet de middelen heb om ook maar iets te doen (43)

Heeft u al eens geprobeerd om zich tegen een tijger te verweren, heeft u dat al eens

... en een verinnerlijking van de sanctie

Dit kan leiden tot een verinnerlijking van de beslissingen en een gevoel van isolement en schuld, versterkt door het feit dat er bij de uitsluiting geen mogelijkheid tot weerwoord is.

Ik had me moeten voorbereiden, maar goed, ze kunnen niets voor mij doen (5)

Ik was geschokt. Ze zeiden me «zo, nu bent u niet meer werkloos». En dat was het (29)

Ik deed niet voldoende, ook al heb ik steeds positieve evaluaties gekregen, maar er valt een gewicht van mijn schouders, de last is weg (7)
Het is onrechtvaardig, wat kan ik zeggen ... ik weet het niet. Ik had in elk geval altijd de bedoeling om eruit te geraken (12)

Ik deed niets, maar kijk, ik had er geen recht meer op, ik werd uitgesloten. Je moet maar zwak zijn en dan breek je (11)

1.2. De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid

Werkloos zijn had zin

NIET-ERKENDE VORMEN VAN WERKLOOSHEID

Voor de ondervraagde personen had het een betekenis om inschakelingsuitkeringen te ontvangen.

Werkloosheid stond voor een statuut – ingeschreven zijn als werkloze betekent immers als arbeidskracht te worden beschouwd – en vormde een bron van inkomsten ter compensatie van een professioneel en geldelijk onevenwicht:

- > de tewerkstellingsperiodes waren onregelmatig (precaire arbeidsovereenkomsten), het ging om seizoensarbeid of beperkt contracten (bijvoorbeeld slechts halftijds) of niet-erkend werk ;
- > de personen zochten inderdaad naar een job of maakten werk van een opleiding, wat door de afwezigheid van een negatieve evaluatie werd bevestigd ;
- > de uitkeringen zorgden er in sommige gevallen tegelijk voor dat onbezoldigde of laagbetaalde artistieke, maatschappelijke of militantenactiviteiten konden worden voortgezet.

De termijn van drie jaar tussen de aankondiging van het einde van de rechten en de daadwerkelijke uitsluiting heeft geen invloed gehad op het traject :

- > teken van de sterkte van de levenskeuzes en van de nodige plaats van werkloosheid in levenssystemen onderaan de inkomensladder ;
- > deze verandering van regel is een teken van onbegrip voor hun levensloop of hun perceptie van wat zij in hun situatie nodig hebben.

De uitsluiting is erg bruusk en de personen konden er op velerlei vlak niet op anticiperen :

- > plots worden hun levenswijzen en hun omgang met onzekere situaties nietig verklaard ;
- > de tussensituaties waarin zij zich bevinden die niet overeenstemmen met een vaste job en de vergoede werkloosheid die eruit voortvloeit, wordt afgekeurd.

1.2. De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid

HET BREDE SPECTRUM VAN HET ONRECHTVAARDIGHEIDSGEVOEL

Vroegere activiteiten werden niet erkend

Een voltijdse artistieke job is niet te vinden (4)

Het was alsof ik nooit had gewerkt, de jaren dat ik halftijds aan de slag was, werden niet meegeteld (8)

Ik kwam iets van een drietal dagen tekort om mijn volledige rechten te behouden (10)

Ik had bijgedragen aan dat recht, ik ben meteen beginnen werken (14)

Ik had nooit de 302 dagen voltijds. Voor de RVA was ik nooit vooruitgegaan (15)

Ik was bij een PWA, maar dat werd niet meegerekend. Het is geen «eerste stap richting arbeidsmarkt». Nu heb ik niets meer (16)

Ik heb als uitzendkracht gewerkt, ik ben werkloos geworden. Het is altijd zo geweest: uitzendwerk, werkloos (27)

De evaluaties waren positief

Ik heb altijd werk gezocht zoals het hoort. Ik ben naar de oproepingen gegaan. Mijn best, ik heb mijn uiterste best gedaan (14)

Ik bracht mappen vol bewijsmateriaal mee (15)

Ik was woedend. Ik had zoveel zin om naar daar te gaan en boos te worden: «Wacht eens, ik heb steeds de nodige papieren gehad, altijd naar behoren werk gezocht. En u zegt gewoon dat het zo is? Dat mensen gewoon aan hun lot worden

Ik kreeg niet veel uitbetaald, het was halftijds. Toen zei de vakbond me: «We zullen ervoor zorgen dat u recht krijgt op werkloosheidsuitkeringen op basis van uw studies, zo zult u een beetje meer ontvangen. En nu heb ik niks meer (27)

Zij kregen het advies om in het stelsel van de inschakelingsuitkeringen te blijven

In mijn geval zeiden ze me: blijf in het werkloosheidssysteem, er kan je niks gebeuren, ze sluiten geen alleenstaande ouders uit (32)

Met de kinderen ten laste dacht ik dat ik onaantastbaar was (17)

Je moest voltijds werken, ik heb dat

Hun persoonlijke situatie stond een andere oplossing in de weg

Het komt neer op een terugval op het vlak van sociale rechten

We zijn het tijdperk van sociale achteruitgang ingegaan (9)

Alsof ik in feite niks meer waard was. Je wordt opzij gezet, ja, zo voelde het echt: opzij gezet worden. Je telt niet meer mee voor de maatschappij (14)

1.2. De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid

Reacties op de beslissing

ALGEMENE VASTSTELLING: DE UITSLUITING LUIDT EEN ACHTERUITGANG OP HET VLAK VAN STATUUT EN FINANCIËN IN

- > De uitsluiting zorgt ervoor dat de situatie erop achteruitgaat, want de personen wordt zowel een administratief als een sociaal statuut én een inkomen ontzegd.
- > De gevolgen hangen af van het geval, de gezinssituatie, de bestaande inkomensbronnen, de mogelijkheden tot latere inschrijving bij een OCMW, de hulpmiddelen en relationele steun (zie verder).
- > Maar over het algemeen betekent de uitsluiting de start van een zeer onzekere periode die op verschillende manieren wordt geïnterpreteerd.

Vier mogelijke interpretaties en reacties op de uitsluiting

1. **Zijn zaak verdedigen: zich verzetten.** Men gaat in tegen de beslissing en strijdt om de rechten te behouden, waardoor zijn individuele geval wordt overstegen en het karakter van een zaak krijgt
2. **De betekenis omkeren: zich ernaar schikken.** Men ziet de uitsluiting met andere ogen, zonder dat dit zijn vermogen aantast om zin te geven aan de uitsluiting uit het institutionele kader van de werkloosheid
3. **Verbijsterd achterblijven: zich erbij neerleggen.** Men is niet in staat om betekenis aan de uitsluiting te verbinden waardoor men in een onzekere situatie zonder uitweg belandt
4. **De schuld bij zichzelf leggen: zelfdeprecieatie.** Men ziet de uitsluiting als een weerspiegeling van zijn eigen tekorten, wat ertoe leidt dat men zichzelf verantwoordelijk stelt voor de situatie

Van deze vier vormen:

- > Bij de eerste twee vormen komt het vermogen om afstand te nemen van de werkloosheidsinstelling naar boven en wordt gefocust op wat na de uitsluiting wordt ondernomen, terwijl bij de laatste twee vormen de individuen en hun vermogen om te reageren door de uitsluiting worden overruled
- > Zich erbij neerleggen is de interpretatie en reactie die het meest naar voren komt uit de gesprekken

1.2. De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid

Reacties op de beslissing

ZIJN ZAAK VERDEDIGEN: ZICH VERZETTEN

Door eerdere activiteitenperiodes te laten erkennen, wil men het principe van het einde van het recht aanvechten. Daarnaast kan men zich ook verzetten tegen het principe van de vermindering van de sociale rechten als dusdanig. De personen die hiervoor kiezen, hebben verschillende eigenschappen gemeen:

- > Ze beschouwen de uitsluiting als absurd, want ze doet hun projecten en stappen in hun zoektocht naar werk teniet. Deze plannen worden onmogelijk gemaakt (bijvoorbeeld: een begonnen opleiding waarin men gelooft voortzetten, een tewerkstellingsproject of -activiteit verder ontwikkelen enz.)
- > Ze zijn bewust, ze hebben een kritische mening op het werkloosheidsbeleid en vaak hebben ze een actief engagement of een engagement als militant
- > Ze doen een beroep op juridische hulp die de gegrondheid van het verzet erkent en ervoor zorgt dat de fout juridisch wordt uitgespit
- > Ze zijn geneigd om hun geval als symbool van een zaak te zien, ze voelen dat ze hierin een verantwoordelijkheid op te nemen hebben
- > Ze beschikken over middelen die hen in staat stellen om andere stappen tijdelijk te staken, tot justitie zijn werk heeft gedaan

➔ Audric (6) wordt uitgesloten hoewel hij een arbeidsovereenkomst heeft ondertekend vóór zijn rechten afliepen. Hij stapt naar de arbeidsrechtbank om na het verstrijken van zijn overeenkomst zijn recht te verlengen, zoals bepaald door de wetgeving, maar niet toegepast door de RVA. Hij stelt *een institutioneel misprijzen en slechte bedoelingen van de RVA die in zijn communicatie rechten verzwijgt*, aan de kaak. Hij zegt dat hij een beroep kan doen op *kennissen, verenigingen die hem helpen, om op de hoogte te zijn en dergelijke*, en dat hij meerdere juristen heeft geraadpleegd. In afwachting van de uitspraak *blijft hij zich gedragen als een brave werkloze: «Ik dien mijn prikkartaart in, ik blijf ingeschreven bij Actiris»*. «We zouden niet moeten vechten om onze rechten te laten gelden, enkel mensen die op de hoogte zijn, weten hoe ze te laten gelden. Je moet wel knokken. Als ik, die gestudeerd heb, het al niet doe, wie zal het dan doen?». Zijn interpretatie van werkloosheid is eveneens politiek: het is een recht en hij vindt het, *tegenover het agressieve liberalisme*, betreurenswaardig dat vakbonden zo weinig ondernemen. «Het is paradoxaal: het wordt steeds moeilijker om werk te vinden en het wordt steeds meer een schande om werkloos te zijn. Maar het is een recht en daarmee uit.»

> WERKLOOS BLIJVEN

Door zich te verzetten, laten deze uitgeslotenen weten dat ze in de werkloosheidsperimeter willen blijven, ofwel omdat de soorten jobs die zij betrekken hen geen toegang tot werkloosheidsuitkeringen geven ofwel omdat zij de hoedanigheid van werknemer wensen te behouden, terwijl de uitsluiting andere statuten, die als minderwaardig worden beschouwd, in het vooruitzicht stelt.

Het behoud van dit statuut vereist een politieke socialisatie, institutionele steun en vertrouwen in de beroepsprocedure die onzeker is, want reglementaire situaties kunnen complex blijken.

1.2. De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid

Reacties op de beslissing

DE BETEKENIS OMKEREN: ZICH ERNAAR SCHIKKEN

De uitsluiting betekent een verlies van erkenning – middels het statuut van werkloze en de inschakelingsuitkeringen – van een levenswijze die wordt gezien als afwijkend, maar waar soms erg wordt aan vastgehouden. In die zin ervaren de personen de uitsluiting als de bevestiging van een marge waar zij zich naar schikken.

- > De personen beschrijven zichzelf omwille van hun levensdoelen, aspiraties, voorkeuren als «ongewoon», «niet in een vakje te stoppen»
- > Hierdoor is hun opvatting over werk en de plaats van werk persoonlijk, en moeilijk in overeenstemming te brengen met de impliciete normalisering van de werkloosheid
- > De uitsluiting komt neer op de uitsluiting uit een wereld met verwachtingen die loodrecht op hun eigen verwachtingen liggen en de sanctie vormt een erkenning, bevestiging, bekrachtiging van hun eigenheden
- > De uitsluiting wordt met een zekere onverschilligheid bekeken: de voortzetting van hun projecten wordt niet in vraag gesteld

France (4) heeft altijd de indruk gehad dat ze niet werd begrepen door de werkloosheidsinstelling. Ze is actief in een artistiek en sociaal-cultureel milieu en werkt als freelancer of met kortlopende contracten. Zelden zijn daar voltijdse overeenkomsten bij. Ook al heeft ze het einde van de rechten zien aankomen, ze zet haar project gewoon voort: «*Ofwel ga ik bij Quick werken, doe ik iets wat voor mij helemaal op niks slaat en dan is mijn leven voorbij. Wat voor zin zou mijn leven dan nog hebben?*». Ze klaagt over de gedwongen normalisering van de RVA die neerkomt op de uitoefening van een voltijdse job, terwijl dit niet past bij de aard van haar activiteiten. «*IEr is een schema en iedereen moet in dat schema passen*». Ze hekelte tevens dat ze geen gelegenheid kreeg om de zin van haar werk uit te leggen: *We worden niet gehoord, naar ons wordt niet geluisterd. Ze zijn niet menselijk op dat vlak, dus wat voor zin heeft het dat men de waarheid vertelt, als je toch wordt genegeerd, als jouw realiteit over het hoofd wordt gezien?* De uitsluiting is een opluchting omdat ze de indruk heeft *opnieuw wat voor zichzelf te leven, ze heeft nooit voor de RVA geleefd*. Ze zet haar projecten in het sociaal-cultureel werk voor kansarmen voort. Hiervoor moet ze op zoek naar subsidies en moet ze projectmatig werken. Ze krijgt opvolging van het OCMW, maar probeert officiële instanties zoveel mogelijk op een afstand te houden. *Ik vraag het OCMW zo weinig mogelijk, zo zal men niet kunnen zeggen dat ik profiteer*. De breuk is een feit, want ze geeft aan dat *als ze geen deel meer van het systeem zou kunnen uitmaken, dat ze dat zou doen*. «*Ik ben erg wantrouwig tegenover de overheid, politici. Het vergt heel wat energie, moeite om erin te blijven geloven.*»

> LEVEN, ZONDER WERKLOOSHEIDSUITKERING

Door zich naar de uitsluiting te schikken, wordt de uitsluiting buitenspel gezet, zodat dit de levens- en werkwijze waar men erg aan gehecht is niet kan beïnvloeden.

Deze manier van leven steunt op periodes van tewerkstelling (atypische overeenkomsten) in combinatie met een levenshouding gericht op een zinvol leven (plaats van het geld, tijd voor zichzelf, maatschappijbeeld enz.) die bepalend is voor het waardensysteem, de maatschappelijke ijkpunten en de toekomstvooruitzichten.

1.2. De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid

Reacties op de beslissing

VERBIJSTERD ACHTERBLIJVEN: ZICH ERBIJ NEERLEGGEN

De uitsluiting wordt gezien als geweld dat de persoonlijke levensloop en situatie overhoop haalt en op de koop toe elke mogelijke reactie de kop in drukt.

- > De sanctie wordt bestempeld als een blinde, onrechtvaardige maatregel waartegen «niets kan worden begonnen».
- > De aankondiging van de uitsluiting (door middel van een brief of een kort onderhoud) wordt ervaren als autoritair en onoverkomelijk.
- > Alle houvast stuikt in elkaar: de personen konden zich niet inbeelden dat zij in de fout gingen, dat hun situatie zou worden betwist. Zij achtten dat zij binnen de norm vielen, omdat zij op zoek naar een job waren.
- > Zij hebben het gevoel dat officiële instanties – ook de uitbetalingsinstellingen – hen in de steek laten, ze zijn geschokt door de vermindering van hun rechten wat zich vertaalt in een terugplooiën op het gezinsleven, het onvermogen om zijn situatie in handen te nemen.

Amina (34) is sinds lange tijd werkloos. Dankzij een vriendin krijgt ze een job in de kinderopvang bij een PWA. Gedurende 3 jaar werkt ze op die manier in drie verschillende scholen, zodat ze een aanvulling op haar werkloosheidsuitkering ontvangt. De aankondiging dat ze van de inschakelingsuitkeringen zal worden uitgesloten, is een koude douche: *Ik heb de brief ontvangen, het was het einde, gedaan. Ik kon het niet geloven. Ik was in shock, ik zei tegen mezelf «Dit kan niet waar zijn», «dit zijn verzinsels». Ik ben altijd in orde geweest, alles waar ze om vroegen, heb ik hen bezorgd. Ik heb toch wel rechten zeker. Ik ben hier geboren, en kijk nu. Het onbegrip is des te groter wanneer blijkt dat ze haar PWA-baan verliest en de bijbehorende opleidingsplannen moet opbergen: de directrice van de school zei haar: «Iedereen die niet meer werkloos is, kan niet meer in opdracht van het PWA werken. Het is afgelopen». Amina heeft geen woorden voor de opschudding, het onbegrip, maar waarom? Om welke reden? Omwille van wie? De RVA laat enkel weten «dat haar activiteit eindigt». Dat is alles. Ze krijgt een depressie, ziet zichzelf als illegaal, weet niet tot wie ze zich moet wenden, er is niemand die luistert, ze voelt zich slecht, slecht, slecht.*

> DE INSTITUTIONELE DOMINANTIE ONDERGAAN

Zich erbij neerleggen betekent dat men een onrechtvaardige beslissing aanvaardt, zonder dat er een mogelijkheid bestaat om zijn misnoegen te uiten. De wrok wordt opgekropt, het verzet wordt ingehouden, het trauma van de uitsluiting is latent aanwezig en wordt niet behandeld.

De uitsluiting is hier de uitdrukking van een overheersing waarvan ze zich plots bewust worden en die hen geen weerwoord gunt en die hen bovendien geen duidelijk perspectief biedt.

1.2. De FIDAI-procedure : de betekenissen van de werkloosheid

Reacties op de beslissing

DE SCHULD BIJ ZICHZELF LEGGEN: ZELFDEPRECIATIE

De persoon laat toe dat de uitsluiting een teken van tekortkoming wordt. De uitsluiting zorgt ervoor dat men zichzelf in vraag stelt en wakkert een verantwoordelijkheidsgevoel en soms zelfs een sterk schuldgevoel aan:

- > De werkloosheidsinstellingen worden niet verworpen of brengen geen onrechtvaardigheidsgevoel naar boven
- > De situatie wordt benaderd vanuit zijn eigen tekortkomingen, men zoekt de individuele verantwoordelijkheid in zichzelf
- > De uitsluiting trekt de verwijdering van de begeleidingsvoorzieningen verder door
- > Het gebrek aan relationele hulp om op terug te vallen, versterkt het schuldgevoel en vormt een rem op het uitwerken van projecten of het maken van (eenvoudige) plannen

Jérémie (5) heeft onregelmatig gewerkt en zag zijn wachtuitkering als bijdrage tot de werking van zijn huishouden. Alles stortte als een kaartenhuisje in elkaar toen ze hem zeiden: ja, het is gedaan. Hij protesteert niet, aanvaardt de sanctie van een instelling waarmee hij amper contact had: *ik zei tegen mezelf «goed dan»*. Deze aanvaarding toont ook zijn onvermogen om te reageren aan. *Bittere tranen heb ik gehuild. Ik voelde me triest, verloren. Ik zei tegen mezelf «Verdorie, ik had ...»*. *Ik begon mezelf de schuld te geven. Ik had me misschien moeten voorbereiden. (...) Je moet je verantwoordelijkheid nemen en dat kan ik niet*. Hij geeft vervolgens uitvoerig uitleg, verantwoordt zich zelfs voor deze beslissing en geeft argumenten waarom de institutionele normen hem niet afgaan. *Bij de Forem en bij Actiris zeggen ze dat ze er zijn voor de mensen met een traject, een diploma dat tot een job kan leiden, waar er vraag naar is. Maar dat is niet zo bij mij, ze weten niet echt wat ze met mij moeten aanvangen (...) ik ben geen prioriteit meer, er zijn andere mensen met wie ze zich moeten bezighouden*. Hij voelt zich alsof hij in een patstelling is terechtgekomen en heeft geen grip meer op de situatie. Hij heeft spijt en voelt zich schuldig: *Ik begreep het niet, maar ik weet dat het mijn schuld is, ik had moeten opletten. De leegte, dat is er nu. Ik ben niks meer op administratief vlak en ik zie in de toekomst geen verandering voor mij*.

> ZICH TERUGPLOOIEN OP ZICHZELF

Zelfdeprecieatie is meer dan de verinnerlijking van een individuele verantwoordelijkheid. Het is de erkenning van fouten en persoonlijke tekortkomingen die mogelijk boven de kwesatie van werk uitstijgen: behandeling van een verslavingsproblematiek, existentiële problemen die naar boven komen, hulp bij het herstel van depressies, resocialisatie.

Daarnaast uit dit zich ook in het terugplooiën op zichzelf zonder contact met vertrouwenspersonen. Het risico bestaat dat de persoon verstrikt geraakt in een uitzichtloze situatie.

In dit geval vergroot de uitsluiting de zelfminachting die door werkloosheid en andere tegenvallers ontstaat.

1.3. De DISPO-procedure: de betekenissen van de zoektocht naar werk

EEN NORMATIEVE EN GECODIFICEERDE OPVATTING

De DISPO-procedure heeft als doel te controleren of er actief naar werk wordt gezocht «door individuele, regelmatige en diverse stappen te ondernemen». Er wordt tevens nagegaan of er actief en positief aan begeleidingsacties wordt meegewerkt.

- > De controle wordt uitgevoerd op basis van tastbaar materiaal, bewijzen die een significant activiteitenvolume moeten aantonen en waarvan de «facilitatoren» de geldigheid moeten onderzoeken.

- > De geldigheid van een zoektocht naar werk die berust op de spontane verzending van een cv of in reactie op vacatures, en die een ontvangstbewijs of een sollicitatiegesprek tot gevolg kan hebben, verliest echter geleidelijk zijn nut wanneer deze manier van zoeken op niets uitdraait en plaatsmaakt voor andere, informelere methodes.
- > De vereiste om bewijzen van de zoektocht naar werk bij te houden, verplicht de werkzoekenden om verder werk te zoeken zoals hierboven vermeld, zonder dat zij hier echt achter staan. Het wordt een administratieve handeling die moet worden vervuld, waarbij fouten kunnen worden gemaakt die tot een sanctie leiden.

Gemeenschappelijke interpretatie van de institutionele eisen

En de verscheiden reacties en manieren om werk te zoeken

De opvatting van de administratieve controle van de zoektocht naar werk

Controle van de intensiteit en de regelmaat: een administratieve controle van de centrale plaats van de zoektocht naar werk in het leven van de werklozen, waarbij ups en downs of demotivatie niet worden getolereerd

Een administratieve procedure waarin het gesprek een beslissend evaluatiemoment voor de zoektocht naar werk en de meegebrachte bewijzen vormt (hierbij worden de ondernomen stappen in twijfel getrokken)

Een verplichte contractualisering die wordt ervaren als een potentiële valstrik (niet aan de doelstellingen voldoen) en die een klimaat van wantrouwen schept

Een sanctioneringslogica waarbij de druk wordt opgedreven in geval van negatieve controle versterkt het gevoel dat de zoektocht naar werk kunstmatig is en de eisen abstract en ver afstaan van de werkelijke situaties

>> **Constante druk**

Aan de eisen van de controles beantwoorden om zichzelf in te dekken

Een routineuze zoektocht naar werk: regelmatig tijd maken om naar werk te zoeken, een dossier met bewijsmateriaal up-to-date houden, het spel meespelen, een gunstige afloop afwachten

Een zoektocht die aan de regels voldoet: van de zoektocht naar werk een ritueel maken, solliciteren zonder erin te geloven, een netwerk inschakelen om bewijsmateriaal te verzamelen, eerder bewijzen verzamelen dan werk zoeken

Zich de zoektocht naar werk toe-eigenen en zich ervan distantiëren

«Voor zichzelf» naar werk zoeken: de kwantitatieve eisen links laten liggen om op een voor zichzelf zinvolle manier naar werk te zoeken

Doelloos naar werk zoeken: het resultaat van het niet-begrijpen van de regels en de verwachtingen of van de situaties die niet ten aanzien van de facilitator onder woorden kunnen worden gebracht (moeilijkheden in het privéleven enz.)

>> **Zich schikken naar een gedwongen zoektocht naar werk volgens een vast format**

1.3. De DISPO-procedure: de betekenissen van de zoektocht naar werk

Ik woonde in Dinant, maar na mijn scheiding wilde ik opnieuw naar Brussel komen. Ik zette mijn kinderen af op school en ging een aantal keer op en af naar Brussel om aan dat actief zoeken naar werk te voldoen. Hier in La Bassette is er geen enkel probleem, mensen zetten een stempel, bevestigden schriftelijk dat ik mij had aangemeld. Maar rue de Bellevue en rue du Royaume zijn de mensen analfabeet. Ik moest zelf een tekst opstellen en zij zetten hun stempel en een handtekening. Het kostte me heel veel moeite, omdat ze er genoeg van hadden, van al die mensen die een stempel kwamen halen, maar dat was wat ze ons bij de RVA opdroegen. In mijn dossier werd «valse vacatures» vermeld (39)

Eenmaal per week ging ik mijn cv's opstellen. Op die manier kwam ik aan de opgelegde vijf of zes cv's per maand, vier spontane sollicitatiebrieven, drie brieven als reactie op een vacature in de krant en één webvacature, en zo was ik gerust. Ik voegde mijn sollicitatiebrief toe aan het dossier, ik veranderde de adressen, ik printte alles en stak het in een enveloppe. Aangezien ze je vier weken op voorhand oproepen, had ik de tijd om mijn dossier voor te bereiden (37)

Actiris, de Forem, de RVA ... nooit begrepen waarvoor die dienden, behalve om ons af te breken. Er schuilt geen enkel levensproject achter, geen gemeenschapsleven, noch een gemeenschappelijk project. De eerste overeenkomst heb ik niet nageleefd. Ik had steeds de tactiek om iets anders voor te stellen als ze me iets vroegen, maar we zijn zover gekomen dat het was van «Ah neen, wat u voorstelt, wordt niet als naar werk zoeken beschouwd». Solliciteren om te solliciteren, ik zie het nut er niet van in. Als je je principes laat varen, is er geen strijd (43)

Ik ging bij Actiris naar een tewerkstellingshoek. Driemaal per week ging ik er naartoe. Ik bezocht werkgevers enz. Maar ik had de cv's enz. niet opgelijst zoals het hoorde. Ik deed dat op mijn manier. Plots vroegen ze me om onmiddellijk een overeenkomst af te sluiten. Wat me geschokt heeft, was dat ze geen bewegingsruimte lieten, er was niets spontaans aan. Uiteindelijk ging ik op om het even wat in om aan de juiste aantallen te komen. Een vacature waar je belangstelling voor hebt, daar wil je in investeren. Wanneer je een sollicitatiebrief opstelt, wil je er iets van jezelf insteken. Zo'n cv, daar selecteer je wat je erin wil zetten naargelang het activiteitendomein. En die moeite, die wordt bij de RVA niet gezien en niet gewaardeerd. Het kan hen niks schelen en dat vind ik onrechtvaardig. Ik denk dat slimme mensen zeer snel doorhebben dat het doel er eigenlijk niet in bestaat om werk te vinden, het is gewoon de bedoeling dat je aan de eisen van de RVA beantwoordt. De kwaliteit van mijn zoektocht naar werk ging er na mijn uitsluiting alleen maar op vooruit en ik heb een job gevonden (18)

Na mijn eerste negatieve evaluatie, sleepte ik mijn eerste contract in de wacht. Ik ging naar de Mission locale en Pierre heeft me goed geholpen. We hebben afdrucken en zo meer gemaakt, ik heb een webaccount aangemaakt. Ik heb een Gmail, een stick met cv's erop. Dat hebben ze dus. Het volstaat om mijn Gmail te openen en dan zien ze de hele lijst ... Maar neen, ze hebben een schriftelijk bewijs nodig. Een handtekening van een werkgever om aan te tonen dat ik mij heb aangemeld enz. En als ze dat niet hebben, dan geldt het niet. Ik had wel vijftien in plaats van vijf sollicitaties lopen. «Ja maar, u heeft geen schriftelijke bewijzen, dus ben ik verplicht om een ongunstig verslag op te stellen.» Zo ging dat drie keer na elkaar. Soms omdat er één cv ontbrak, een andere keer omdat er geen sollicitatiebrief voorhanden was en dan nog eens omdat ik niet spontaan had gesolliciteerd. Op een gegeven moment zeiden ze: «De derde keer wordt u uitgesloten». De bewijzen stemden niet overeen met wat ze wilden (24)

1.3. De DISPO-procedure: de betekenissen van de zoektocht naar werk

Responsabilisering met isolement en achteruitgang tot gevolg

VAN RESPONSABILISERING NAAR CULPABILISERING

- > Aanhoudende werkloosheid leidt tot ontmoediging en gaat gepaard met heel wat mislukkingen.
- > In combinatie met de druk om regelmatig naar werk te zoeken en de steeds kleiner wordende slaagkansen, leidt dit ertoe dat responsabilisering afglijdt naar culpabilisering.

- > Achter de begeleiding gaat een gelijkaardige logica schuil: het verplichte karakter en de terbeschikkingstelling van «standaardinstrumenten en -methodes» maakt dat mislukkingen aan persoonlijke capaciteiten worden toegeschreven.
- > Heel wat werklozen koesteren de verwachting beter te worden begeleid en opgevolgd, of hopen op bemiddeling bij een job. Dit blijkt echter niet het geval, waardoor er een gevoel van machteloosheid optreedt.

Je kan praten, uitleggen, eerlijk zijn, daar hebben ze geen boodschap aan. Dus trek je plan. Ik zeg dat ik er ben omdat ik wil werken, ik vraag zelfs niet om morgen een job te hebben zoals iedereen. Maar als je mij onder druk zet, geef mij dan werk. Als je van mening bent dat er op de arbeidsmarkt werk is, zorg er dan voor dat de mensen die werkloos of uitgesloten zijn aan een job geraken. Ze zeggen me: «Het is aan u om zelf werk te zoeken». (46)

Wanneer ik naar Actiris ging, zei ik tegen mezelf: allemaal goed en wel om te vragen «Hoe ver staat u met uw zoektocht naar werk?». Niet één keer hebben ze mij een bepaalde richting uitgestuurd. Ik kreeg te horen dat ik maar naar hun webpagina moest surfen. Ze nodigen je uit, maar ze helpen je niet. Ze helpen je totaal niet. Op een gegeven moment, had ik het wel gehad. Als je echter niet in orde bent met Actiris, roept de RVA je op en dan riskeer je een sanctie. Zo ben ik 15 dagen kwijtgespeeld. (47)

Ik had net nood aan omkadering tussen aanhalingstekens, aan hulp bij het zoeken (...). Het gehanteerde kader draagt niet bij tot emancipatie. Ik vind niet dat wat er voorhanden is de persoon helpt om zich gewaardeerd te voelen, dat hij het gevoel krijgt dat het mogelijk is. En ze zouden je er op zijn minst op kunnen wijzen dat het eigenlijk niet jouw schuld is. (18)

Ze zouden daar beter een cel voor rouw moeten oprichten. Er zou zo iets moeten bestaan. Beeld je eens in dat je daar buitenkomt en dat je je realiseert «Ik moet straks aan mijn dochter zeggen dat er vanaf nu geen cent meer binnenkomt, dat ik op straat sta en behoeftig word». (32)

Ik vind dat er geen sprake van opvolging is. Ze volgen je om na te gaan of je hebt gezocht, maar dat is geen hulp. Er is niemand om je te ondersteunen. Er zijn informatiezuilen, werkaanbiedingen en ... doe maar. Zo zit dat. Ze werken je dossier bij en dan: «Trek je nu maar je plan.» (30)

1.3. De DISPO-procedure: de betekenissen van de zoektocht naar werk

Weinig mogelijkheden tot beroep

Sancties na de controle van het zoekgedrag naar werk worden ervaren als een norm die van buitenaf wordt opgelegd en roept protest op. Sancties worden nochtans nauwelijks aangevochten, maar ze worden aanvaard, verduurd.

DISCREET PROTEST TIJDENS DE GESPREKKEN

- > De werklozen merken dat ze hun situatie niet écht kunnen uit leggen aan de facilitatoren wier rol erin bestaat om de bewijzen van het zoeken naar werk te tellen en te beoordelen
- > Heel wat verklarende omstandigheden voor de moeilijkheden bij het zoeken naar werk kunnen niet worden uitgesproken: afkomst, leeftijd, lage scholingsgraad, gezondheidsproblemen, strafblad, kinderopvang
- > Gezien de context en de asymmetrische relatie kan men alleen maar op een soepele, ingehouden manier protest aantekenen
- > De facilitatoren oordelen nochtans wel (gaande van herinneringen aan verplichtingen tot gerichte culpabilisering). Dit wordt niet als een aanmoediging opgevat, maar beïnvloedt de personen wel ongunstig

DE ONDERTEKENING VAN DE OVEREENKOMSTEN: EEN VALSTRIK DIE HET BEROEP IN DE KIEM SMOORT

- > Bij een negatieve beoordeling wordt een overeenkomst opgesteld met cijferdoelstellingen voor het zoeken naar werk. Als hier geen gevolg aan wordt gegeven, wordt de lat voor de doelstellingen hoger gelegd
- > De ondertekening van de overeenkomst is verplicht en wordt vaak als ongevaarlijk gezien. Daarna wordt het aanvoeld als een valstrik die op een verderfelijke manier tot stand is gekomen
- > Door de ondertekening van de overeenkomsten kortwiekt men zelf zijn mogelijkheden om beroep aan te tekenen

ZELDZAME POGINGEN TOT BEROEP

- > Beroep m.b.t. de erkenning van de bewijzen van de zoektocht naar werk, dat meestal door de advocaten van de vakbonden wordt aangetekend, zonder dat zij aan het proces, de zitting deelnemen
- > Beroep voor lange administratieve procedures die zonder resultaat blijven
- > De vakbonden ondersteunen het protest niet: ze nemen akte van de spelregels

1.3. De DISPO-procedure: de betekenissen van de zoektocht naar werk

Alternatieve methodes voor de zoektocht naar werk

DE VASTSTELLING DAT DE GEFORMALISEERDE ZOEKTOCHT NAAR WERK HEEFT GEFaald

- > De schaarse antwoorden van de werkgevers tonen aan dat de verzending van spontane sollicitaties, het reageren op vacatures of het volgen van een systematisch stappenplan geen doeltreffende strategieën voor het zoeken naar werk zijn
- > De formele stappen (cv, brief) leggen de nadruk op onmiskenbare elementen (inactiviteitsperiodes, leeftijd, afkomst, gebrek aan scholing enz.) die overkomen als tekorten ten aanzien van courante aanwervingscriteria

EEN SEGMENT VAN DE NIET-GEKWALIFICEERDE ARBEIDSMARKT DAT ANDERS FUNCTIONEERT

- > Als reactie op de impasse op de gekwalificeerde of formele arbeidsmarkt lijkt het de meest realistische optie om zich op de weinig gekwalificeerde arbeidsmarkt te begeven. Dit is omwille van de voorgestelde overeenkomsten evenwel ook de meest onzekere keuze
- > Een toenadering tot de arbeidsmarkt die steunt op andere kenmerken dan bij de geformaliseerde zoektocht naar werk: herhaaldelijk ondernemen van de verschillende formaliteiten, met probeersels en freelancewerk, een netwerk dat op de hoogte brengt van jobkansen, geleidelijke overstap naar de arbeidsmarkt via het informele circuit

EEN ZOEKTOCHT NAAR WERK DIE IN DE LIJN VAN EERDERE WERKERVARING LIGT

- > Een dubbele zoektocht naar werk: één officiële, formele zoektocht met de bedoeling aan de regels te voldoen; één gestroomlijnde, informele en *lastig te verantwoorden* zoektocht (die bij de controle moeilijk aan te tonen is of zelfs niet kan worden vermeld wanneer het informele activiteiten betreft)
- > Een alternatieve zoektocht naar werk die is gerechtvaardigd door vroegere werkervaringen die men op die manier heeft kunnen bekomen

1.3. De DISPO-procedure: de betekenissen van de zoektocht naar werk

Vraag: Wat werkt het best voor u om werk te vinden?

Altijd via kennissen. Als je iemand kent hier of daar of iemand, een vriend of familie die je ergens kan aanbevelen, dan is het makkelijker om te worden aangeworven voor iets dergelijks. (...) De meest recente job, dat was dankzij vrienden die in de taxibusines werken. Ze zeiden me: «We kennen werkgevers die iemand willen aanwerven.» Zelfs in mijn geval, ik heb namelijk een strafblad. Het is dus aan mij om te bewijzen dat ik correct ben en dat ik mijn werk correct uitvoer. En dankzij dat heb ik sindsdien geen problemen meer. Ik heb altijd zo gewerkt (46)

Ik had niet veel bewijsmateriaal, ziet u. Ik heb gezorgd dat ik materiaal had. Veel. En toen zei iedereen me: «Ah Roumain, je hebt een diploma nodig en dat en dat.» Ze gooiden alles in de vuilnisbak. Zo gaat dat. Ik heb gepoetst, gewerkt als tuinier, zelfs als vuilnisophaler. Werkelijk alles. Er is niks. Ik wacht. Ik bel de baas, maar hij is er niet. En je moet zoeken. We hebben je tiptop nodig. Dan begon ik als tegelzetter. Ik heb een goede vriend die het vak kent, we werken en we verdienen een beetje geld. Maar als we geen werk meer hebben, bedankt en tot ziens. Zo gaat het eraantoe, je moet mensen kennen. Via via kom je het te weten. Ik heb gewerkt zoals het uitkwam (41)

Ik heb altijd werk gevonden. Ook zwartwerk, ook al heb ik steeds geprobeerd om reguliere jobs te vinden. Ik praat altijd met de mensen. Altijd praat ik, op de markt, hier en daar. Je weet nooit dat ze me een tip kunnen geven. Ik kan alles. Ik kan poetsen, ik kan werken, zwaar werk, alles. Ook koken. Maar ik heb geen diploma en hier heb je een diploma nodig. Of uitzendwerk, of Arabische vrienden. Voor een week, een maand, zelfs een keer een jaar. (37)

Bij de RVA weten ze blijkbaar niet wat werk is. Niets stemt echt overeen met het leven zoals het is. Als ik me voor een keukenjob aanmeld, vragen ze me: «Kun je bearnaisesaus maken? Kun je dit of dat bereiden? Wat kan je? Wat is je specialiteit?» Dat is alles. Ze vragen me geen papieren, formulieren of wat dan ook.

Om in de horeca een contract te krijgen, moet je op je kop gaan staan. Ik had meer werk dan het werk dat in mijn dossier stond vermeld. Ik heb hen duidelijk gezegd dat er in het zwart wordt gewerkt, zodat ze zouden begrijpen hoe het eraantoe gaat. (24)

Op meer dan 120 sollicitaties heb ik twee antwoorden gehad. Ik begrijp dat mijn vrouw op een gegeven moment zei: «Maar ja, zoek nog een beetje», maar ik antwoordde haar: «Heb je nog niet door dat het allemaal een spel, komedie is?» «Vooruit, neem plaats voor je computer, solliciteer, er is wel geen werk, en jij weet dat niet, maar geloof maar dat er wel werk is, maak je geen zorgen.» Ik ga door met solliciteren, want er zijn jobs bij waarvan ik zeg «Tiens, die job, die zou ik wel aankunnen», maar ik ben me er perfect van bewust dat er voor één werkaanbieding 170 kandidaten zijn.» Van die 170 personen moet jij nog worden uitgekozen. En ik heb geen waw-argument dat maakt dat ik méér ben dan een ander (45)

1.3. De DISPO-procedure: de betekenissen van de zoektocht naar werk

De concurrentie tussen de zoektocht naar werk en andere levensaspecten

EEN ZOEKTOCHT NAAR WERK IN MOEILIJKE LEVENSSOMSTANDIGHEDEN

- > Zoeken naar werk is een belangrijke bekommernis voor werkzoekenden, maar is onlosmakelijk verbonden met de context en de levensomstandigheden.
- > Andere levensaspecten geven de dagelijkse bezigheden structuur of overheersen ze zelfs: familiale banden, financiële noden, gezondheidsproblemen enz.
- > Werkloosheid versterkt de druk die uitgaat van deze problemen (huisvestingsproblemen, relationele moeilijkheden, verslavingsproblematiek, inkomensmoeilijkheden enz.). De uitsluiting doet hier nog een schep bovenop, zodat de zoektocht naar werk hieronder lijdt.

EEN ZOEKTOCHT NAAR WERK DIE CONCURRENTIE ONDERVINDT

- > Deze problemen beïnvloeden de zoektocht naar werk: onzekerheden, noodgevallen, verplichtingen, stress doen hun intrede.
- > Ze vormen een belemmering voor de door de RVA opgelegde zoektocht naar werk die veronderstelt dat opnieuw aan het werk gaan de belangrijkste bekommernis is waar men constant mee bezig is.
- > Deze moeilijke levensomstandigheden maken dat de zoektocht naar werk onregelmatig en aarzelend verloopt en men op dit punt bijgevolg erg vatbaar voor sancties is.

Mijn moeder is ziek geworden en wilde naar haar land terugkeren. Vier maanden later is ze overleden. Ik ben naar daar gegaan, het was niet gemakkelijk. Op zo'n momenten moet je er zijn. Maar de RVA kan het niks schelen. Ze vroegen me: waarom heeft u toen geen werk gezocht? Ik kwam aan mijn aantal, maar niet toen ik vertrok (37)
Na de tweede evaluatie werd ik 4 maanden geschorst. Ik had geen middelen meer, werkelijk geen. Het enige wat ervoor zorgde dat ik niet op straat belandde, was het pensioen van mijn moeder. Daarna kon ik natuurlijk niet de gevraagde bewijzen van mijn zoektocht naar werk voorleggen. Ik kon me niet meer verplaatsen, had geen internet meer. Ik kon alleen nog net zorgen dat ik eten had (49)

Ik ben werkloos geworden nadat mijn bedrijf waar ik als zelfstandige werkte, failliet was gegaan. Maar dat lost zichzelf niet op, er waren schulden, ik moest die terugbetalen. Wanneer je in de miserie zit, denk je niet voortdurend aan de RVA (9)

Voorlopige conclusie

ELEMENTEN VAN DE VOORLOPIGE CONCLUSIE

Het onderzoek naar de manier waarop de uitsluiting werd ervaren, leidt tot een reeks vaststellingen die nagenoeg voor alle uitgesloten werkzoekenden gelden, ook al zijn hun ervaringen en levensloop erg verscheiden en ondanks de verschillen tussen de FIDAI- en DISPO-procedure:

- > Een wijdverspreid gevoel van onbegrip en onrechtvaardigheid
- > Stil protest, een uiting van institutionele dominantie, onvoldoende grond om te reageren, weinig steun om in beroep te gaan
- > Een bruuske uitsluiting die niet wordt verzacht door relevante of constructieve contacten met de instellingen
- > Een sanctie die wordt verinnerlijkt en ervaren als een individuele verantwoordelijkheid
- > Aanzienlijke kloof tussen de eisen van de activering en de praktijken inzake het zoeken naar werk
- > Twee opvattingen over het zoeken naar werk tegenover elkaar: formeel en gecodificeerd enerzijds, gestroomlijnd en terugvallend op een netwerk anderzijds
- > Deelname aan een niet-gekwalficeerde arbeidsmarkt die ver afstaat van wat geldt als bezoldigd, formeel en vast werk
- > Werklozen die bij controles kwetsbaar zijn en zonder statuut noch inkomen aan hun lot worden overgelaten
- > Een achteruitgang op het vlak van statuut ... met wisselende gevolgen en effecten, maar met een verergering van bestaande problemen en moeilijkheden

2. Welke trajecten op het vlak van statuut?

- 2.1.** Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting
- 2.2.** De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?

2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting

De eventuele overstap naar het OCMW

TEKORTEN ALS GEVOLG VAN DE UITSLUITING

- > De uitsluiting is eerst en vooral een financiële sanctie: de verplichtingen inzake het zoeken naar werk werden niet nagekomen en als sanctie wordt de uitkering niet meer uitbetaald
- > De uitsluiting betekent tevens een breuk met de werkloosheidsinstellingen (Actiris, RVA, uitbetalingsinstellingen, instellingen voor beroepsopleiding enz.), te meer omdat de uitsluiting als bruusk en onrechtvaardig wordt ervaren
- > Daarnaast betekent het ook het kwijtraken van een statuut: de uitgesloten zijn geen erkende werkzoekenden meer en er wordt verondersteld dat ze niet in staat zijn om aan de eisen van dit statuut te voldoen

De uitsluiting zorgt dus voor een verlies van inkomsten, institutionele ondersteuning, sociaal statuut

DE BEPERKINGEN VAN DE COMPENSATIES EN VERGOEDINGEN

- > Van de OCMW's wordt uitgegaan dat zij het na de uitsluiting overnemen: de financiële steun die zij toekennen is vaak equivalent aan de uitkeringen, de maatschappelijke begeleiding die zij verschaffen, staat erom bekend geschikter te zijn voor uitgesloten werkzoekenden
- > Toch zien we geen stormloop naar de OCMW's: slechts een deel van de uitgesloten werkzoekenden heeft een beroep op het OCMW gedaan, en niet altijd onmiddellijk
- > Onze doelstelling bestaat er niet in om te achterhalen hoe

vaak uitgesloten al dan niet een beroep op het OCMW doen. We willen nagaan welke betekenissen worden gekoppeld aan de eventuele overstap naar het OCMW

DE DISCONTINUÏTEIT TUSSEN STATUTEN EN INSTELLINGEN

- > De materiële gevolgen van de uitsluiting hangen af van het gewicht van de uitkering op het gezinsinkomen
- > Bij het OCMW verschilt de basis waarop wordt bepaald of men recht heeft op steun (bijvoorbeeld toekenning als samenwonende)
- > De inschrijving bij het OCMW kan worden beschouwd als een daling op de ladder van de statuten
- > De uitsluiting en de mogelijke toevlucht tot het OCMW leiden tot een herevaluatie van zijn situatie, behoeften, plannen en mogelijkheden

Het OCMW: balanceren tussen het herstel van een breuk (op het vlak van inkomen en statuut) en de verergering van de breuk. Twee parameters spelen een doorslaggevende rol: **de verwachte voordelen en de symbolische kosten**

2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting

De parameters voor de eventuele overstap naar het OCMW

1^E PARAMETER: DE MATERIËLE SITUATIE EN DE VERWACHTE VOORDELEN

Een breed scala aan situaties

De intensiteit van het inkomensverlies dat voortvloeit uit de afschaffing van de uitkering hangt af van heel wat elementen:

- > De structuur van het gezinsinkomen (gewicht van de uitkering op het huishoudbudget);
- > De financiële voorgeschiedenis: schulden, uitgestelde betalingen van aankopen enz. ;
- > Het aantal personen dat afhankelijk is van de uitkering.

De gevolgen van het wegvallen van de uitkeringen zijn uiteenlopend

- > Voor de meesten betekent het onmiddellijke of snelle verarming, omdat er geen ander noemenswaardig inkomen is
- > Een minderheid loopt minder risico op verarming: ze schroeven hun uitgaven terug, maken gebruik van de andere gezinsinkomsten, ze halen hun inkomsten uit bepaalde activiteiten
- > Voor een kleine minderheid dreigt verarming, maar niet onmiddellijk omdat ze hebben gespaard, kunnen terugvalen op een erfenis, eigenaar zijn van hun woning

Het inkomensverlies wordt ook op verschillende manieren ervaren

- > In de meeste gevallen veroorzaakt het inkomensverlies paniek en komt men tot het besef dat het ernstig is
- > Het inkomensverlies kan ook met een zekere afstand worden bekeken waardoor men de gevolgen, die nochtans reëel zijn, kan relativiseren

Ik wist dat ik het kon trekken, want ik ben alleen

Het is uiteindelijk toch niet zo dramatisch

Ik zei tegen mezelf dat er mensen zijn die er nog slechter aan toe zijn

Het was moeilijk om te dragen omwille van de schaamte

Het huis is mijn zekerheid, dat kunnen ze me niet afpakken

Plots zat ik zonder centen

Ik wist niet hoe ik daarmee moest omgaan

Het is om gek van te worden

Ik zei tegen mezelf «Maar hoe ga ik in godsnaam de kinderen eten geven?»

Het was een complete ramp

Ik zag mezelf al op straat, het was ermee gedaan

Zonder ook maar iets, ik had geen statuut, geen inkomen, niks

Ze hebben me alles afgepakt

Ik was geschokt, ze hebben er geen idee van

Het was vreselijk, je bent totaal van de kaart

Ik kwam zonder middelen te staan

Zelfs de koelkast niet meer kunnen vullen, dat is de schaamte voorbij

2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting

De parameters voor de eventuele overstap naar het OCMW

1^E PARAMETER: DE MATERIËLE SITUATIE

Algemene soberheid

Zonder enige uitzondering, doen alle uitgesloten werklozen het met het lagere inkomen en beperken ze hun uitgaven.

Ze leven spaarzaam en ontwikkelen heel wat manieren om zuinig te leven:

- > Ze maken gebruik van de tweedehandsmarkt waar ze rommelmarktwaar en recuperatiemateriaal vinden en spullen verkopen
- > Ze doen aan «gleaning» (voedseljutten) en recupereren

afgedankte waren (ook verse producten)

- > Ze beperken elektronica (ook wanneer het hun kinderen en tieners betreft)
- > Ze snoeien in uitstappen, verplaatsingen en vakanties
- > In sommige gevallen delen ze een woning (samen huren, kraakpand, gemeenschapswonen enz.)

Deze handelwijzen komen behoorlijk vaak voor in alternatieve consumptieketens en zijn het resultaat van het feit dat men het materieel met minder moet stellen. Toch worden deze handelwijzen op verschillende manieren uitgelegd:

↗ Vanzelfsprekende soberheid

Mijn moeder zei altijd dat je met weinig tevreden kunt zijn

Ik heb het altijd met weinig kunnen doen

In onze familie hebben we het nooit breed gehad

↗ Soberheid die wordt ondergaan

Ik werd er ziek van om heel de tijd te moeten opletten

Altijd maar elke cent moeten omdraaien, dat is zo vermoeiend

Ik heb moeite om me eraan aan te passen

↗ Geaccepteerde soberheid

Je moet jongeren stimuleren om hun plan te leren trekken

Het is een troef in deze tijden

↗ Geclaimde soberheid

Ik weiger om aan dat consumptiesysteem deel te nemen

Ik kies ervoor om een leven te leiden dat niet veel kost

Het is ook om verspilling tegen te gaan

↗ Soberheid waarvoor men zich schaamt

Ik heb niks gezegd aan mijn familie

Ik verstop het, want ik wil geen medelijden

Ik wil mijn kinderen sparen en offer mezelf op

2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting

De parameters voor de eventuele overstap naar het OCMW

1^E PARAMETER: DE MATERIËLE SITUATIE

Verstoring van de financiën en de relaties in het huishouden

Het verlies aan inkomsten heeft uiteenlopende gevolgen die een weerslag hebben op het «economische systeem» van elk huishouden van uitgesloten personen. De veranderingen van levensstandaard werken op heel diverse wijzen in op de relaties met de naaste omgeving, zoals:

- > Men plooit zich terug op zijn gezinsleven en men neemt een vervangende rol op of men wordt in deze rol geduwd – bijvoorbeeld: huisvader waardoor een crèche overbodig wordt, mama en huisvrouw. Ze worden financieel totaal afhankelijk van hun partner, wat als vernederend en problematisch wordt ervaren
- > Men treft nieuwe regelingen m.b.t. zijn statuut om opnieuw rechthebbende te worden, zoals de overheveling van het recht op OCMW-steun naar de partner die dan aanspraak kan maken op een overeenkomst artikel 60, het ten laste nemen van een partner en zijn kinderen om als gezinshoofd te worden beschouwd
- > Men past de gezinssamenstelling aan met het oog op nieuwe samenlevingssituaties, zoals het uitstellen van een geplande scheiding om ervoor te zorgen dat de kinderen niets tekort komen of, omgekeerd, het hoederecht aan een partner van wie men gescheiden is toevertrouwen, terugkeren naar de ouderlijke woonplaats enz.

- > Men vraagt studerende kinderen om bij te dragen aan het gezinsinkomen
- > Armoede en het verlies van relationele banden kunnen leiden tot een zwerversbestaan en een leven als dakloze, waardoor gezinnen worden ontwricht
- > Deze veranderingen zijn over het algemeen weinig merkbaar, want ze behoren tot de intimiteit van het gezinsleven. Uitsluiting heeft dus sowieso een impact op anderen (partner, kinderen, vrienden, ouders enz.) en maakt dat anderen rechtstreeks delen in het inkomensverlies.

Beslissingen onder druk

Als men zijn uitkering verliest, zal men niet automatisch zijn toevlucht tot het OCMW nemen. Er wordt gewikt en gewonnen vanuit min of meer dwingende maatschappelijke factoren, waarbij het volgende een rol speelt:

- > De aard van inkomsten en middelen van de uitgesloten werkloze en zijn huishouden;
- > De mogelijkheden om deze inkomsten en middelen te vergroten door bezoldigde activiteiten, de steun van familie, vrienden, netwerk;
- > De aard van de onkosten, de uitgaven en het verbruik;
- > De mogelijkheden om deze lasten en uitgaven aan te passen of uit te stellen (begripvolle eigenaar).

2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting

De parameters voor de eventuele overstap naar het OCMW

2^E PARAMETER: DE BIJBEHORENDE SYMBOLISCHE KOSTEN EN HET VERWACHTE HERSTEL

Verlies en verslechtering van statuut

De uitsluiting beperkt zich niet tot het inkomensverlies. Het is ook het verlies van een officieel statuut dat bepalend is voor de plaats in de maatschappij en dat de link met werk vormt:

- > Verlies van de wettelijke erkenning geen werk te hebben
- > Verlies van de rechtmatigheid om aanspraak te maken op een job (de zoektocht naar werk wordt opgeheven)
- > Verlies van een plaats in de maatschappelijke hiërarchie op de arbeidsmarkt (toekomstig werk, maar ook de toegang tot opleiding, begeleiding naar een job, tewerkstellingsmaatregelen enz.)

De uitsluiting is een verslechtering van statuut waardoor men lager op de sociale ladder komt te staan. De toekomstplannen voor een betere plaats op die ladder, gedefinieerd vanuit tewerkstellingsoogpunt, worden bovendien op de helling gezet

Een alternatief aanbod?

In sommige gevallen (onder bepaalde voorwaarden) kan het OCMW voor een vervangingsinkomen zorgen. Maar, biedt het OCMW wel een alternatief, een statuut dat het vorige statuut op een aanvaardbare, equivalente manier vervangt?

Het antwoord is niet eenduidig.

Het OCMW en het vooruitzicht om er zich in te schrijven, roept zeer verscheiden associaties op.

2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting

De parameters voor de eventuele overstap naar het OCMW

2^e PARAMETER: DE SYMBOLISCHE KOSTEN

De opvattingen over de overgang van de werkloosheidsinstelling naar het OCMW zijn uitermate verschillend:

> Het kan worden beschouwd als **een voortzetting**: de klemtoon ligt in dat geval op de inkomsten en de continuïteit (van het inkomen) wordt als een recht gezien

Het is gemakkelijker bij het OCMW, nietwaar. Je wordt ten vroegste de 27^e uitbetaald, je krijgt veel voordelen, de dienstverlening is iets ruimer, ze zijn vriendelijker, er zijn minder wachtrijen. Er verandert niets (1)

OCMW of werkloosheid, voor mij maakt dat niets uit. Vanuit menselijk oogpunt is het beter bij het OCMW. Werkloosheid, facilitatoren, dat is allemaal erg agressief (8)

Ik ben zelf naar het OCMW gegaan. Het was niet zeker dat ik een inkomen zou krijgen toegekend, maar ik heb het gekregen. Het is hetzelfde als een werkloosheidsuitkering, 1000 en nog wat, en op de koop toe nog voordelen (39)

We weten wel dat we naar het OCMW worden geduwd omwille van de begroting. Er gaat geld van hier naar daar. Dat is alles. We krijgen hetzelfde (43)

> Het kan worden beschouwd als **een breuk**: de nadruk ligt op de verschuiving in hun situatie (gedefinieerd aan de hand van werkloosheid en werk) en institutionele etikettering (men wordt een steuntrekker, iemand die onbekwaam is)

Ik had geen zin om ernaartoe te gaan, want het heeft iets denigrerend vanuit moreel oogpunt ... Ik had de indruk dat ik achteruit in plaats van vooruit ging (4)

Het is echt alsof ik ernaartoe ging om te bedelen. De blik van de anderen. Ik heb wel wat schroom om te zeggen dat ik van het OCMW leef (11)

Het is niet fijn bij de RVA, dat zal iedereen beamen. Maar dat is niks in vergelijking met een OCMW. Je voelt dat je wat in achtning zakt (21)

Ik krijg hulp van het OCMW, dat wil zeggen dat ik echt niet lager kan vallen (31)

Om daar binnen te gaan, moet je echt je trots opzij zetten (17)

2.1. Zijn situatie opnieuw evalueren na de uitsluiting

De parameters voor de eventuele overstap naar het OCMW

2^e PARAMETER: DE SYMBOLISCHE KOSTEN

Personen met het ene standpunt kiezen niet automatisch voor OCMW-steun en sluiten zich niet sowieso aan bij deze benadering, terwijl personen met het andere standpunt OCMW-steun niet zomaar afwijzen en er afstand van nemen.

- > De financiële noodzaak is doorslaggevend voor de keuze. Bijvoorbeeld: uit financiële noodzaak kan men verplicht zijn een beroep op het OCMW te doen, hoewel men hier niet achter staat en dit een hoge symbolische kost vindt
- > De parameters kunnen evolueren. De financiële noodzaak kan na verloop van tijd duidelijk of sterker worden. Men kan er oorspronkelijk achter staan om een beroep op het OCMW te doen, maar dit kan omslaan in een teleurstelling. Tegenkanting kan afzwakken (of net verscherpen) in de loopt van het contact met het OCMW.

Spanningsveld en overgang tussen werkloosheid en steun

De relaties van de uitgesloten werklozen met het OCMW (al dan niet een beroep doen op het OCMW, de gebruiken, de voordelen) kunnen we opnemen in een complexe tabel die uit zes mogelijke gevallen bestaat.

- > Deze zes mogelijkheden zijn onder te brengen in twee grote gevallen die de lage of gematigde symbolische kost enerzijds en de hoge symbolische kost anderzijds weergeven.
- > Op het vlak van de manier waarop men over de instellingen en eerdere statuten denkt, is een beroep doen op het OCMW in het eerste geval een kleine stap en in het tweede geval een grote stap.

Een kleine stap: 3 verschillende mogelijkheden

Het zonder moeten stellen
Ten laste worden genomen
Een beroep doen op het OCMW

Een grote stap: 3 verschillende mogelijkheden

Vastzitten in een kader
Van een dienst gebruik maken
Zich op een andere manier behelpen

2.2. De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?

Een kleine stap: drie mogelijkheden

1. HET ZONDER MOETEN STELLEN

Deze situatie betreft personen die over het algemeen zeer snel de stap naar het OCMW hebben gezet als gevolg van de aanbeveling van hun vakbond, omdat zij een inkomen nodig hebben. De steun werd hen evenwel niet toegekend.

- > Er zijn meerdere redenen waarom de steun niet werd toegekend: een medebewoner (meestal de partner) heeft een bezoldiging die boven het maximum ligt, de persoon is eigenaar van zijn woning of beschikt over een som geld, de persoon heeft een diploma of wordt niet als prioritair gezien enz.
- > Bijgevolg plooit men zich terug op zijn gezin, men wordt sterk afhankelijk van zijn partner en ouders die voor het inkomen instaan (deze schikken zich hier in verschillende mate in)
- > Het verloren inkomen wordt niet gecompenseerd. Hierdoor wordt het huishoudbudget naar beneden bijgesteld of rijst er twijfel over het gebruik van het beschikbare geld
- > Er treedt vooral een identiteitsvacuüm op: noch werkloos, noch OCMW-steuntrekker, noch student, noch werknemer. Er blijven weinig categorieën over om zijn identiteit in onder te brengen, behalve «uitgeslotene van de werkloosheid».

Najouah (30) werd in januari 2015 uitgesloten van de inschakelingsuitkeringen. Haar man verdient 1.600 euro netto per maand en dus heeft ze geen recht op steun van het OCMW. Als samenwonende kreeg ze maandelijks 470 euro van de RVA. Dat bedrag gaf haar haar zelfstandigheid. Nu moet ik eerst aan mijn man vragen: «Kan je me geld geven om dit of dat te doen?». Vroeger kon hij hier niks op zeggen, nu moet ik toestemming vragen. Ik heb geen bankrekening meer. Ik heb geen geld om mijn rijbewijs af te leggen, hij zegt dat we niet genoeg hebben ... Het heeft ook gevolgen op het gezinsleven: de kinderen begrijpen het niet, zelfs voor het begin van het schooljaar is er geen premie, niks. Ze is kwaad en voelt zich alleen. Enerzijds zoekt ze niet meer naar werk en blijft ze afhankelijk van haar echtgenoot («Als het echt moeilijk wordt, zal ik je wel zeggen dat je moet gaan werken»). Anderzijds voelt ze zich sociaal volledig aan de kant gezet, alsof ze helemaal niks was. Ik dien nergens toe. Ik ben de meid des huizes.

> VERARMING EN TERUGPLOOIING

Het inkomensverlies betekent dus tegelijk een plotse verarming die men dient te ondergaan, die eerst en vooral invloed heeft op de uitgesloten persoon en dan, onvermijdelijk, op de andere personen van het huishouden. Er wordt geen oplossing gezien om aan een nieuw inkomen te geraken en men bevindt zich ver van hulpvoorzieningen.

Anderzijds gaat het om economische en sociale uitsluiting, want de persoon wordt teruggeworpen in een situatie van volledige afhankelijkheid van anderen. Een vorm van autonomie, zelfs symbolisch, wordt hen afgenomen.

Het plaatselijke verenigingsleven kan door sociale contacten, vaak met lotgenoten, soelaas bieden, zonder het isolement evenwel te compenseren.

2.2. De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?

Een kleine stap: drie mogelijkheden

2. EEN BEROEP DOEN OP HET OCMW

In het tweede geval wordt het OCMW als een recht en een bron van inkomsten beschouwd, zonder specifieke connotatie. Verder wordt de instelling op een afstand gehouden.

- > Kennis van de rechten, de plaats en de werkwijzen van de OCMW's in het algemeen en de praktijken van de plaatselijke centra in het bijzonder. Deze kennis werd verkregen door een kritische kijk op de maatschappij, onder meer door het volgen van politieke debatten, de deelname aan het verenigingsleven en een naaste omgeving die deze visie deelt.
- > Eigen projecten worden voortgezet, en het extra inkomen dat uit deze projecten voortkomt, verleent hen een zekere autonomie (persoonlijk en tegenover anderen)
- > Inzicht in de spelregels en de verwachtingen zorgen ervoor dat men zich de regels kan eigen maken, zich tegenover de instelling kan laten gelden en desgevallend handig gebruik kan maken van de instelling of deze misleiden
- > Een positieve beoordeling van de financiële voordelen van het OCMW (regelmaat en uniformiteit van betaling, kaarten openbaar vervoer, gezondheidszorgen enz.), de mindere druk aangezien zij in staat zijn om de begeleiding en controle te doorstaan

Rudi (1) stelt zichzelf voor als iemand die werk altijd kritisch heeft benaderd, hij zegt dat hij *de gelegenheden te baat name wanneer deze zich stelden*. Hij heeft alle fases doorlopen en krijgt al sinds een vorige sanctie OCMW-steun, dus zijn dossier werd gewoon voortgezet. Hij beweert dat hij *het klappen van de zweep bij het OCMW goed kent*, in tegenstelling tot veel mensen die van niks op de hoogte zijn, die de middelen niet hebben, die er niet tegen opgewassen zijn enzo. Hij vindt gemakkelijk werk hier en daar en dus kon hij in het verleden aantonen dat hij bereid was te werken. Dan zeggen ze: *«Die kerel profiteert niet van het OCMW»*. Daarom mogen ze me wel. De frequente wissels van maatschappelijk werkers die zijn dossier beheren zijn kenmerkend voor zijn relatie met de instelling. *Ik had één atypische maatschappelijk werker die me niet lastig viel. Ze zei niets. En een andere maatschappelijk werker was nonchalant, ze kende het vak niet. Ik had wat problemen, maar niet zo groot. En dan was er nog één, een echte professional, die ging er nogal tegenaan. Ik heb haar twee, drie keer op haar plaats gezet. Op een vriendelijke manier, he. Ik weet hoe ik het moet aanpakken*. Hij komt uit een familie van militanten, hij heeft deelgenomen aan talrijke acties voor daklozen en momenteel voert hij actie voor een overeenkomst artikel 60 als klusjesman en voor huisvestingsrechten.

> BANALISERING EN ZICH SCHIKKEN NAAR DE SITUATIE

In dit geval komen, in vergelijking met de andere gevallen, zeer duidelijk twee kenmerken naar voren. De overstap naar het OCMW wordt hier compleet gebanaliseerd: het wordt gezien als een wettelijk systeem waarvan gebruik kan worden gemaakt en dat tegelijk *«beter kan worden beheerst»* dan de RVA.

Het is een alternatief statuut dat niet indruist tegen een levenswijze of eerdere projecten, en deze zelfs vergemakkelijkt. Het statuut wordt gehanteerd om de projecten en de houding tot werk die door de normen van de RVA werd afgekeurd, te handhaven. Het wordt in die zin bovendien opportuun geacht dat de institutionele druk in bedwang kan worden gehouden en er marge voor onderhandeling is.

2.2. De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?

Een kleine stap: drie mogelijkheden

3. TEN LASTE WORDEN GENOMEN DOOR HET OCMW

In deze situatie wordt de uitsluiting uit de werkloosheid getekend door doelloosheid of de verheviging van meervoudige problemen (op het vlak van huisvesting, persoonlijke situatie, gezondheid, schulden enz.)

- > Het OCMW biedt dan een ruime hulp waarbij de druk bij het zoeken naar werk on hold wordt gezet, zodat deze meervoudige problemen kunnen worden aangepakt
- > De symbolische kost van een beroep te moeten doen op het OCMW is laag, aangezien er reeds eerder op teruggevallen werd bij schorsingen of eerdere problemen
- > Het nadeel van de tenlastenneming door het OCMW is echter dat men moet aanvaarden dat men afhangt van sociale partners die op voogdij aansturen (financieel, beschikbaarheid enz.)
- > De band met de instelling wordt hier grotendeels bepaald door de specifieke relatie met de maatschappelijk werker die het dossier beheert. Los van waar ze recht op hebben, wordt deze relatie zowel gewaardeerd als bekritiseerd, wat wijst op een ambivalentie tussen de bekomen hulp en de uitsluiting uit de werkloosheid
- > De heropbouw op financieel en persoonlijk vlak is broos; de houding tot werk is uitgehold en moet in de eerste plaats opnieuw tot stand worden gebracht door activiteiten uit te oefenen

➔ Toen Maryse (20) werd uitgesloten van de werkloosheid, kreeg ze zelfmoordgedachten. Ze ervaart de uitsluiting als een ramp. Ze lijdt niet alleen aan alcoholisme, maar wordt daarenboven uit haar woning gezet. Ze weet niet wat gedaan, maar valt terug op haar familie die haar huisvest en probeert te doen ontwennen. Ze beslist samen met haar zus die ten laste van het ziekfonds valt om Brussel definitief achter zich te laten en naar het platteland te trekken. Ze schrijft zich als samenwonende in bij een OCMW in de omgeving van Namen en begint aan haar persoonlijke wederopbouw, met name door activiteiten in de creatie van juwelen voort te zetten. Ook de ontmoetingen met andere rechthebbenden tijdens vergaderingen die worden georganiseerd door een referent die ze erg apprecieert in vergelijking met andere hulpverleners die ze in het verleden heeft gekend, dragen hiertoe bij. Haar toekomst en meer bepaald de mogelijkheden om opnieuw aan het werk te gaan, blijven onzeker wat haar twijfels verder doet oplaaien.

> CONTINUÏTEIT EN AFHANKELIJKHEID

De respondenten rechtvaardigen de overstap naar het OCMW op basis van hun meervoudige hulpvraag. Ze vragen dat er rekening wordt gehouden met de multiproblematiek waarmee zij kampen, hebben nood aan financiële en administratieve steun, willen een vermindering van de ondraaglijke druk om onmiddellijk aan de slag te gaan.

Ze ervaren het niet als problematisch dat zij hun privéleven en hun financiële toestand openlijk uit de doeken moeten doen, ook al kunnen de invloed van de maatschappelijk werker en de controle spanningen geven omwille van de latente kinderlijke behandeling die met deze afhankelijkheid gepaard gaat. Het risico bestaat dat de aspiraties om te werken niet worden erkend.

2.2. De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?

Een grote stap: drie mogelijkheden

1. VASTZITTEN IN EEN KADER

Hoewel de ontmoeting met het OCMW nodig is, wordt deze zoveel mogelijk uitgesteld omdat het als een grote stap achteruit wordt gezien. De werkingslogica van het OCMW die nochtans ver van hun aspiraties ligt, dringt zich op en stelt eisen

- > Een beroep doen op het OCMW is een moeilijke stap, want de begeleidingslogica en de ontmoette gebruikers van het OCMW worden niet hoog ingeschat
- > De personen zijn erg gevoelig voor wat anderen van hen denken; dat de stap naar het OCMW wordt gezet, is soms te danken aan buitenstaanders aan wie ze hun moeilijkheden toevertrouwen (een arts, iemand uit de naaste omgeving, een vereniging enz.)
- > Het OCMW is een alternatief dat ze als tijdelijke maatregel zien, maar de logica en het model van de begeleiding duwen hen in een nieuw systeem, met voordelen en verplichtingen die als even zwaar als de werkloosheid worden ervaren
- > De asymmetrische relatie met de maatschappelijk werker houdt een ongewenste afhankelijkheid in stand en staat projecten met het oog op een nieuwe toekomst in de weg

De uitsluiting uit de werkloosheid zorgt ervoor dat de situatie van Thais (21) snel verslechtert. Ze heeft geen middelen meer en wordt uit haar woning gezet. Met vrijwilligerswerk probeert ze de eindjes aan elkaar te knopen, ze logeert in de berging van haar voormalige woning waar ze haar spullen bewaart. Of ze slaapt een keer hier, een andere keer daar. In haar naaste omgeving zegt ze niets over haar situatie, want ze wil haar ouders die ziek zijn en haar vrienden niet ongerust maken. Naarmate haar spaargeld op geraakt, ondervindt ze geleidelijk hoe het is om extreem spaarzaam te leven. Ze is vindingrijk als het op eten aankomt. Zo helpt ze vluchtelingen in ruil voor brood. «Van het een kwam het ander en mijn situatie verslechterde erg. Ik kwam uiteindelijk op een punt waarop er geen weg terug meer was». Ze ontmoette een advocate die haar naar het OCMW stuurde. Ze vindt het evenwel moeilijk om zich dakloos te verklaren, wat haar inschrijving bemoeilijkt. Ze zijn zo ver gegaan dat ze zelfs mijn ouders lastigvielen: het sociaal onderzoek ervaart ze als een vernedering dat met het nieuwe statuut samenhangt en dwingt haar op de koop toe om dit nieuwe statuut in de openheid te brengen. Ik moet mijn schaamte leren opzij zetten. Ik word verplicht om te vertellen wat ik met mijn geld doe, ik moet alles zeggen. Ik moet mij verantwoorden ... Om de twee maanden heb ik een afspraak met een vrouw die 10 jaar jonger is dan ik en die me advies geeft over hoe ik moet leven. Ik moet dingen doen waarvan ik niet overtuigd ben. Als je bijvoorbeeld het niveau van de opleidingen ziet ... Ze identificeert zich helemaal niet met het kansarme publiek, heeft geen binding met de instelling. Ze hecht meer belang aan specifieke personen die haar goed geholpen hebben. Je hebt meer aan personen dan aan instellingen in dergelijke gevallen.

> ACHTERUITGANG EN IMPASSE

Dit geval maakt duidelijk dat de situatie van de uitgeslotenen steeds verergert. Uiteindelijk vinden zij een institutioneel inkomen verstoken van een omkadering die in hun situatie relevante hulp biedt.

Ze hebben weinig middelen, maar het vooruitzicht op een terugkeer naar de arbeidsmarkt is niet onwaarschijnlijk omdat ze op verschillende manieren werkervaring opdoen (vrijwilligerswerk, informele arbeid, vergoedingen enz.). Het institutionele programma van het OCMW wordt echter als een impasse beschouwd die de toekomstplannen in de weg staat.

2.2. De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?

Een grote stap: drie mogelijkheden

2. VAN EEN ONVERWACHTE DIENST GEBRUIK MAKEN

Het verloop van dit geval vertoont gelijkenissen met het vorige beschreven geval: uitsluiting, verpaupering en verplichte toevlucht tot het OCMW tegen een torenhoge symbolische kost. Hier blijkt het OCMW evenwel een onverwachte en vooraf niet overwogen oplossing tot herstel te zijn.

- > Een tegenstelling tussen het povere beeld dat men van het OCMW heeft en het onverwachte onthaal en de luisterbereidheid van de maatschappelijk werkers («mijn» maatschappelijk werker, gebruik van de voornaam enz.)
- > Er worden snel middelen ter beschikking gesteld die gericht zijn op het tewerkstellings- en inkomensprobleem en die mogelijk een nieuwe start kunnen betekenen (voornamelijk artikel 60)
- > Hun aspiraties om te werken en zelfs hun persoonlijke projecten worden erkend, wat zich vaak vertaalt in de toegang tot een overeenkomst artikel 60
- > Een trimestriële opvolging die vaak wordt gebanaliseerd
- > Ernstige bedenkingen bij de toekomst na de gesubsidieerde arbeidsplaats, en ook de angst dat men weer een stap achteruit moet zetten

➔ Olivier (17) beschrijft zichzelf in de eerste plaats als iemand met een passie voor muziek, maar heeft zich professioneel gewijd aan jobs als chauffeur en koerier. Eerder dan voor werkzekerheid te kiezen, opteerde hij vooral voor korte contracten teneinde ervoor te zorgen dat zijn leven in evenwicht is. De uitsluiting uit de werkloosheid maakt hem er eensklaps van bewust dat hij met twee kinderen erg kwetsbaar is. Na een periode van angst en depressie, zakt hij weg in de financiële problemen (*Ik zag het einde van de tunnel niet, ik geraakte er niet uit*). Met tegenzin en zonder middelen beslist hij om een beroep op het OCMW te doen. Hij *slikt zijn trots in, wat echt niet makkelijk was, voelt zich barslecht*. Hij vindt op korte termijn hulp (*Ik werd goed omkaderd, degelijk omringd; ik was aangenaam verrast*). Hij bekommt vlot een aantal positieve antwoorden voor een artikel 60. Naar eigen zeggen werd hij hierbij *supergoed gecoacht door de cel socioprofessionele inschakeling*. Uiteindelijk schopt hij het tot administratief medewerker bij het PWA. Zijn werk is *doenbaar* en zelfs tof. Hij is tevreden over zijn dagelijks leven, maar heeft vragen over het vervolg van zijn traject: *Er zijn dagen waarop ik tegen mezelf zeg «Verdorie, binnen 10 maanden, zal ik mij niet meer in deze comfortabele situatie bevinden, zal ik geen loon meer hebben ...».* *Er dient zich niks aan en zelf weet ik niet echt welk richting ik uitga.*

> ZELFDEVALUATIE EN TWIJFELACHTIGE VOORUITZICHTEN

Het blijft zelfevaluatie om het OCMW in te schakelen. De symbolische kost is dat men het OCMW reduceert tot het allerlaatste redmiddel. De antwoorden die men vindt, worden echter gewaardeerd en worden toegeschreven aan een onverwachte ontmoeting bij het OCMW.

Er openen zich nieuwe perspectieven en op termijn ontstaat er een afstand ten aanzien van het OCMW en evolueert men richting arbeidsmarkt. Tegelijk duren bepaalde onzekerheden voort: zo blijven ze met vraagtekens zitten rond de toekomst na de gesubsidieerde baan die niet noodzakelijk met de werkelijke eisen van een bezoldigde job samenvalt.

2.2. De inschrijving bij het OCMW: wat wordt met dit statuut geassocieerd?

Een grote stap: drie mogelijkheden

3. ZICH OP EEN ANDERE MANIER BEHELPEN

In het laatste geval kiezen de uitgesloten er bewust voor om geen beroep te doen op het OCMW. Deze logica wordt gekenmerkt door:

- > Een afwijzing van de sociale controle die van het OCMW uitgaat. De uitsluiting uit de werkloosheid viel erg zwaar en deze moeilijke ervaring houdt hen tegen om zich tot een andere instelling te wenden die dezelfde principes hanteert voor de toekenning van de uitkeringen
- > Ze beschikken over financiële middelen of hebben inkomsten in het vooruitzicht waardoor ze een eenvoudig leven kunnen leiden zonder externe hulp
- > De mensen in hun onmiddellijke omgeving geven hen mentale en financiële steun
- > Ze leiden een leven dat gebaseerd is op alternatieve opvattingen over werk, huisvesting, tijdsbesteding enz.

 Solène (13) zegt dat haar uitsluiting aanvoelde als een bevrijding en een opluchting. Ze is *verlost van de druk die werkloos zijn en werken meebrachten en voelt zich er niet schuldig over. In het gesprek geeft ze meteen aan dat het OCMW een stap was die zij persoonlijk niet wilde zetten. Ik zou er pas naartoe gaan als het echt niet anders kon, zie je?* Ze moet uit haar reserves putten *maar dat is geen ramp*, ze doet kleine opdrachten als dansleerkracht, geeft aquagym of werkt als schoonmaakster, naargelang de noden. Nu ze ontdaan is van de druk van de RVA, relateert ze ook *de druk rond werken die uitgaat van de maatschappij. Ze geeft aan dat het een systeem is waar zij niet achter staat. Ik doe wat ik kan om ten volle autonoom te kunnen zijn, maar ik verwijt mezelf niks als het mij niet lukt.* Daarnaast engageert ze zich in het plaatselijke verenigingsleven en heeft ze een passie uit haar jeugd, namelijk dans, weer opgenomen. Ze heeft een huis en geld van haar ouders, en wijst erop dat ze, nu ze 50 is, *vrijheid, een evenwicht gevonden heeft. Ik hoef mezelf niet meer schuldig te voelen, ik heb een sociaal leven, menselijke warmte.*

> WEIGERING OM EEN BEROEP TE DOEN OP HET OCMW EN EIGEN PROJECTEN

De weigering van de hulp van het OCMW berust hier op een sterke symbolische weerstand die maakt dat deze optie meteen wordt geweerd. Ook het feit dat men over inkomsten of een vermogen beschikt waardoor men niet in aanmerking zou komen, speelt mee.

Deze houding uit zich in «plantrekkerij» (zich behelpen) die wordt beschouwd als een manier om zelfstandig te zijn. Zij kiezen bewust voor deze levenswijze, die soms als bevrijdend wordt ervaren, zodat zij eigen projecten kunnen uitbouwen, hun passies ontwikkelen, zich voor betaalde of onbetaalde activiteiten inzetten. Dit sluit aan op de wil om hun leven in eigen handen te nemen.

Voorlopige conclusie

ELEMENTEN VAN DE VOORLOPIGE CONCLUSIE

Als we analyseren welke trajecten de uitgesloten werklozen naar een bepaald statuut hebben afgelegd, hoe en of ze al dan niet de hulp van het OCMW hebben ingeschakeld, hoe hun band met deze instelling is en welke betekenissen hieraan worden verleend (op het vlak van mogelijke toekomst, maatschappelijke identiteit, aansluiting bij de verwachtingen), dan stellen we het volgende vast:

- > De uitsluiting uit de werkloosheid is niet alleen het verlies van financiële middelen (uitkeringen), maar wordt door de breuk met de werkloosheidsinstelling ook ervaren als een stap achteruit wat hun statuut betreft.
- > Dit keerpunt in hun bestaan brengt onzekerheden en vraagtekens mee: wie ben ik voortaan, ben ik nog werkloos, kan ik verwachten nog te werken, op wie kan ik rekenen, wat gaat er gebeuren, tot wie moet ik mij wenden enz.
- > Het OCMW is dus geen vanzelfsprekende keuze, want deze kadert in deze onzekerheden en vraagtekens.
- > Er loopt een grens tussen werkloosheid en maatschappelijke bijstand: die afbakening tussen beide gebeurt aan de hand van de instellingen en de uitgesloten werklozen verbinden hier betekenis aan.
- > In het geval van uitsluiting wordt men gedwongen om deze grens te overschrijden. De mogelijkheden om zich

hiertegen te verzetten (door geen gebruik te maken van het OCMW of door op een kritische manier afstand te nemen), hangen af van de financiële middelen en de steun van de omgeving.

- > Het OCMW wordt zelden ervaren als een bevredigende oplossing die aansluit bij zijn verwachtingen, aspiraties, toekomstplannen, de wijzen waarop men zichzelf ziet:
  - Met de toevlucht tot de hulp van het OCMW worden verschillende betekenissen verbonden die zelden met één standpunt overeenstemmen.
  - Of men er de antwoorden vindt die bij zijn verwachtingen aansluiten, hangt af van niet te voorspellen factoren (een begripvolle en dynamische maatschappelijk werker bijvoorbeeld), of, in een minderheid van de gevallen, wanneer er sprake is van een multiproblematiek.
  - De verschaft middelen worden niet met positieve toekomstvooruitzichten geassocieerd (ook niet bij artikel 60, toch niet in de meeste gevallen).
  - Er is geen identificatie met de wereld van het OCMW en dit evolueert evenmin mettertijd, aangezien er geen herstel van zijn traject is noch de mogelijkheid om opnieuw in de categorie werkloosheid terecht te komen (geldt ook voor artikel 60).
- > Zitten de uitgesloten werklozen op hun plaats bij het OCMW?

3. Welke houding tot werk hebben de uitgeslotenen?

*Overwegen ze te werken?
Wat betekent werk voor hen?
Zijn zij nog werkloos?*

- 3.1.** Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen
- 3.2.** Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen
- 3.3.** Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

3.1. Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen

Een gedestabiliseerde houding tot werk

EEN BEPROEVING DIE DE AFSTAND TOT DE ARBEIDSMARKT VERGROOT

In een maatschappij waar werk hebben de referentie is, ervaren personen die willen werken werkloosheid gewoonlijk als een minderwaardige sociale situatie, een beproeving.

De uitsluiting uit de werkloosheid maakt deze beproeving nog erger. De uitsluiting betekent voor hen namelijk dat deze personen uit deze lagere sociale positie worden gezet en niet meer worden erkend als wettelijke kandidaten voor werk.

In het licht van de werkgelegenheid bevinden de uitgesloten uit de werkloosheid zich in een bijzonder ongunstige situatie:

- > Er werd geoordeeld dat zij niet voldoende aansluiten bij wat een werkloze wettelijk gezien is.
- > De institutionele hulpmiddelen die met het statuut van werkloze samenhangen, worden hen ontnomen.
- > Het vervangingsinkomen dat ervoor zorgt dat ze tot het statuut van werkloze worden gerekend, ontvangen ze niet meer.

Wat zijn hun toekomstperspectieven, anticipaties, aspiraties?

- > Is het vooruitzicht op werk moeilijker en delicateser?
- > Situeren zij zich verder van de arbeidsmarkt, omdat ze ervoor kiezen niet te werken; wat is hun kijk op werk?

EEN BEPROEVING DIE DE HOUDING TOT WERK DOOR ELKAAR SCHUDT

De toekomstverwachtingen zijn niet te reduceren tot het model voor het zoeken naar werk dat ervan uitgaat dat men werk moet zoeken om uit de werkloosheid te geraken en dat werk vinden het resultaat is van de inspanningen die men heeft geleverd.

Hun situatie doet een aantal twijfels en vragen in deze rede-nering rijzen:

- > Verlies van zelfvertrouwen en geloof in zichzelf en zijn kansen naarmate de werkloosheidsperiode langer duurt
- > Opeenstapeling van moeilijkheden en problemen (uitsluiting, gezondheid, overleven, huisvesting enz.)
- > Herhaalde mislukkingen in de zoektocht naar werk zorgen ervoor dat het steeds moeilijker is om te anticiperen

Welke anticipaties kunnen op professioneel vlak worden behouden? Waar mag op worden gemikt?

3.1. Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen

Een gedestabiliseerde houding tot werk

EEN BEPROEVING DIE DOORSLAGGEVEND IS VOOR DE HOUDING TOT WERK

De uitsluiting uit de werkloosheid maakt de afstand tot werk groter en doet vragen rijzen over de toekomstmogelijkheden: welk werk, welke job?

Door deze afwegingen en structurering van de anticipaties komen er heel wat vragen aan de oppervlakte:

- > Is het nog mogelijk dat ik aan het werk geraak?
- > Welk soort werk kan ik overwegen?
- > Hoe pak ik het aan om aan de slag te gaan?
- > Op welke termijn kan ik hopen op een job?

Professionele toekomstplannen zijn onzeker, want door een verslechtering van de situatie is het moeilijk om:

- > in te schatten wat mogelijk, toegankelijk, realistisch is ;
- > te achterhalen wat de gunstige voorwaarden zijn om deze aspiraties waar te maken ;
- > te beoordelen welke obstakels zich kunnen voordoen enz.

De weg naar werk is niet meer afgebakend (door de zoektocht naar werk en de overtuiging dat dit resultaten zal opleveren).

De uitsluiting leidt tot verwarring en verstoort zowel de kijk op werk als de zoektocht naar werk:

- > Een job valt onder een groter geheel dat we werk kunnen noemen ;
- > De zoektocht naar werk gaat op in ervaringen die erop gericht zijn om zijn situatie te verbeteren

3.1. Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen

De veelzijdigheid van «anticipaties op werk»

INZICHT VERWERVEN IN WAT WERKEN BETEKENT

Uit de enquêtes komen zeer uiteenlopende toekomstplannen naar voren.

> Ze zijn niet terug te brengen tot de toegang tot een job (genormaliseerd, met een statuut, officieel).

- > Ze zijn niet te herleiden tot een terugtrekken in de inactiviteit (weigeren, hulp, nietsdoen).
- > Ze gaan terug op een breder spectrum aan situaties: wat we WERK noemen.

Manieren om de aspiraties te formuleren ... en de meerduidigheid van WERK

- > *Om het even wat, als ik maar kan beginnen, als iemand me aanvaardt, doe ik het*
- > *Waar ik naar op zoek ben is geen job, maar geld. Ik wil mijn kost verdienen.*
- > *Ik houd nochtans van werken, maar ik heb zoveel voor mezelf gewerkt dat ik er moeite mee heb om voor een werkgever te werken*
- > *Het is nog altijd mijn beroep, ik kan dat niet loslaten*
- > *Ik moet werk hebben, om het even wat, maar hoe meer ik vooruit ga, hoe lager ik op de ladder komt te staan*
- > *Ik heb me genoeg ingespannen, ik heb genoeg formaliteiten vervuld. Ik heb het gehad, ik heb er geen zin meer in. Nu houd ik me bezig met mijn kinderen*
- > *De toekomst is vaag, het valt te bekijken of ik genoeg contracten in de wacht kan slepen om van te leven*
- > *Ik zoek tussen alle vacatures, ik kies er de vacatures uit die de mensen kunnen weigeren*
- > *Mijn ideaalscenario is tegen mezelf zeggen: ik heb een goed idee, ik test het uit door mijn project op te zetten*
- > *Ik droom misschien, maar het zou ideaal zijn om zekerheid te hebben, een contract met zekerheid te hebben, op zijn minst voor een paar jaar*
- > *Mijn droom is om een sociale-economiebedrijf op te starten om daklozen in dienst te nemen*
- > *Ik zoek veel naar werk, ik zoek echt wel (...) ik moet werk vinden, ik moet een job hebben, ik moet werken*
- > *Ik doe niets, niets. Ik zoek niet meer. Ze hebben me weggejaagd, ik vind mijn weg niet meer*
- > *Ik voel dat ik vooruit ga, ik heb nu een strategie, ik wil vast werk om uit de miserie te geraken en plannen te kunnen maken*
- > *Het belangrijkste voor mij is dat ik contracten heb, maar dat mijn vrije tijd wordt gerespecteerd*
- > *Ik zie het wel zitten om een klein kapsalon te hebben, zodra mijn schulden zijn afgelost, en dan zal ik mij op dat moment inspannen*
- > *Wel, het zit compleet vast. Behalve werken zoals het uitkomt (...). Het is een risico, maar verder?*
- > *Ik heb geen plan voor de toekomst, maar ik heb geen zin meer om een heel illegaal bestaan te leiden, ik wil weer een beetje in het gareel lopen*
- > *Om voor eens en voor altijd uit de miserie te geraken, heb ik een vast contract nodig, dat is de enige optie*
- > *Ik heb geen grote ambities, ik wil geen zelfstandige worden om rijk te worden, maar ervoor zorgen dat ik in orde ben, dat zou fatsoenlijk zijn*
- > *Ik moest drastische veranderingen doorvoeren, en nu ben ik bezig om een eigen job te creëren, dat hoop ik toch*

3.1. Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen

De veelzijdigheid van «anticipaties op werk»

DE VIER DIMENSIES VAN «ANTICIPATIES OP WERK»

Deze manieren om anticipaties die worden ingevuld vanuit en aansluiten bij diverse vormen van activiteit en werk te formuleren, duiden we aan met de uitdrukking «**anticipaties op werk**». Dit begrip omvat situaties die:

- > enerzijds voor (verhoopte) inkomsten zorgen en het (maatschappelijk of identitair) statuut ondersteunen
- > en anderzijds door de geïnterviewden worden aangehaald om hun toekomstvisie te staven en hun activiteiten te bepleiten.

De verschillende vormen van «anticipaties op werk» kunnen we opdelen in vier dimensies

Zich in dienst laten nemen

Bezoldigde arbeid verwachten
 In de verre toekomst een vast contract vooropstellen, maar hier nu erg mee bezig zijn
 Tijdelijke overeenkomsten fungeren als tussentijdse anticipaties
 Variabel en onstabiel zoekgedrag naar werk
 Twijfels over slaagkansen
 Vage doelen (om het even wat)

Zich behelpen

Talrijke activiteiten combineren
 Vaardigheden die bij zich behelpen aanleunen
 Een hiërarchie van de uitgevoerde activiteiten
 Geclaimde autonomie
 Uiteenlopende hulpmiddelen aanspreken
 Dilettantisme met meerdere pijnpunten

Voor eigen rekening werken

Zich als zelfstandige vestigen
 Precieze projecten gericht op een beroep
 Activiteiten waarbij zeer heterogene projecten worden opgezet
 Knelpunten en obstakels die de projecten onder druk zetten
 Verwikkelingen en ernstige onzekerheden
 Risico op vluchten en zich verschuilen achter een droom

Zich terugtrekken

Ontmoediging en onderbrekingen in werk
 Opeenstapeling van obstakels en onoverbrugbare moeilijkheden
 Afgesloten mogelijkheden verinnerlijken
 Behoorlijk zwakke alternatieven aanhalen
 Op de grens met gedwongen inactiviteit, in verschillende vormen

3.1. Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen

De veelzijdigheid van «anticipaties op werk»

TWEE ANTICIPATIESTIJLEN: EXPERIMENTEREN / VOORUITLOPEN OP DE TOEKOMST

De situaties waarop wordt geanticipeerd, verwijzen naar erg gevarieerde professionele activiteiten. Deze anticipaties zelf zijn eveneens heterogeen.

We zien immers variatie in:

- > De mate van onzekerheid over de mogelijkheden in deze situaties, het waarmaken van deze anticipaties.
- > De intensiteit van de waardering van de situaties, de mate waarin ze gewenst zijn en de mate waarin eraan wordt vastgehouden.
- > De mate van uitvoering en de stappen die werden ondernomen om naar de vooropgestelde doelen te evolueren.

Deze dimensies zijn dus niet homogeen, noch ondoordringbaar. Ze geven gradaties, nuances weer.

Ze duiden op anticipaties of toekomstplannen die min of meer toegankelijk zijn en waar verschillende obstakels mee gepaard kunnen gaan.

Elke dimensie stemt in die zin overeen met een schakering van anticipaties: bezoldigd werk, werk als zelfstandige, jobs hier en daar, en de concentratie op activiteiten buiten het werk kunnen, naargelang het geval, in meerdere of mindere mate naar voren komen en worden toegelicht, in meerdere of mindere mate zijn aangegaan en gevorderd, meer of minder worden gewaardeerd en belangrijk geacht.

Binnen deze anticipatiestijl zijn er twee manieren om de toekomst te zien: ofwel als concreet experiment (in meerdere of mindere mate succesvol en samenhangend) ofwel als abstracte plannen (in meerdere of mindere mate geïsoleerd en anomisch, normloos).

Een (+/- stevige) verankering in:

Concrete experimenten
Actie tot uitvoering
Steun van anderen
Tekenen van erkenning en instemming

Een (+/- duidelijk) isolement dat leidt tot:

Abstracte plannen
Verdwijnen van slagvaardigheid
Zich opsluiten in situaties
Risico op een anomische breuk

3.1. Wegvallen van werk en de verscheidenheid aan toekomstplannen

De veelzijdigheid van «anticipaties op werk»

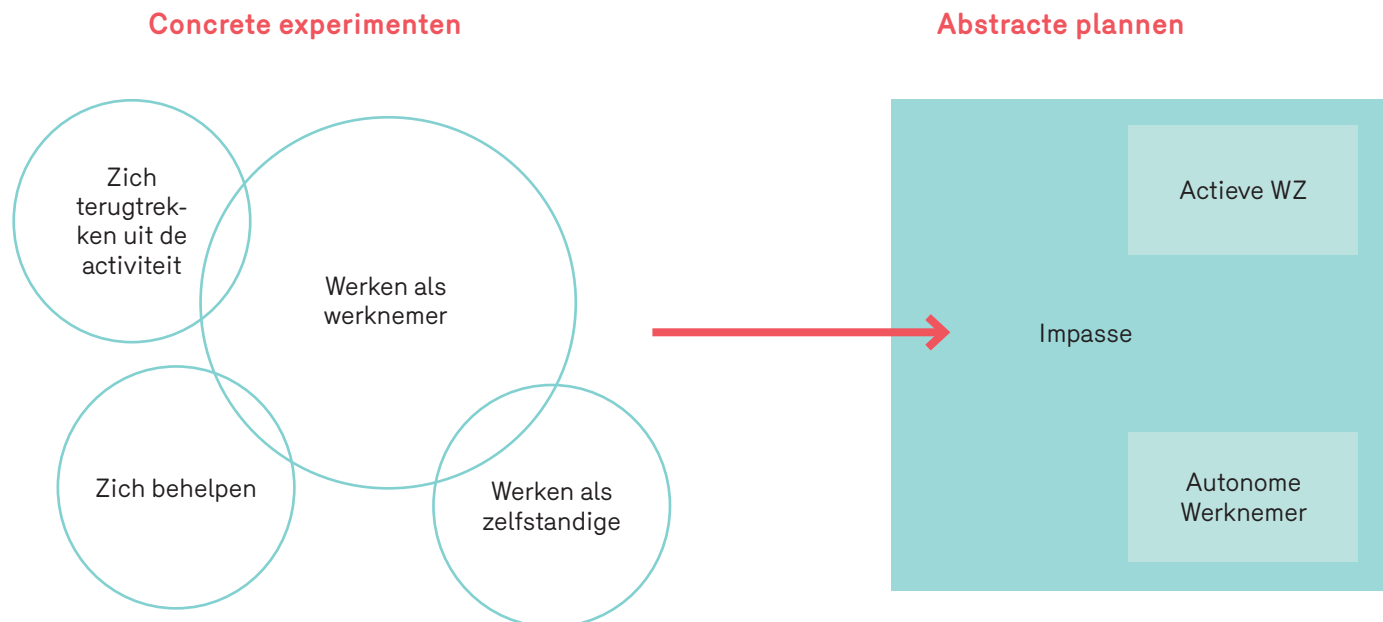
TOEGANKELIJK WERK IN KAART BRENGEN

De (sterke) verscheidenheid van houdingen tegenover de toekomst en anticipaties op toegankelijk werk kunnen worden samengevat in een schema dat:

- > de meeste typerende trajecten weergeeft (er werden er zeven geïdentificeerd)
- > suggereert hoe zwaar ze doorwegen en hoe belangrijk ze zijn in het corpus (afgebeeld door de respectieve oppervlaktes)

- > de verschuivingen en vermengingen blootlegt (het gaat niet om vaststaande houdingen en het risico dat men na concrete experimenten vervalt in abstracte projecten is latent)

Op elk van deze trajecten van «anticipaties op werk» zal dieper worden ingegaan. Ze zullen bovendien met individuele portretten worden geïllustreerd.

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Vier verschillende trajecten

EEN GEMEENSCHAPPELIJKE STRUCTURERENDE LOGICA

- > De anticipaties zijn concreet, worden tot uitvoering gebracht, leiden tot eerste ervaringen
- > Nochtans zijn er herhaaldelijk onzekerheden over de mogelijkheden om deze waar te maken

EEN ANALYSE DIE DE VERSCHIEDENHEID VAN DE VOOROPGESTELDE, GEPLANDE, GEANTICIPEERDE DOELEN ONDER DE LOEP NEEMT

1. **Werken als werknemer**, centraal hierbij staan de zoektocht naar werk, de mogelijkheden om te worden aangehouden, de weg naar tewerkstelling en werkloosheid (een bochtig traject waarvan men eerder werd geweerd)
2. **Werken als zelfstandige**, met centraal de bepaling van een project, de bestending ervan, de uitvoeringsfases (een lang traject dat men ontdekt)
3. **Zich behelpen**, waarbij diverse activiteiten die verschillend worden gewaardeerd en waaraan een verschillende betekenis wordt toegekend centraal staan (een traject dat men op basis van ervaring heeft afgebakend)
4. **Zich terugtrekken uit de activiteit**, met centraal de bepaling van alternatieven voor tewerkstelling en het spanningsveld tussen marginalisering en zich schikken naar de terugtrekking (onbekend traject dat men niet voor ogen had)

EEN ANALYSE DIE PEILT NAAR DE OMSTANDIGHEDEN DIE DEZE TRAJECTEN IN DE HAND WERKEN, DE VOORUITGANG IN DEZE VERSCHILLENDE TRAJECTEN

- > Zijn er vroegere ervaringen en elementen in het traject die relevant zijn, doorwegen?
- > Zijn er omgevingsfactoren (relaties, regels, instellingen) die doorslaggevend zijn?

Voor elk van deze richtingen vinden we variatie in de vooruitgang in het traject, de waardering door de uitgesloten werkzoekenden, de instemming door buitenstaanders van betekenis.

Van de bovengenoemde vier trajecten komt het eerste traject het vaakst voor. Kenmerkend voor dit traject is de ambitie om opnieuw bij tewerkstelling en werkloosheid uit te komen.

De drie andere trajecten zijn minder frequent en komen overeen met specifieke mogelijkheden met het oog op,

- > het ontstaan en de uitbouw van een geloofwaardig geacht project (werken als zelfstandige)
- > de investering in een specifieke en alternatieve levenswijze (zich behelpen)
- > de aansluiting bij een alternatief statuut (zich terugtrekken uit de activiteit)

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

1. Het bochtige traject naar tewerkstelling in loondienst

HOE VERTELLEN DE GEÏNTERVIEWDEN OVER HUN TRAJECT EN SITUATIE?

Een actieve deelname aan de arbeidsmarkt

Een afvlakking van het traject ondanks instabiliteit

- > Talrijke jobs die vaak van korte duur zijn
- > De beëindiging en verandering van job worden eerder in de hand gewerkt en onder controle gehouden dan ondergaan
- > Het zoekgedrag naar werk wordt opgevat volgens de institutionele eisen

Heel wat persoonlijke capaciteiten

- > Goed afgebakende ervaringen die professionele ijkpunten vormen
- > Dynamisch, energiek, ondernemend
- > Een actieve houding tegenover de trajecten, gebeurtenissen en professionele veranderingen

Opnieuw zijn plaats op de arbeidsmarkt vinden

Volhouden dat men verdiensten heeft en voldoet

- > Inspanningen doen en zich inzetten voor zijn professionele inschakeling
- > Instabiliteit aanvaarden als een structureel gegeven van de arbeidsmarkt
- > Aanvoeren dat zijn handelswijze wordt beloond

Institutionele ondersteuning verwachten

- > Moeilijkheden om er zelf uit te geraken, ondanks zijn capaciteiten en de geleverde inspanningen
- > Instellingen om hulp en ondersteuning vragen (vaak tevergeefs)

Een onzekere toekomst

Vragen en twijfels

- > Een stapsgewijze evolutie die dreigt te leiden tot onzekerheid waar men niet meer uitgeraakt (uitzendwerk, kortlopende overeenkomsten, artikel 60)
- > De toegang tot een stabiele arbeidsomstandigheid of vast werk blijft willekeurig (en leidt soms tot bezorgdheden)
- > Opnieuw in de werkloosheid terechtkomen is de eerste stap en de eerste doelstelling

Eis van voortdurende inzet

- > Bevestiging van een gebruikelijke ingesteldheid: al zijn energie steken in de zoektocht naar werk
- > Vertrouwen wordt voorzichtig, ingehouden en met voorbehoud verwoord
- > Hardnekkige twijfels over de te betrachten capaciteiten (vermoeiend, zwaar)

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

1. Het bochtige traject naar tewerkstelling in loondienst

WELKE MIDDELEN KUNNEN TER ONDERSTEUNING WORDEN INGEZET?

Professionele trajecten waar stevig in wordt geïnvesteerd

Erkenning van de periodes waarin men was tewerkgesteld

- > Relevante werkervaringen (qua duur en betekenis voor de personen)
- > Variabele werkloosheidsduur, maar behoorlijk lang

Werkloosheid afgewisseld met activiteiten (bezig zijn)

- > Men wil actief naar werk zoeken
- > Kleine opdrachten, al dan niet in het zwart: tekenen van activiteit en goede wil

Een paradoxale afhankelijkheid van institutionele hulpmiddelen

Individueel gedrag dat aansluit bij de normatieve eisen

- > Bevestigde individuele zelfstandigheid die evenwel grenzen heeft, maar wijst op geleverde inspanningen
- > De zoektocht naar de manier om te voldoen aan de eisen (of minstens de bevestiging dat men op een bepaalde manier voldoet)
- > De uitdaging om te worden erkend als verdienstelijk en bijgevolg voor steun in aanmerking komen

De noodzaak om te worden geholpen en ondersteund

- > De uitdaging om toegang te krijgen tot hulpmiddelen ten einde terug naar de werkloosheid te worden begeleid
- > Men streeft naar het moment waarop men de situatie zelf in handen neemt, maar dit boezemt tegelijk angst in

De logica achter een traject van tewerkstelling in loondienst berust op verschillende factoren:

- > een bevestigde persoonlijke inzet, zowel in periodes van tewerkstelling als tijdens de zoektocht naar werk
- > een afhankelijkheid van institutionele hulpmiddelen die dwingt om aan de eisen te voldoen
- > en bijgevolg grote onzekerheid over de mogelijkheden om vast werk te bekomen en zelfs in de werkloosheid terecht te komen

We zien dit bij personen die erg investeren in werk, maar die van hun omgeving (relationeel en institutioneel) afhangen om vooruit te komen op het bochtige traject naar tewerkstelling in loondienst.

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

De vermoeidheid om steeds te moeten vooruitlopen op de toekomst

 Het geval van Amandine (31 jaar, heeft een relatie en een kind van jonge leeftijd, echtgenoot is niet-uitkeringsgerechtigd werkloos, getuig-schrift lager secundair onderwijs, inschakelingsuitkeringen sinds 2008 met tewerkstellingsperiodes)

Amandines schoolloopbaan loopt niet over rozen en ze maakt haar school niet af, omdat ze weinig belang hechtte aan een diploma. Ze oefent verschillende, vaak korte jobs uit in uitvoerende functies (verkoopster, serveerster, schoonmaakster) die ze afwisselt met periodes van werkloosheid. Ze slaagt erin deze onzekere situatie te managen en gaat alleen wonen. Ze noemt zichzelf «eerder actief» en neemt haar zoektocht naar werk in handen: «Ik ben erg goed georganiseerd, het was niet zo lastig». Ze benadrukt ook dat ze erop lette aan de eisen van de instellingen te voldoen, zodat ze het opgebouwde wankel evenwicht kon bewaren: «Ik deed opzoekingen, stopte de bewijzen in een dossier, zoals het hoort. Ik toonde alle bewijzen die ik had en zo was ik gerust». In 2014 wordt ze echter van sociale fraude beschuldigd omdat haar domiciliëringdossier niet

in orde is. Ze wordt veroordeeld tot het betalen van een boete van 10.000 euro en niet veel later wordt ze uitgesloten.

Haar traject komt in een nieuwe fase terecht. Tijdens deze fase zoekt ze minder naar werk (hoewel ze nooit volledig stopt met zoeken). De financiële gevolgen van deze uitsluiting, die Amandine onrechtvaardig acht aangezien ze «steeds alle nodige papieren had, altijd werk gezocht heeft zoals het hoorde», zijn zeer hard. Ze kan haar huur en facturen niet meer betalen en hoewel ze stappen onderneemt om materiële hulp te krijgen, bekommt ze deze hulp pas na zes maanden: «Niets meer, ik had echt niets meer, dat was erg moeilijk». De hulp van haar familie (in de vorm van kleine sommen geld, maaltijden) «helpt haar een beetje uit de nood», maar ze heeft het bijzonder moeilijk: «Ik maakte een periode door waarin ik voortdurend moest huilen, ik wilde zelfs niet meer eten, ik deed niets meer». Amandine begint «uit de put te kruipen» op het moment dat ze een uitkering van het OCMW ontvangt. Hiermee krijgt ze wat «ademruimte» en «rust» zodat ze «er daarna weer kan invliegen». Op een dag hoort ze over gesubsidieerde banen in het kader van artikel 60. Ze spreekt haar contactpersonen aan en bekommt zo een overeenkomst als

poetsvrouw. Ze waardeert deze betrekking erg en vindt dat «het perfect zou zijn om dit te kunnen blijven doen». Maar ze anticipeert op het einde van haar overeenkomst die binnenkort afloopt en ze denkt al vooruit. Op korte termijn focust ze op haar vaardigheden om werk te zoeken en op haar vastberadenheid: «Ik ga sowieso alle formaliteiten in orde brengen (...) alles doen wat nodig is, ik weet hoe dat moet». Ze beklemtoont dat ze op «verschillende activiteitendomeinen» zal mikken en dat ze «wel wat mogelijkheden heeft». Toch loopt ze al vooruit op haar zoektocht naar werk die moeilijk zal zijn. Ze zegt dat ze «bezorgd» is over haar kansen om werk te vinden. Vooral wanneer ze het over haar toekomst op lange termijn heeft, is ze pessimistischer, ziet ze niet hoe ze «echt uit de werkloosheid kan geraken». Ze anticipeert op de noodzaak om er net zoveel energie als voor haar uitsluiting in te moeten steken, zonder «echt de miserie van de werkloosheid» achter zich te kunnen laten. Ze verwoordt haar verwachtingen krachtig en herhaalt ze meermaals, maar geeft ook aan dat ze twijfelt en het moe is: «Een mens moet verder kijken (...) en laat ons zeggen dat het vermoeiend is om telkens vooruit te moeten lopen op de toekomst».

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Doorgaan, ook als is het moeilijker

 Het geval van Amel (50 jaar, gescheiden, kinderen ten laste, getuigschrift lager secundair onderwijs, werkloosheidsuitkeringen sinds 2012).

Na haar ingekorte studies die zij in het zesde jaar afbreekt, vindt Amel vlot werk in de horeca. Ze werkt een tiental jaar onafgebroken in deze sector, vooral als serveerster. Vervolgens verandert ze van sector, «omdat het op de duur vermoeiend werd» en ze wordt gouvernante, wat ze ongeveer tien jaar doet. Ze werkt daarna als bedrijfsschoonmaakster en verliest haar werk in 2012. Tot dan «nam ze zelf initiatief» om van werkgever te veranderen, wanneer ze genoeg had van een bepaald werk, begon ze «op zoek te gaan». Amel stelt zich voor als een «zeer actief» persoon die «niet bang is om hard te werken». Tot haar ontslag verliep haar loopbaan «probleemloos» aangezien ze «van aanpakken wist». Werkloos worden is een keerpunt, want dat «is hard wanneer je altijd hebt gewerkt». Ook de controles, «alsof we luieriken zijn», vallen haar zwaar. Ze woont alleen met haar kinderen en getroost zich veel moeite om haar overeenkomsten met de RVA na

te komen. Ze vindt een halftijdse job. Dan staakt ze haar zoektocht naar werk, want ze heeft een flexibel en veranderlijk uurrooster. Deze reden wordt niet erkend en ze wordt uitgesloten «zonder enig inkomen». Dit had ze nooit voor mogelijk gehouden: «Ik zei tegen mezelf: dat zullen ze niet doen, ik ben een alleenstaande met kinderen». Ze beslist om naar het OCMW te gaan wanneer haar halftijdse overeenkomst afloopt, maar daar wordt ze geweigerd omdat ze eigenaar is («terwijl ik jaren heb gewerkt om mijn huis te kunnen betalen»). Haar enige inkomen is de kinderbijslag en haar «spaargeld dat als sneeuw voor de zon verdwijnt, er blijft niks meer over». Tijdens deze moeilijke periode waarin Amel weinig werd ondersteund, concludeert ze dat «werken de enige manier is om eruit te geraken». Amel schakelt een versnelling hoger om werk te vinden. Ze vraagt het OCMW om een overeenkomst in het kader van artikel 60 te kunnen krijgen, maar zonder succes: «Ze hebben mij gezegd dat het niet zo werkt». Ze stelt vast dat ze «het op eigen kracht zal moeten klaren» en ze begint naar werk te zoeken, werk dat bij haar traject aansluit: ze mikt op functies die ze reeds heeft uitgeoefend, want hiervoor «is geen opleiding, diploma nodig. Als ze geschoold personeel zouden vragen, zou ik

zeggen 'dat is niets voor mij', want ze vragen jaren ervaring». Ze richt zich op werkgevers die binnen het bereik van haar doelstellingen liggen, schrijft zich in bij uitzendagenschappen en op jobsites. Ze sleept een aantal betrekkingen in de wacht, vooral uitzendopdrachten en een deeltijdse baan in een cafetaria (voor 700 euro per maand). Ze vraagt ook haar studerende kinderen om bij te springen, zij werken zoveel ze mogen werken (50 dagen per jaar). Toch is ze ongerust over de toekomst. Ze is van mening dat haar leeftijd in haar nadeel speelt afgaande op het verloop van de selectiegesprekken. Ze is geneigd om deze hindernis te omzeilen door een lagere leeftijd op haar cv te plaatsen, aangezien «dat zou kunnen werken». Alles welbeschouwd treedt ze de toekomst met tegenstrijdige gevoelens tegemoet, want ze «blijft vertrouwen hebben» en ze geeft aan dat ze dynamisch is («Ik ben gemotiveerd, ik geef niet op»). Niettemin geeft ze te kennen twijfels te hebben over haar kansen om uit een situatie te geraken die ze voor onmogelijk had gehouden («Ik heb geen statuut meer») en de sterke onzekerheid over haar toekomst: «Hoe meer ik vooruit ga, hoe lager ik op de ladder komt te staan».

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

2. Het lange traject naar de vestiging als zelfstandige

HOE VERTELLEN DE GEÏNTERVIEWDEN OVER HUN TRAJECT EN SITUATIE?

Een problematische deelname aan de arbeidsmarkt

Ontevredenheid op de arbeidsmarkt

- > Veel en relevante werkervaringen, met veranderingen en onderbrekingen
- > Kwalitatieve verwachtingen verbonden aan diploma's en opleidingen, sectoren of beroepen (communicatie, animatie, informaticaontwikkeling enz.)
- > Moeilijkheden om verwachtingen die als gegrond worden beschouwd in te vullen en verslechtering van de situatie
- > De ontevredenheid wordt versterkt en er rijzen twijfels (men komt in een impasse terecht)

Erkende en zelfs opmerkelijke ervaringen

- > Minstens één job die als referentiepunt en als basis voor toekomstplannen kan worden gezien
- > Uit eerdere ervaringen of in de omgeving is er iemand die tot voorbeeld dient of als model staat voor professionele autonomie

Een pragmatisch en concreet project

Het spectrum van het werk als zelfstandige

- > Het werk als zelfstandige kan heel wat vormen aannemen (commerciële onderneming, vzw enz.)
- > Eerdere pogingen die +/- werden afgesloten, worden als eerste ervaringen beschouwd (met inbegrip van informele arbeid)

Een realistische ingesteldheid ten aanzien van onzekerheden

- > Het risico op mislukking wordt gezien als een deel van een intrinsiek onzekere onderneming
- > Er moeten bepaalde fases worden doorlopen alvorens het project vaste vorm krijgt

Acties om geloofwaardigheid op te bouwen

Heel wat positieve signalen

- > Over de juiste competenties beschikken: een beroep (diploma en meer nog: ervaring)
- > Een welomlijnd project hebben: de activiteit die men wil uitoefenen, is geen onbekend terrein
- > De financiering maakt geen uitdrukkelijk onderdeel uit van de verhalen: hier wordt niet over gesproken (noch als obstakel noch als verworvenheid)
- > Een aantal afzonderlijke fases moet worden doorlopen, een werkwijze

Institutionele ondersteuning

- > Veelvuldig aankloppen bij ervaren actoren (die dezelfde activiteit uitoefenen of tussenpersonen)
- > Informatie en advies inwinnen alvorens zijn project te bekrachtigen en officieel te maken
- > Hulp en ondersteuning om de middelen te bepalen, aan te passen en in te zetten

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

2. Het lange traject naar de vestiging als zelfstandige

WELKE MIDDELEN KUNNEN TER ONDERSTEUNING WORDEN INGEZET?

Trajecten die gericht zijn op het verwerven van capaciteiten

Onderbroken maar afdoende trajecten

- > Studies of voortgezette opleidingen die de voorbode zijn van de beroepsdoelen
- > Bepaalde jobs die gericht zijn op het verwerven of het inzetten van gerelateerde capaciteiten

Een voorliefde voor onafhankelijkheid

- > Leren omgaan met tegenslagen en/of autonomie bij bepaalde ervaringen
- > Sommige personen hebben eerdere werkervaringen voor eigen rekening
- > Maar een onderscheid tussen de business-financiële kant en de maatschappelijke en inhoudelijke kant

Nodige hulp en ondersteuning

De hulpmiddelen van de omgeving kunnen aanwenden

- > De hulpmiddelen afgestemd op het project (stages, instellingen, adviezen) weten in te zetten
- > Claimen dat men autonoom kan handelen

Absoluut noodzakelijke institutionele ondersteuning

- > Het project moet worden erkend en goedgekeurd alvorens het te kunnen uitvoeren
- > Het enige alternatief is om los van elke instelling te werk te gaan

De logica achter een traject van vestiging als zelfstandige berust op verschillende factoren:

- > ervaringen die worden erkend en die waardevol zijn, maar ook maatschappelijk relevante en zelfs vooruitziende ervaringen
- > relationele en institutionele hulp en de capaciteiten om deze in te zetten
- > maar meestal gericht op zeer broze vooruitzichten en de uitvoering is onzeker

We zien dit bij personen die een geschoold traject achter de rug hebben en kunnen rekenen op de erkenning van hun omgeving (relationeel en institutioneel) zonder dat hiermee alle obstakels in het lange traject naar zelfstandige tewerkstelling zijn weggenomen

Zie voorbeelden van Olivia en Frédérique

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Van vrijwilligerswerk tot de opstart van een vzw.

 Het geval van Olivia (38 jaar, alleenstaande zonder kinderen, begonnen met bachelor tekenkunst en behaalde daarna een diploma fotografie, inschakelingsuitkeringen sinds 2006 met korte tewerkstellingsperiodes)

Olivia maakt haar artistieke opleiding tekenkunst niet af en «doet een aantal jaren niets». Later begint ze met de steun van de RVA aan een opleiding fotografie. Sinds een tiental jaar is ze werkloos, hoewel ze een hele reeks activiteiten uitoefent met verschillende statuten: stages, tijdelijk werk, vrijwilligerswerk. Ze is gefrustreerd door de uitsluiting, want ze is van mening dat ze «altijd heeft gezocht». De «kleine opdrachten en het vrijwilligerswerk waar soms een onkostenvergoeding was voorzien» zijn hier in haar ogen een bewijs van. Ze onderneemt stappen bij een advocaat om in beroep te gaan, maar haar contacten met deze advocaat zorgen ervoor dat ze zich bedenkt omdat ze haar vrijwilligerswerk mogelijk zou moeten opgeven om opnieuw

het statuut van werkloze te bekomen: «Ik zou onder de druk van de controles komen te staan (...) De RVA zou mijn initiatieven gedwarsboomd hebben». Haar traject is «een beetje ongewoon, niet regulier», maar dat komt omdat vast werk in de sector van de culturele animatie waar ze solliciteert niet gebruikelijk is. Dat haar zoektocht niet leidt tot «de voltijdse AOD die de RVA eiste», komt eveneens omdat ze moeite heeft om «zich te verkopen» en omdat «sollicitatiegesprekken altijd problematisch zijn geweest». Ze krijgt ook te maken met andere hindernissen, zoals het feit dat ze geen brevet van animator heeft, terwijl ze «enkel gediplomeerde animatoren aanwerven». Na al die jaren begint de zoektocht naar werk steeds ondraaglijker te worden, zelfs zodanig dat het «idee van te solliciteren alleen al ergernis opwekt». Haar traject heeft haar in staat gesteld verschillende competenties op te doen: enerzijds heeft ze diverse ervaringen in de animatie en culturele bezigheden bij kinderen en volwassenen verworven en anderzijds heeft ze een officiële artistieke opleiding genoten die ze heeft verrijkt met haar activiteiten.

Ze stelt haar professionele toekomstbeeld bij naargelang de contacten die ze heeft met de verenigingen in de sector waarbij ze solliciteert. Ze ontdekt dat één van haar contactpersonen haar eigen vereniging heeft opgezet en wordt er zich van bewust dat ze «het tij kan doen keren», «haar kandidatuur tot project kan omvormen». Het idee ontstaat om haar eigen vzw op te richten, en ze bepaalt vervolgens «welke fases het project moet doorlopen» en gaat van start met het zoeken naar ondersteuning. Ze weet een contactpersoon bij het OCMW te overtuigen. Deze persoon gelooft in haar project, helpt haar bij de formaliteiten en verwijst haar door naar gespecialiseerde tussenpersonen. Ze kan beschikken over lokalen en laat een tweejarig actieplan goedkeuren waarmee ze haar project kan opstarten en subsidies kan vinden. In deze fase krijgt ze ook steun van een vriendin die in het verleden hetzelfde heeft meegemaakt. Ze schat haar project hoog in: niet alleen kan ze er haar passie voor artistieke activiteiten in kwijt, ze benadrukt tevens dat ze «haar eigen job in het leven heeft geroepen», dat ze «ondernemer wordt».

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Op zoek naar het juiste project.

 Het geval van Frédérique (46 jaar, alleenstaande, bachelor, master in de communicatiewetenschappen en vervolgens in de arbeidswetenschappen, inschakelingsuitkering sinds 2001, met onderbrekingen omwille van tewerkstelling) Na een bachelor in de economische, sociale en politieke wetenschappen studeert Frédérique communicatiewetenschappen in Canada. Wanneer ze terugkomt, wordt haar diploma niet erkend en ze volgt een master in de arbeidswetenschappen in avondschool. Ze begint in 2001 te werken en gedurende een aantal jaar rijgt ze een reeks arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur aan, «kleine opdrachten, vervangingen, dat soort zaken». Haar beroepsinschakeling wordt gehinderd door haar visuele beperking. Naast haar actieve zoektocht naar werk, vervult ze talrijke formaliteiten om haar rechten te laten gelden (bijvoorbeeld wat betreft overheidssteun voor haar handicap). Ze haalt vaak aan dat «het een eenzame strijd is», niet zozeer om de tekorten van de overheidsdiensten bloot te leggen, maar eerder om te beklemtonen dat dat «haar karakter heeft gevormd» en dat het haar heeft

«geleerd te vechten».

Aangezien ze een herkenning heeft dat ze voor 66% gehandicapt is, anticipeert ze erop dat ze automatisch zal worden uitgesloten en trekt ze de RVA, Actiris en het OCMW frequent aan de mouw. Ze «aanvaardt de uitsluiting niet», want het komt neer op de opsluiting in een ongeschikt statuut: «Wanneer je erin belandt, kom je er niet meer uit; ik wil mijn leven kunnen plannen, mij organiseren». Deze periode is voor haar de gelegenheid om duidelijk aan te geven dat ze wil werken, zelfs al is het maar halftijds, want «voltijds is moeilijk» gezien haar handicap. Ze stuit op het onbegrip van de overheidsinstellingen en verenigingen voor personen met een handicap, maar ze weigert om «tot vrijwilligerswerk te worden verbannen» en bevestigt dat «haar leven is opgebouwd rond de waarde 'werk'». Ze gaat veelvuldig aankloppen bij advocaten, vakbonden, leden van politieke partijen en begint een blog, maar tevergeefs. In deze periode levert ze een intense strijd en deze ervaring overtuigt haar ervan dat een mens «beter niet kan afhangen van zij die je als ongeschikt beschouwen» en dat het beter is om «op zichzelf te rekenen».

In haar professionele plannen focust ze op onbe-

zoldigd werk. Ze probeert om, met de hulp van een gespecialiseerde instelling, een klein ondertitelingsbedrijf op te starten. Na de eerste opdrachten die ze bijeenprokkelt, raakt ze ontgoocheld: ondertitelen blijkt niets voor haar te zijn («het lag me niet») en dan zijn er nog de kosten («ik zag dat het niet voldoende rendabel zou zijn»). Uiteindelijk schrijft ze zich in voor een opleiding projectmanagement, «zodat ze kan leren uit haar fouten» en «haar ideaalscenario» tot uitvoering kan brengen. Dat «ideaalscenario» is de oprichting van een activiteitencoöperatie gespecialiseerd in de financiering van de sociale economie. Hiertoe «verzamelt ze informatie», «bouwt ze een netwerk met contactpersonen uit», vloeit ze de behoeften van kleine vzw's uit. In de algemene aanpak wordt ze begeleid door een instantie en werkt ze zich uit de naad om «haar project uit te werken». Ze hoopt dat haar project, dat ze «premiejager» noemt, het haar mogelijk zal maken om haar competenties te benutten. Indien haar project op een mislukking uitdraait, overweegt ze om zich «voorlopig dan toch» op informele arbeid toe te leggen.

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

3. Het afgebakende traject met als doel zich te behelpen

HOE VERTELLEN DE GEÏNTERVIEWDEN OVER HUN TRAJECT EN SITUATIE?

Een gecontroleerde deelname aan de arbeidsmarkt

De stroomlijning van de trajecten en situaties

- > Vaak onregelmatige tewerkstellingsperiodes of tewerkstellingsperiodes die rond deeltijds werk worden georganiseerd
- > Soms lange onderbrekingen en pauzes om niet-familiale redenen
- > Dikwijls vrijwillige beëindiging of de keuze om de job niet meer uit te oefenen (kritische ingesteldheid ten aanzien van jobs)

Men claimt dat men professionele investeringen in de hand heeft

- > Latente opvatting dat werk instrumenteel is en enkel als broodwinning fungeert
- > Aangevuld met ervaringen in een beroep dat als zinvol wordt gezien (het wordt gewaardeerd en het is een zekerheid)
- > Erkende en ook zelfverklaarde professionals die in staat zijn om autonoom te werken

Een duidelijke hiërarchie van de engagementen

Een job als tewerkstelling wordt gerelativeerd

- > Men meet zijn professioneel engagement: tijdelijke overeenkomst, deeltijdse betrekking, informele arbeid (en artikel 60)

- > Thema's als vervreemding en zelfs het universeel inkomen worden vaak gepolitiseerd

Men hecht veel belang aan activiteiten die op zelfverwezenlijking zijn gericht

- > Creatief werk: men ontwikkelt zijn artistiek potentieel en neemt de tijd om dit te vervolmaken
- > Activisme en collectieve protestacties ziet men als zinvol
- > Vrije tijd als sociale activiteit en om relaties met anderen tot stand brengen: de maatschappij uitbouwen

Organisatie in de marges

Deelname aan betekenisvolle maatschappelijke aangelegenheden

- > Inschakeling in de netwerken van gelijkgezinden, zelfs leven in gemeenschappen
- > Sterke solidariteit en onderlinge hulp waardoor een vangnet ontstaat
- > Een levenswijze die naar voren wordt geschoven als een «antisysteem», tegengesteld aan de instellingen, externe verplichtingen

Geaccepteerde soberheid

- > Consumptie wordt verworpen en wordt gezien als verspilling of overbodig (nieuwe technologieën enz.)
- > De inschakeling in parallelle (commerciële of niet-commerciële) bevoorradingscircuits
- > Men vindt het belangrijk dat de sobere levensstijl wordt gecompenseerd door de solidariteit tussen gelijkgezinden

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

3. Het afgebakende traject met als doel zich te behelpen

WELKE MIDDELEN KUNNEN TER ONDERSTEUNING WORDEN INGEZET?

Atypische maar vormende trajecten

Een grote verscheidenheid in opleidingsniveaus en uitgeoefende jobs

- > De trajecten kunnen chaotisch, weinig samenhangend en zelfs in de marges van de werkgelegenheid lijken
- > Koersveranderingen na opmerkelijke ontmoetingen of kansen komen veel voor

Heel wat culturele bagage

- > Uitermate vormende of bepalende ervaringen: artistieke, politieke, sociale activiteiten
- > Zeer sterke reflexiviteit op grond van ervaringen en ontmoetingen

Gemeenschappen

Autonoom, maar onder gelijkgezinden

- > Een sterke inburgering in grote groepen (kunstenaarscollectief, militantengroep, woongemeenschap enz.)
- > Moeilijke ervaringen werden overwonnen dankzij de solidariteit van gelijkgezinden (los van familie)

Instellingen worden buitenspel gezet

- > Socialisatie waarbij de marges hoog worden ingeschat (soms zeer politiek getint, maar niet altijd)
- > Instellingen worden gewoonlijk uit de weg gegaan of er worden strategieën uitgestippeld om het eigenbelang te dienen of de hulpmiddelen anders te gebruiken dan waarvoor ze bedoeld zijn

De logica achter een traject om zich te behelpen, is geworteld in een levenswijze die het volgende combineert:

- > de trajecten worden gekenmerkt door een afstandelijke houding tot werk en krijgen vorm door reflectie of zijn zelfs politiek geïnspireerd
- > investeringen (parallel of ter vervanging) in diverse zingevende maatschappelijke activiteiten
- > en vaak wordt soberheid verheven tot een alternatieve levenswijze voor de samenleving als geheel

We zien dit bij personen met atypische en gecontroleerde trajecten die passen in gemeenschappen van gelijkgezinden die er eveneens kiezen voor het afgebakende traject om zich te behelpen

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Puur politiek geïnspireerde keuzes.

 Het geval van Raoul (45 jaar, gescheiden en heeft een relatie en een kind, getuigschrift lager secundair onderwijs, daarna middenjury, inschakelingsuitkeringen sinds 1990)

Raouls schoolloopbaan loopt niet van een leien dakje en wordt getekend door zittenblijven. In het vijfde jaar kunstsecundair zegt hij de school vaarwel. In de tien jaar daarna is hij «zowat altijd weg» en zijn talrijke reizen laten weinig tijd om te werken, ook al krijgt hij een aantal korte opdrachten te pakken in de zeldzame periodes dat hij werkt zoekt. Want als hij terugkomt van een reis, leeft hij «als een bohemien» en verkoopt hij de juwelen, kleren enz. die hij op reis heeft gekocht. Hij integreert zich in «gemeenschappen met anarchistische neigingen». Dit informele systeem («illegale handel») combineert hij met een werkloosheidsuitkering om te kunnen leven. Wanneer hij vader wordt, gaat hij zich iets meer settelen, maar hij leeft «grotendeels verder op dezelfde manier». Hij «heeft niks in handen», maar een vriend stelt hem voor om hem «het beroep van loodgieter te leren». Zo werkt hij verschillende

jaren in het zwart en dan doet hij examen voor de middenjury zodat hij loodgieter kan worden. In 2009 vestigt hij zich dus als zelfstandige. Hij wil zich echter «niet doodwerken» en zijn scheiding en een verhuizing werken een faillissement verder in de hand. Hij vervalt opnieuw in zijn vorige levensstijl: «Helpt werkloosheid en helpt zwartwerk».

De uitsluiting betekende op financieel vlak geen ramp voor hem, omdat het grootste deel van zijn inkomsten uit zwartwerk voortvloeit. Bovendien zou hij meer kunnen werken, want hij heeft ondertussen «een zekere reputatie opgebouwd» en «komt geen werk tekort», maar hij houdt de hoeveelheid werk in de hand. Ruimer gezien vormt de uitsluiting «geen fundamenteel probleem», want «hij heeft goed geprofiteerd als vrijbouter». Hij vindt het zaak zijn «extreem liberale ingesteldheid (...) die niet zomaar in vakjes te stoppen is» te beklemtonen. Hij ziet de werkloosheid als «een sociaal statuut, zonder dat hij een baas boven zich heeft of verplichtingen moet vervullen die hem niet afgaan». Het enige probleem bestond erin zijn recht op gezondheidszorg te bewaren, wat hij heeft opgelost met het statuut van samenwonende.

Raoul ziet zijn professionele toekomstplannen volledig in het verlengde van zijn huidige situatie:

zwartwerk omschrijft hij als «een alternatief voor het geldende systeem», een manier om «de filantropische staat te slim af te zijn». Hoewel hij aanhaalt dat «dit kan afschrikken wanneer men de gewoonte niet heeft», wijst hij erop dat hij aanzienlijk wat ervaring heeft opgedaan en «vertrouwen in zijn capaciteiten» heeft. Hij vermeldt dat hij is ingeschreven bij een zelfhulporganisatie waar «collega's» elkaar helpen en waarvan sommigen «papieren hebben». Hij legt veel nadruk op de netwerken waarop hij terugvalt, minder om aan werk te geraken, maar wel om zijn leven te kunnen organiseren: hij vindt er «solidaire banden met mensen van hetzelfde slag, uit hetzelfde hout gesneden». Op dit netwerk kan hij terugvallen, eerst en vooral omdat hij er gebruik kan maken van «helpende handen» voor «kleine klusjes», en ook omdat het helpt zijn toekomst veilig te stellen: «Een solidariteitsnetwerk waar ik op kan terugvallen om er zeker van te zijn dat ik niet compleet in de miserie beland». «Alles wat overbodig is» wijst hij van de hand en verder leeft hij sober. Wanneer hij het over deze aspecten van zijn levenswijze heeft, heeft het over «echte politieke keuzes».

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Creatief werk en alternatief leven.

 Het geval van Charline (44 jaar, gescheiden, heeft een relatie en twee kinderen, heeft de school na het derde jaar secundair onderwijs verlaten, inschakelingsuitkeringen sinds 1998)

Charline heeft haar school niet afgemaakt. Zodra ze van school was, heeft ze snel twee kinderen gekregen die ze na een aantal jaar in haar eentje opvoedt. Om haar gezins- en beroepsleven op elkaar af te stemmen, werkt ze deeltijds in verschillende uitvoerende functies. Uiteindelijk belandt ze in een halftijdse job als opleider Frans als vreemde taal. Deze baan «bevalt haar enorm». Ze geeft bijna 10 jaar les alvorens ze opnieuw gaat studeren om op 34-jarige leeftijd haar GHSO te behalen. Daarna heeft ze geen vaste contracten meer. Het gaat om «een keuze». Ze werkt deeltijds met de ene ABD na de andere, ontvangt een aanvullende werkloosheidsuitkering. Haar traject is «chaotisch», maar dit is «een bewuste keuze». Dankzij deze overeenkomsten kan ze zich bezighouden met andere activiteiten die zij «belangrijker acht»: vrijwilliger bij een vereniging, artistieke activiteiten,

zoals beeldhouwen. Ze «organiseert haar leven rond deze bezigheden» waarin ze wil investeren en waarin ze «haar vrijheid wil behouden». Regelmatig last ze periodes van meerdere maanden van volledige werkloosheid in zodat ze zich ten volle aan het beeldhouwwerk kan wijden en «andere projecten kan verkennen». Bij dit complexe tijdsbeheer zorgt ze ervoor dat ze tegemoetkomt aan de eisen inzake het zoeken naar werk: ze «doet alsof, zelfs al is het absurd».

Ze is verbolgen over de uitsluiting uit de werkloosheid, want het «heeft het evenwicht in haar leven overhoop gegooid». Verder voelt ze zich verraden door «een systeem» dat deeltijds werken niet erkent. Haar inschrijving bij het OCMW om het inkomensverlies te compenseren, ziet ze als een «uitwijzing», een «ontkenning van haar keuzes». Haar uitsluiting heeft ook andere negatieve gevolgen: ze zet een punt achter een opleiding tot gespecialiseerd lesgeefster («een interessant beroep dat je op onregelmatige basis kunnen uitoefenen»). Ze haalt deze periode aan om de keuzes die ze heeft gemaakt te verduidelijken: ze kiest ervoor haar leven zélf in handen te nemen, wat wordt versterkt door een gevoel van «verraad door instellingen en

het systeem». Ze wil een «draaglijk» beroepsleven en wijst voltijds werk en de heropening van de rechten op werkloosheidsuitkeringen af: «Ik heb me afgevraagd of dit werkelijk is wat ik wil doen». Charline ziet haar toekomst «los van klassieke tewerkstelling» en ver weg van de «doorstane vernederingen». Ze combineert twee activiteiten die logisch zijn voor haar. Enerzijds haalt ze «probleemloos» tijdelijke overeenkomsten voor opleidingen en kunstanimatie binnen, wat ze soms afwisselt met haar vrijwilligerswerk. Anderzijds ontwikkelt ze haar «creatief werk (...), dat essentieel voor haar is» in de hoop «zoveel mogelijk Smart-overeenkomsten binnen te rijven». Verder legt ze zich ook toe op het aanvragen van subsidies voor een project rond marionettenworkshops. Ze is genoodzaakt om minder te verbruiken, maar ze kiest resoluut voor «deze alternatieve manier van leven», waarnaar ze zich altijd heeft geschikt en «waar ze in de wolken over is». Ze weet zich omringd door «vrienden, andere kunstenaars, collega's» met wie ze deze visie op werken en leven (tegen de consumptiemaatschappij) deelt.

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

4. Het onbekende traject dat leidt tot het terugtrekken uit de activiteit

HOE VERTELLEN DE GEÏNTERVIEWDEN OVER HUN TRAJECT EN SITUATIE?

Een gestuite deelname aan de arbeidsmarkt

Sterke bevestiging dat werk belangrijk is

- > Lange tewerkstellingsperiodes en weinig onderbrekingen in de loopbaan
- > Een zoektocht naar werk die als zeer actief, maar ook beheerst en bedreven naar voren wordt geschoven
- > Een uitgesproken professionele verzwakking, waarbij een voorspoedige en een zware periode duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn
- > Er wordt veel belang gehecht aan de afgelegde weg, de ervaringen en de waarde van het werk

Problemen naast het werk

- > De professionele inschakeling wordt belemmerd of verstoord door uiteenlopende problemen of knelpunten: gezondheid, religie (hoofddoek), familiale verantwoordelijkheden
- > Crisisperiodes (depressie, instorting) waardoor men afhaakt op het werk en zijn zoektocht naar werk opgeeft

Een bemoeilijkt professioneel engagement

Professionele mogelijkheden worden geleidelijk opgegeven

- > Mislukkingen in de zoektocht naar werk door onoverkomelijke hindernissen (leeftijd, alcoholprobleem, langdurige werkloosheid)
- > Men komt vast te zitten in een verklaring die de zoektocht naar werk zinloos maakt

Een marginalisering die slecht wordt verteerd

- > Onvermijdbare verwijdering van werk
- > Maar vaak pogingen om deze hindernissen te overwinnen die op niets uitdraaien, die te voorzichtig zijn of te zeer door wanhoop ingegeven zijn

Een alternatief onder dwang

Doorverwijzing of erkenning door anderen

- > De steun van de naaste omgeving zorgt voor een herschikking van de prioriteiten, waardoor werken naar de achtergrond verschuift
- > Alternatieve statuten die zorgen voor oplossingen waarbij de focus wordt verlegd (pensioen, ziekte, huisvrouw enz.)
- > Anderen (directe omgeving en soms professionelen) spelen een rol in het overhalen of omkaderen

Variabele identificatie

- > Voor sommigen wordt het hoofdstuk «werk» definitief afgesloten en betekent dit dat andere verantwoordelijkheden worden opgenomen
- > Anderen willen «geen werk hebben» als een tijdelijke situatie zien en alternatieve investeringen zijn dus een zwaktebod
- > Voor nog anderen blijft het een ambivalentie tussen het verplicht verleggen van de focus en de onmogelijkheid om te werken

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

4. Het onbekende traject dat leidt tot het terugtrekken uit de activiteit

WELKE MIDDELEN KUNNEN TER ONDERSTEUNING WORDEN INGEZET?

Trajecten met een «voor» en een «na»: van een lange loopbaan naar langdurige werkloosheid

Professionele waardering en gehechtheid aan werk

- > Lange tewerkstellingsperiodes waarin men voldoening haalde uit professionele engagementen
- > Een opdeling in twee sterk tegengestelde periodes (vastgeraken in de werkloosheid)

Zeer grote moeilijkheden om terug aan de slag te gaan

- > Aanzienlijke individuele inspanningen die op het vlak van de zoektocht naar werk als maximaal worden gezien
- > De gekozen strategieën leveren niks op en de zoektocht naar werk wordt gestaakt

Een omgeving die initiatief neemt en bepalend is

Een omgeving die advies en steun geeft

- > De koers wordt samen met/door de omgeving uitgestippeld
- > Tussen onderhandelen, overtuigen en opleggen

Sterke acceptatie, ook al staat men er niet altijd achter

- > Toegankelijke alternatieve statuten
- > Vaker genormaliseerde statuten in situaties waar men professioneel vastzit
- > Informele statuten bepaald door de erkenning van de naaste omgeving (rol in het gezin)
- > Materiële en financiële regelingen die de terugtrekking draaglijk maken

De logica achter een traject dat tot een terugtrekking uit de activiteit leidt, vindt zijn oorsprong in een combinatie van:

- > belangrijke investeringen in zijn loopbaan en een uitgesproken gehechtheid aan werk
- > de verwijdering van werk gaat samen met diverse moeilijkheden die geleidelijk onoverkomelijk worden
- > en de tussenkomst van de naaste omgeving om zich te richten naar een andere standpunt m.b.t. werk, omdat dit beter of onvermijdelijk is

We zien dit bij personen van wie het traject duidelijk in twee periodes op te delen is. Zij worden omringd door de naaste omgeving die doorslaggevend is in het herzien van hun anticipaties, waardoor zij evolueren in het onbekende traject dat leidt naar een terugtrekking uit de activiteit.

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Alles aan de kant schuiven.

 Het geval van Samira (46 jaar, getrouwd en vier kinderen ten laste, technische opleiding in verkoop en beheer, inschakelingsuitkeringen sinds 2002)

Samira heeft een technische opleiding in verkoop en beheer en de jobs die ze uitoefent, liggen in dezelfde lijn. In haar professioneel traject wisselen tewerkstellingsperiodes en onderbrekingen om de kinderen te kunnen opvoeden, elkaar af. Ze begint met een job bij een boekhandel die ze bijna 10 jaar uitoefent. Ze schroeft het aantal werkuren terug om voor haar eerste kinderen te kunnen zorgen. Vervolgens last ze een pauze van 5 jaar in en daarna vindt ze opnieuw werk als deeltijds verkoopster. Ze verliest die baan echter, omdat ze graag met een hoofddoek wilde werken: «Ik beleed mijn godsdienst intenser en ik had beslist dat ik dat echt wilde». Ze belandt voor een tiental jaar in de werkloosheid, zonder dat ze in die periode werkt. Ze schetst deze tijd door te beklemtonen dat ze langzamerhand ontmoedigd geraakt. «In het begin» deed ze «alles

om werk te vinden» om dan «minder ijverig naar werk te zoeken», maar toch blijft ze «doorzetten». Ze licht uitvoerig toe hoe ze te werk ging, praat tevens over recentere periodes, maar ze geeft aan dat de twijfel toesloeg: «Altijd maar moeilijker», «Je moet volhouden, maar ten slotte breek je toch». De onverwachte aankondiging dat ze wordt uitgesloten, schokt haar, want ze «vervulde de formaliteiten», «zorgde voor bewijzen», «deed alles wat ze kon». Ze ziet de uitsluiting als een aanslag op haar waardigheid en identiteit: «Het is alsof je een stuk vuil bent, je wordt aan de kant geschoven (...) Het is verschrikkelijk, je bent niets meer waard». De financiële gevolgen zijn voelbaar, aangezien ze geen beroep op het OCMW kan doen, omdat haar man arbeider in de bouw is. Het gezin had een zeker comfort bereikt («we spaarden voor de vakanties»), maar moet de uitgaven vanaf dan strikt controleren. De uitsluiting zorgt er vooral voor dat ze «het zoeken naar werk opgeeft»: «Ik werd er ziek van, het heeft me mentaal gekraakt». Ze gaat door een «depressieve fase» waarin ze «geen energie» heeft en «absoluut niks deed», alsof haar «veer gebroken was». Ze komt deze periode door door zich toe te

leggen op haar rol als huisvrouw en ziet erop toe dat de uitgaven worden beperkt, ze wikt en weegt de gewoontes van haar kinderen en «beheert het budget». Ze spant zich terluiks en discreet in voor het huishouden en «komt erbovenop». Nadien vertelt ze over haar toekomst waarvoor deze ervaring cruciaal was. Ze vermeldt dat ze zich eerst bewust werd van de waarde van haar verantwoordelijkheden: «Op de kinderen letten, is het belangrijkste in het leven». Daartegenover schildert ze de zoektocht naar werk af als «een beproeving waar je mismoedig van wordt». Ze vraagt zichzelf af of ze opnieuw aan de slag zou gaan en heeft hier gemengde gevoelens over: «In mijn hoofd ben ik niet echt bereid om weer te gaan werken (...), maar ik zal niet zeggen dat ik nooit meer zal gaan werken». De zoektocht naar werk weegt het zwaarst, ze heeft er geen zin meer in, want «waarom zou ik volhouden als het toch geen resultaat heeft?». Haar gezinstaken nemen dan ook een centrale plaats in haar toekomstplannen in, te meer omdat haar echtgenoot en kinderen dit vooruitzicht delen: «Hij heeft met nooit gezegd: 'Pech, je moet werk zoeken'».

3.2. Concrete experimenten en de uitdaging om erkenning te krijgen

Werken is niet het probleem

 Het geval van Jean-Claude (52 jaar, alleenstaande zonder kinderen, getuigschrift hoger secundair onderwijs, werkloosheidsuitkeringen sinds 2008)

Jean-Claude heeft de school voortijdig verlaten. Hij gaat aan de slag zodra hij van school gaat. Hij werkt gedurende bijna 20 jaar aan één stuk, ook al laat zijn mobiliteit het in de meest recente periode steeds vaker afweten. Zijn loopbaan speelt zich voornamelijk af in de bouwsector waar hij heel wat vaardigheden opdoet, onder meer als «teamleider». Zo klimt hij op tot werfleider en wordt zijn kunnen erkend. Hij blijft nauwelijks 3 of 4 jaar in dezelfde betrekking en hoewel hij sommige jobs verlaat «omwille van het loon», geeft hij ook aan dat er conflicten en fouten waren die tot ontslag leidden. Verder in zijn relaas wordt duidelijk wat hij bedoelt, wanneer hij zijn «alcoholprobleem» ter sprake brengt. De tewerkstellingsperiodes liggen steeds verder uit elkaar en de werkloosheidsperiodes worden steeds langer. Zelf wordt hij «zeer, zeer snel moe, zodra hij iets doet». Hij vermeldt dat hij

niet echt werk zoekt, maar dat hij «wordt geholpen door kennissen» om zich op de controles voor te bereiden. Hij leeft van zijn uitkering («niet veel, maar wel elke maand») en doet «hier en daar» klusjes in het zwart.

Hij merkt op dat hij het een tiental jaar heeft uitgehouden, maar dat de controles maar blijven komen. Bovendien heeft hij het steeds moeilijker «om zijn eigen boontjes te doppen»: werken valt hem alsmaar zwaarder, hij «kon het niet meer aan» en heeft niet meer de kracht om de controles te trotseren: «Ik kwam aan bij de RVA, er was een wachtrij en dan zei ik: 'Dat ze het zelf maar weten'». Na zijn uitsluiting volgen er 7 maanden van compleet isolement, «de val richting de diepte», en dan is er nog zijn alcoholverslaving. De schulden stapelen zich op, al weet zijn broer de negatieve spiraal te doorbreken: «Hij zei me: 'Ik wil je gerust helpen, maar je moet jezelf helpen'». Hij schrijft zich naderhand in bij het OCMW, krijgt maatschappelijke hulp, en wordt door zijn familieleden bijgestaan in het beheer van zijn financiën. Van hen krijgt hij ook mentale steun. Zijn situatie wordt stabiel, zonder dat hij echter terugkeert naar zijn periode als werkloze. Hij werkt immers niet meer en zijn gezondheid vormt nu zijn hoofdbekommernis.

Hij bouwt zijn toekomstplannen uit op basis van de behandeling van zijn alcoholverslaving, waardoor hij genoopt is om zich als zieke te profileren. Hij houdt zich ver weg van het beroepsleven, het idee te werken «heeft hij verdrongen». Zijn omgeving heeft een grote rol gespeeld in het prioritair aanpakken van wat hij noemt «zijn ziekte». Hierdoor wordt het zoeken naar werk opgeschort. Zowel bij zijn familie als bij zijn begeleider hoort hij hetzelfde: «Ik ben nog niet klaar om stand te houden en aan de slag te gaan (...) Er zijn nog issues die ik moet aanpakken». Verder moet hij toewerken naar «een regelmatig leventje zodat hij psychologisch kan herstellen». Hij sluit zich aan bij zijn omgeving en hij legt zich neer bij de aanmaningen om zich te verzorgen, al weet hij niet goed wat hij met deze doelstelling aan moet: «Ik ken mijn probleem, ik weet wel niet hoe ik het moet oplossen, maar ik ken mijn probleem». Dit brengt hem ertoe om zijn professionele ambities bij te stellen, want werk heeft geen plaats in een context van ziekte of arbeidsongeschiktheid. Hij verklaart, niet zonder dubbel gevoel, over zijn traject: «Nochtans houd ik van werken, maar terug gaan werken ... neen, ik zie dat niet gebeuren».

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

Drie problematische perspectieven

EEN GEMEENSCHAPPELIJKE STRUCTURERENDE LOGICA

De anticipaties zijn abstract, het zijn perspectieven om uit een ondraaglijke situatie te geraken. Bovendien zijn ze losgekoppeld van de uitvoering en mogelijke maatregelen

De kansen om deze perspectieven tot uitvoering te brengen, zijn uitermate onzeker en het risico op een anomische breuk is groot: de uitsluiting wordt in dezen duidelijk bevestigd en werkt opsluiting in een bepaald perspectief in de hand (de enige manier om eraan te proberen te ontsnappen is om vooruit te lopen op de toekomst)

EEN ANALYSE DIE DE VERSCHILLENDE ONVERVULDE, MAAR OOK GEVREESDE, PERSPECTIEVEN ONDERZOEKT

1. **De actieve werkzoekende**, die het paradoxale gewicht van de institutionele normen centraal plaatst, waarbij de deze normen zowel een redmiddel als een onbereikbaar doel lijken.
2. **De autonome werknemer**, met centraal de alternatieven voor niet-haalbare banen en de illusie dat men zijn eigen tewerkstelling kan creëren.
3. **De impasse**, waarin het onvermogen om te reageren en zijn eigen traject in handen te nemen, al was het maar minimaal, centraal staan.

EEN ANALYSE DIE DIEPER INGAAT OP DE OMSTANDIGHEDEN DIE DEZE PERSPECTIEVEN KUNNEN DOEN ONTSPOREN

Zijn er vroegere ervaringen en elementen in het traject die relevant zijn, doorwegen?

Zijn er omgevingsfactoren (relaties, regels, instellingen) die doorslaggevend zijn?

Voor elk van deze perspectieven vinden we variatie in de opsluiting in deze alternatieven, de identificatie door de uitgesloten werklozen, het isolement tegenover buitenstaanders van betekenis.

Van deze drie perspectieven komt de derde het vaakst voor. Hierbij groeit de marginalisering tegenover elke vorm van werk. Het eerste perspectief is zeldzamer, waarschijnlijk omdat het berust op een overactivering van het het zoekgedrag naar werk in reactie op de uitsluiting.

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

5. Actieve werkzoekende worden

HOE VERTELLEN DE GEÏNTERVIEWDEN OVER HUN TRAJECT EN SITUATIE?

Aansluiting bij het activeringsmodel

Van apathie naar activering: twee fases in het traject

- > Ontmoediging vergroot door de talrijke pogingen en de moeilijk te verklaren mislukkingen
- > Bevestiging van een radicale verandering: willen werken en zich toeleggen op het zoeken naar werk
- > Sterke tegenstelling tussen de fouten uit het verleden en de huidige veranderingen

Verduren van institutionele definities

- > De uitsluiting drukt een specifieke stempel op het traject: het vormt een keerpunt in de zoektocht naar werk
- > Aanvaarding van de uitsluiting: men stelt vast dat men niet aan de normen voldoet of niet genoeg heeft gedaan
- > Maar als reactie: instemming met de eisen van het activeringsbeleid en waardering van persoonlijke inspanningen

Een actieve zoektocht naar werk

Uiterst nauwgezet voldoen aan de eisen: modellen en beproefde methoden toepassen

- > Aanleren van sollicitatietechnieken: een cv opstellen, een sollicitatiebrief schrijven
- > Van een standaardbenadering naar de aanpassing van de doelen en een personalisering van de werkwijzen
- > Ritualisering en tijdelijke vaste en strikte organisatie: organisatie van de tijd die aan het zoeken naar werk wordt gependend

Vernieuwing: een stap verder dan de voorgeschreven normen

- > Persoonlijke initiatieven die als vernieuwing, originele werkwijzen worden bestempeld (wandeland reclamebord, persoonlijke blog): overmatige investering en vindingrijkheid
- > Bewering dat men gelooft dat men er uitspringt, het verschil kan maken, de beste kan zijn

Een cyclische zoektocht naar werk

Positieve beoordeling van de zoektocht naar werk

- > Men claimt dat men actiever naar werk zoekt dan wat wordt vooropgesteld
- > Persoonlijke discipline en verrichte inspanningen zijn grootste troeven

De resultaten zullen vanzelf komen

- > Resultaten zijn het rechtstreekse gevolg van het feit dat men voldoet aan de normen die de juiste werkwijze voorschrijven
- > Weinig flexibel handelen en geen reflexiviteit of uitwisselingen met anderen over ondernomen formaliteiten

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

5. Actieve werkzoekende worden

WELKE MIDDELEN KUNNEN TER ONDERSTEUNING WORDEN INGEZET?

Verkorte professionele trajecten

Werk neemt maar een geringe plaats in het traject in

- > Korte tot zeer korte ervaringen (enkele weken)
- > Geen continuïteit tussen de schoolopleiding en de werkervaringen
- > Men stelt zich in de marges van de werkloosheid en de inactiviteit

Weinig relevante ervaringen

- > De werkervaring bestaat uit stages, vrijwilligerswerk en andere activiteiten in de marges van de werkgelegenheid
- > Moeilijkheden om de zoektocht naar werk een bepaalde richting te geven en/of om de verworven competenties te bepalen

Kwetsbare sociale inschakelingen

De zoektocht naar werk geschiedt niet via institutionele tussenpersonen of netwerken

- > De gehanteerde aanpak blijkt individueel en persoonlijk en staat op zichzelf
- > Mobiliteit is zeer moeilijk en beperkt (door het gebrek aan auto of beperkingen omwille van de thuissituatie)
- > Geen duurzame relaties die bij werkervaringen kunnen worden ingezet

Levenswijze wordt gekenmerkt door isolement

- > Weinig contacten met instellingen of professionals, behalve het strikte minimum
- > Men geraakt niet meer uit de familiale omgeving (ouders, opvoeding kinderen)
- > Beperkte sociale contacten en geringe of zelfs onmogelijke activiteiten buitenshuis

De logica achter het streven om een actieve werkzoekende te worden, is paradoxaal:

- > Schijnbaar stemt men zich af op de institutionele normen en zo lijkt het alsof men op een lonende manier aan zijn activering werkt
- > Daarnaast is er geen houvast op de arbeidsmarkt en is er een geringe sociale verankering

We zien dit bij personen die maatschappelijk gezien behoren tot de meest uitgeslotenen (en niet enkel op administratief vlak). Zij beleven deze uitsluiting in isolement en hechten zich vast aan het idee zij actieve werkzoekende moeten worden.

Zie het voorbeeld van Serge

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

Een uitgesloten en geactiveerde werkloze?

➔ Het geval van Serge (32 jaar, alleenstaand, woont bij zijn ouders, getuigschrift hoger secundair onderwijs (techniek-talen), inschakelingsuitkeringen sinds 2002)

Serge behaalt in 2002 zijn GHSO in techniek-talen en doet twee pogingen om hogere studies aan te vatten (eerst public relations en dan lerarenopleiding). Deze pogingen mislukken. Later volgt hij avondlessen Italiaans en twee opleidingen in 2010 en 2012 (informaticatoepassingen en toerisme). Hij geeft aan dat hij «niet veel uitrichtte», ook niet toen hij in 2013 op de hoogte werd gebracht dat zijn recht op inschakelingsuitkeringen weldra zou vervallen. Hij heeft altijd in het ouderlijk huis gewoond, want om alleen te gaan wonen «moet je eerst werken». Hij is van mening dat hij «behoorlijk zelfstandig» is op financieel vlak, ook al ontvangt hij geen inschakelingsuitkeringen meer. Serge geeft immers niet veel uit, met name omdat hij weinig activiteiten buitenshuis doet. Hij lijkt erg geïsoleerd. Daarnaast heeft hij bescheiden inkomsten uit de verkoop van persoonlijke spullen.

Verder neemt hij geregeld deel aan tv-spelletjes waar hij soms iets mee wint. Serge heeft gewerkt, maar telkens zeer kort. Vaak beperkte de werkervaring zich tot de proefperiode omdat «het nooit echt goed verliep». Hij heeft ook eenmalige opdrachten en vrijwilligerswerk gedaan. Hij somt de pogingen op die «om verschillende redenen op niets uitliepen», zonder uit te leggen waarom ze mislukten. Hij houdt het op «Het werkte niet» of «Geen antwoord gekregen». Niettemin volgde hij eind 2014 een opleiding zoeken naar werk waarmee hij een «echte strategie» kreeg en «voortgang kon boeken». Hij werd er zich van bewust dat zijn cv's en sollicitatiebrieven «niet in orde waren» en hij acht dat hij «al lang» een job had gehad als hij deze opleiding eerder had gevolgd. Hij geeft aan dat hij sindsdien «is wakker geschud». Hij heeft zich als vrije werkzoekende ingeschreven en «zoekt actief en systematisch naar werk». Hoe ziet zijn zoektocht naar werk eruit? Eerst en vooral wil hij «het grootste deel van de markt benutten, want dat zal het makkelijkste zijn» en hij zet in de verf dat je doelgericht te werk moet gaan en dus «goed moet nadenken over de werkgevers die mogelijk onthaalmedewerkers en magazijniers

(...) en verkopers willen aanwerven». In zijn ogen, met zijn korte vrijwilligerservaringen, zijn dit relevante doelen. Hij loopt de naburige steden af om zijn cv's uit te delen en bereidt «iets heel origineels» voor, een heel nieuw idee dat in zijn hoofd sluimert. Hij wil een cv op de rug van een jasje of een trui laten afdrukken. Op die manier zal iedereen dat zien. «Ik plan ook om hier een banner mee te maken en daaronder zet ik dan: «U zoekt een onthaalmedewerker? Werf mij aan!». En daaronder mijn telefoonnummer. Men moet zich toch wat onderscheiden om werk te vinden. De trui was een idee dat ik zomaar kreeg, maar voor de banner deed ik elders inspiratie op». Serge ziet zichzelf als super ijverig. Hij pronkt ermee dat hij zich in zijn eentje weet te redden en maakt geen gewag van contacten met een of andere instelling. Op heel wat vlakken is hij geïsoleerd, hij lijkt amper sociale contacten te hebben, behalve met zijn ouders, die zich bijna niet bemoeien met de manier waarop hij de situatie aanpakt.

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

6. Autonome werknemer worden

HOE VERTELLEN DE GEÏNTERVIEWDEN OVER HUN TRAJECT EN SITUATIE?

Een situatie in de marges van de werkloosheid

De uitsluiting maakt een latente situatie officieel

- > De zoektocht naar werk is zeer onregelmatig en wordt soms voor een langere periode onderbroken
- > De zoektocht wordt gehinderd door persoonlijke problemen (ziekte, alcoholprobleem, familiale verantwoordelijkheden)
- > De uitsluiting is in zekere zin een opluchting, maar verergert een reeds kwetsbare financiële situatie
- > Toch blijft men de hoop koesteren opnieuw te kunnen werken, zowel om materiële redenen als omwille van het feit dat werken als de normale situatie wordt gezien

Bezoldigd werk wordt beschouwd als niet haalbaar

- > Men schat zijn kansen om werk in de wacht te slepen onbestaande
- > De opgegeven redenen zijn legio: weinig ervaring, moeilijkheden om een job te kunnen houden

Een beroep of een passie binnen handbereik

Activiteiten die afsteken tegen fatalisme

- > Activiteiten in de marges van de werkgelegenheid, maar relevant: kleine opdrachten, vrijwilligerswerk, informele arbeid enz.
- > Een investering in deze activiteiten, maar ook in opleidingen (of opleidingsplannen)

- > Uiteenlopende struikelblokken (vooral van materiële aard) bij de verdere ontwikkeling van deze investering

Een allesoverheersend perspectief dat alle toekomstplannen beïnvloedt

- > De enige oplossing: zijn eigen tewerkstelling in het beroep in kwestie creëren (biercafé, kapsalon, juwelenontwerpatelier enz.)
- > Alle andere opties worden van de hand gewezen, het is de enige oplossing gezien de professionele moeilijkheden

Een cyclische zoektocht naar werk

Onoverkomelijke struikelblokken stapelen zich op

- > In de eerste plaats financiële struikelblokken: geen inbreng en vaak schulden, geen enkele oplossing in het vooruitzicht
- > Persoonlijke problemen: weinig bewegingsruimte en onhaalbare eisen qua inspanning
- > Een idee dat niet wordt besproken met anderen die als steun kunnen fungeren, die kunnen bijdragen tot de concrete uitwerking van een project

Het perspectief wordt tenietgedaan

- > Plannen om autonoom te werken, stuiten op de uitvoeringseisen: het blijkt onmogelijk
- > De toekomst wordt steeds weer teruggeworpen op het heden, wat leidt tot het gevoel dat men vastzit

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

6. Autonome werknemer worden

WELKE MIDDELEN KUNNEN TER ONDERSTEUNING WORDEN INGEZET?

Beperkte deelname aan het beroepsleven

Zeer instabiele en broze professionele trajecten

- > Steeds zwakke en vaak oude werkervaringen
- > Moeilijkheden om te overleven om financiële redenen maar ook omwille van een gebrek aan zelfvertrouwen
- > Men onderneemt gedurende een korte periode iets om toch over wat inkomsten te beschikken (rommelmarkten, doorverkopen van persoonlijke spullen, informele arbeid, zelfvoorzienend leven enz.)

Een gematigde en parallelle investering in een zinvolle activiteit

- > Aspiraties die niet in de lijn van het eerdere traject liggen
- > Moeilijk ervaringen opdoen, deskundigheid verwerven, vaardigheden bijeen sprokkelen

Isolement in de passie

Duidelijke sociale inschakelingen die niet behoeden tegen economische onzekerheid

- > Uiterst diverse familiale situaties
- > Beperkte contacten, wantrouwen tegenover instellingen

Relationele hulp staat los van het project

- > Geen feedback of ondersteuning
- > Men bouwt geen geloofwaardigheid op en het project draait vierkant
- > Risico dat de persoonlijke plannen en de perceptie van de situatie door anderen uiteenlopen

Deze logica om ernaar te streven autonome werknemer te worden, is heteroclytisch:

- > Een toekomst die verankerd is in de trajecten (ook al kan dat in geringe mate zijn), maar waarvoor aanzienlijke inspanningen nodig zijn
- > Men reduceert zijn streven tot een persoonlijke zaak die wordt losgekoppeld van externe steun of hulpmiddelen
- > Leidt tot een impasse en dit streven wordt tegelijkertijd zowel teniet gedaan als belangrijk geacht

We zien dit bij actieve personen die alleen staan in hun inschakeling en die bovendien een beperkte slagvaardigheid hebben, zodat een toekomst als autonome werknemer een vlucht is, een poging om aan de ondraaglijke dagelijkse realiteit te ontsnappen.

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

Een passie en twijfels.

 Het geval van Jérémie (43 jaar, heeft een relatie en een kind van jonge leeftijd, beschikt over een universitair diploma in de journalistiek, inschakelingsuitkeringen sinds 2010)

Na zijn opleiding als journalist verricht Jérémie heel wat professionele activiteiten, voor korte periodes en met verschillende statuten, ook als zelfstandige: hij werkt in een callcenter, als bibliothecaris, leerkracht, revisor en hij freelancet voor verschillende kranten en tijdschriften. Hij start met opleidingen (lerarenopleiding, documentalist), zonder ze evenwel af te ronden. In de loop der tijd zoekt hij ijverig naar werk, maar sinds 2010 heeft hij geen baan meer gehad. Hij stelt vast dat het allemaal «niets heeft uitgehaald» en vermeldt dat hij zich niet ondersteund wist in zijn zoektocht naar werk omdat zijn profiel «als niet-prioritair» werd beschouwd, hij «een universitair diploma heeft» en dat zijn sector «geen tewerkstellingsperspectieven biedt». Zijn uitsluiting heeft de gelatenheid die het gevolg zijn van zijn mislukkingen in het zoeken naar werk versterkt. Bovendien zorgde de uitsluiting ervoor dat hij geen persoonlijke inkomsten meer heeft. Hierdoor kan hij niet meer aan het huishoudbudget bijdragen, wat hem veel kopzorgen

bezorgt. Daarnaast moest zijn gezin zijn intrek nemen in een kleinere woning. Hij is verplicht om «spullen te verkopen om zijn telefoonabonnement te kunnen betalen of naar de kapper te kunnen gaan». Sinds een jaar is hij volledig afhankelijk van zijn partner, iets «wat hij niet kan aanvaarden». Zijn levensomstandigheden zijn bepalend voor zijn tijdsbesteding en dwarsbomen zijn plannen om zich op zijn zoektocht naar werk toe te leggen. Hij ziet zich dus genoopt om thuis te blijven en voor zijn kind te zorgen. Hierdoor raakt hij nog meer ontmoedigd dan hij al was na zijn lange werkloosheidsperiode. Ook heeft hij het lastig om de toekomst tegemoet te zien: «Ik ben zo en ik dwaal maar wat rond ... Ik weet niet echt welke richting ik uitga». Hij blijft werk zoeken en is als vrije werkzoekende bij Actiris en de Forem ingeschreven, maar zijn werkwijze leidt er vooral toe dat hij in de werkloosheid blijft: «Het is belangrijk om door te zetten, voor mij is dat nodig». Hij maakt niettemin melding van een toekomstperspectief waarover hij uitweidt en waarover hij enthousiast vertelt. Hij vertrouwt ons toe dat hij «een passie heeft voor alles wat met ambachtelijke bieren te maken heeft». Het is een «gat in de markt» waar hij «dol op» is en «het zou interessant zijn om hier in verder te gaan». Hij denkt dat «deze sector tewerkstellingspotentieel

bevat» en laat weten «dat hij zich inbeeldt dat hij als zelfstandige werkt». Hij houdt zich bezig met zijn passie: zo «gaat hij naar festivals, als vrijwilliger» en verder is hij ingeschreven «bij een platform waarvoor hij artikels over bier schrijft» en «blijft hij op de hoogte via sociale netwerken». Door zijn geldgebrek is hij echter niet in staat om zich te verplaatsen om zijn artikels te stofferen en hij voelt zich «een beetje alleen». Hij oppert het idee om «een bierzaak te openen» nadat hij een infosessie bij een bedrijvencentrum heeft gevolgd. Toch wijst hij er meteen op dat «dit omzetten in iets concreets, heel andere koek is». Hij «kan zich niet voorstellen welke stappen hij moet ondernemen». Pogingen om hem een duwtje in de rug te geven bij de ontwikkeling van deze vage plannen, brengen hem steeds weer bij het financiële struikelblok: «Ik wil als zelfstandige starten om geld te verdienen, terwijl het eigenlijk omgekeerd is». Hij overweegt scenario's die hem weinig realistisch lijken: «Misschien kan ik een halftijdse betrekking vinden en kan ik starten als zelfstandige in bijberoep. Maar waar ga ik een halftijdse baan vinden? En in welke functie?». Hierdoor twijfelt hij sterk aan de mogelijkheden om verder te gaan in deze plannen: «Mja, van nul af aan beginnen, dat is een beetje ... ja. Dus ik weet het niet, ik weet het echt niet».

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

Een optelsom van onoverkomelijke verplichtingen

Het geval van Fatima (39 jaar, gescheiden met vijf kinderen ten laste, getuigschrift lager secundair onderwijs, werkloosheidsuitkeringen sinds 1997)

Fatima wordt op haar 16e moeder en heeft twee jonge kinderen. Ze scheidt na vier jaar en houdt zich dan bezig met de opvoeding van haar kinderen en leeft van haar inschakelingsuitkeringen, een heel kleine alimentatie en de kinderbijslag. Ze krijgt drie andere kinderen met een tweede man van wie ze eveneens scheidt. Vanaf 2005 wordt haar zoektocht naar werk een aantal keer gecontroleerd en vanaf 2011 worden deze controles opgedreven en vinden ze herhaaldelijk plaats. In dezelfde periode wordt een van haar kinderen zwaar ziek en wordt erkend als 66% gehandicapt. Als alleenstaande moeder is ze financieel afhankelijk van het OCMW sinds januari 2015. Ze slooft zich uit om aan de behoeften van haar kinderen te voldoen, moet soms kleine bedragen lenen, «kan zich niet permitteren te denken aan 'wat er kan gebeuren'» en moet «erg zuinig zijn». Ze weigert evenwel «om enkel als

moeder te worden beschouwd». Hoewel ze aangeeft dat er periodes zijn waarin ze «geen vin verroerde voor een job of een opleiding», omdat het erg moeilijk is wanneer je «het alleen moet redden met vijf kinderen, van wie één ziek kind», zegt ze dat ze nu wel naar werk zoekt.

Ze heeft overigens een opleiding tot kapster gevolgd, omdat «ze het tijd vond om iets voor zichzelf te doen». Het gaat om een korte en deeltijdse module, wat verenigbaar is met haar familiale verplichtingen, maar ze kent «de basis» en «heeft nog wat praktijkervaring nodig». Ze heeft niettemin een baantje van twee dagen per week in een kapsalon gevonden, waar ze de meest eenvoudige klusjes voor haar rekening neemt en zeer weinig mee verdient (30 euro per dag). Sporadisch verricht ze thuis ook informele kappersactiviteiten. Ze klaagt over deze onzekere situatie, maar «zonder zou het mij niet lukken, dan zou het onmogelijk zijn». Ze denkt ook dat ze omwille van gezondheidsproblemen niet voltijds als kapster zou kunnen werken: «Ik wil gerust werken, maar ik wil mijn gezondheid ook niet om zeep helpen om uiteindelijk op een dag invalide te zijn». Ze ziet dan ook maar één uitweg op professioneel vlak: haar eigen kapsalon openen, «iets van mij,

iets dat ik op mijn eigen ritme kan doen, dat zal gemakkelijker zijn», «Ik zie mijzelf eerder een klein kapsalon openen dan in een kapsalon te werken». Ze oppert dit idee om zich als zelfstandige te vestigen, omdat ze van mening is dat haar situatie moeilijk te rijmen valt met een betaalde job in het beroep dat ze kent. Hiervoor moet ze zich vervolmaken, maar ze krijgt van het OCMW niet de kans om een «diepgaandere opleiding» te volgen en stage te lopen. Op de koop toe moeten de uren in te passen zijn in de organisatie van de zorgen voor haar gehandicapte zoon. Ze kan geen geld investeren, ze wil in de eerste plaats «de schulden afbouwen alvorens ze van start gaat met het zoeken van informatie». Ze is het gewend om moeilijke situaties alleen op te lossen en heeft haar idee bijgevolg nog niet afgetoetst bij of voorgelegd aan tussenpersonen die haar zouden kunnen helpen. Het gaat dus om verre toekomstmuziek en er zijn heel wat hindernissen, terwijl Fatima geen manieren vindt om die hindernissen te overwinnen. Ze besluit met het schetsen van een toekomst die niet verder gaat dan haar huidige onzekere omstandigheden: «Ik zeg tegen mezelf dat ik me momenteel over mijn kinderen ontferm, ik doe zo voort. Ik weet dat het niet eerlijk is, maar zonder dat is het onmogelijk».

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

7. In een impasse geraken

HOE VERTELLEN DE GEÏNTERVIEWDEN OVER HUN TRAJECT EN SITUATIE?

Een geritualiseerde zoektocht naar werk

Terugkerende moeilijkheden om een job te bekomen

- > Een zoektocht naar werk die niet intens noch regelmatig is, maar die toch wordt voortgezet
- > Een langlopende zoektocht en een opeenstapeling van desillusies en mislukkingen
- > De verklaring blijft steken bij niet zomaar te overbruggen hindernissen (leeftijd, geen ervaring enz.)

Verplichtingen en controles die bepalend zijn voor het gedrag

- > Instellingen leggen ijkpunten en normen op, met name wat betreft de termijnen: deadlines
- > Moeilijkheden om te voldoen aan verplichtingen die overdreven overkomen
- > Maar de werkloosheid zorgt ervoor dat men verplicht is aanwezig te blijven op de arbeidsmarkt

Geen middelen om actie te ondernemen

De situatiegebonden problemen werken beperkend

- > (Bijna) geen persoonlijk inkomen waardoor men op het vlak van autonomie en initiatief wordt gekortwiek
- > Moeilijkheden die verbonden zijn aan institutionele verplichtingen (opleiding, zoektocht naar werk)
- > Persoonlijke of familiale situaties die ontwrichtend werken, maar die onvermijdelijk zijn

Isolement in het beheer van zijn traject

- > De verwachtingen inzake begeleiding, advies en hulp worden niet ingelost
- > Gevoel dat men niet meetelt voor instellingen, zich onbegrepen of onbelangrijk voelen

Een onwaarschijnlijke evolutie

Een groeiend pessimisme over de veranderingsmogelijkheden

- > Een gevoel van vast te zitten zonder mogelijkheid om aan zijn situatie te kunnen ontsnappen
- > Steeds verdere verslapping van de inzet en groeiende ontmoediging om initiatieven te nemen

Vragen over de toekomst

- > Een leven dat als ondraaglijk wordt beschouwd, in het bijzonder omwille van de gedwongen inactiviteit
- > Anticiperen op belangrijke veranderingen is onmogelijk
- > Een onteigening van zijn eigen leven die men moest ondergaan en waarop men geen controle had

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

7. In een impasse geraken

WELKE MIDDELEN KUNNEN TER ONDERSTEUNING WORDEN INGEZET?

Onvermijdelijke neergang van de trajecten

Zeer lage posities op de beroepsladder

- > School werd zeer vroeg afgebroken en heeft geen diploma opgeleverd
- > Arbeiders of uitvoerende arbeidskrachten, maar met verscheiden inschakeling op de arbeidsmarkt
- > Problemen tijdens traject omwille van ziekte (ook van de naaste omgeving)

Neerwaartse spiraal die verdere achteruitgang aftekent

- > Lange werkloosheidsperiodes
- > Onzekere levensomstandigheden die door de uitsluiting nog verder verslechteren

Ondersteuning binnen handbereik

Naaste omgeving speelt de rol van schokbreker

- > Vaak krijgt men financiële steun van de familie, maar daar tegenover staat de afhankelijkheid van de familie
- > De plaats in het gezin bepaalt de rol en betekenis (tegenover de kinderen, de ouders enz.)
- > Deze inschakeling in het gezin staat los van de zoektocht naar werk, en belemmert deze zoektocht

Isolement in de zoektocht naar werk

- > Geen netwerk van relaties die in de zoektocht naar werk kunnen worden ingezet
- > Risico dat men in de gezinssituatie komt vast te zitten

Deze logica waarbij men in een impasse terechtkomt, staat onder druk:

- > De toekomst situeert zich in de marges van de werkgelegenheid en zelfs van werk
- > Botst op individuele aspiraties en verwachtingen die dan weer stoten op de zwakke beschikbare hulpmiddelen
- > Kenmerkt zich door een zekere zelfonteigening of de onmogelijkheid om zijn lot een andere bestemming te geven

We zien dit bij personen van wie de veerkracht door de neerwaartse trajecten is opgebruikt en die geen (relationele of institutionele) hulp ter beschikking hebben om het tij te doen keren, zodat zij in een patstelling belanden.

Zie voorbeelden van Gerardo en Layla

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

Te oud, niks aan te doen.

 Het geval van Gerardo (53 jaar, gescheiden, woont bij zijn moeder, brak zijn studies af voor hij zijn GHSO had behaald, werkloosheidsuitkeringen sinds 2004)

Nadat hij zijn schoolloopbaan op 16 jaar stopzet, begint Gerardo te werken en 2 jaar later treedt hij in het huwelijksbootje. Gedurende 20 jaar oefent hij twee niet-geschoolde arbeidersjobs uit die telkens afspringen omdat de fabriek sluit. Vervolgens belandt hij lange tijd (bijna 15 jaar) in de werkloosheid, wel met tussenin een baan als verhuizer die hij 2 jaar invult. Hij beweert moeite te doen om werk te zoeken, maar hij slaagt er niet in om uit de werkloosheid te geraken. Door zijn scheiding, zo'n tiental jaar geleden, gaat zijn persoonlijke situatie erop achteruit. Hij beschikt over onvoldoende middelen en dus gaat hij terug bij zijn ouders wonen. Zijn uitsluiting uit de werkloosheid maakt hem nog afhankelijker van zijn familie (het weduwepensioen van zijn moeder). Hij is namelijk niet alleen zijn werkloosheidsuitkering kwijt, hij is ook verplicht om

20.000 euro terug te betalen nadat hij werd schuldig bevonden aan sociale fraude voor «een prul»: hij vergat een inkomenswijziging in het huishouden aan te geven. Om OCMW-steun te bekomen zou hij een appartement moeten nemen, maar hij verkiest om bij zijn moeder te wonen van wie de gezondheid alsmaar achteruitgaat.

Hij zegt dat hij doorgaat met zijn zoektocht naar werk, maar zonder enige hoop. Niet alleen werd hij talrijke keren afgewezen, maar ook zijn leeftijd was een nadeel: «Op mijn leeftijd ben je gezien. Ik zeg het ... Overal waar ik kwam, kreeg ik te horen: 'Nee, nee, nee, u bent te oud'. Ze zeggen het je vlakaf: 'U bent te oud, we hebben niets voor u'». Hij is van mening dat hij «in de miserie zit» en er niet uit kan, aangezien zijn kansen met de dag slinken. Hij wordt immers steeds ouder. Het verhaal rond zijn situatie is één grote tegenstrijdigheid rond werk. Enerzijds zegt hij dat hij een job wil («Om het even wat») en naar deze doelstelling wil toewerken, want hij «probeert nog steeds». Anderzijds krijgt hij «steeds weer het deksel op de neus» en geeft niemand hem een kans. Deze tegenstrijdigheid wakkert zijn onrechtvaardigheidsgevoel aan. Dit overheerst in

hoe hij zijn situatie ziet en maakt dat hij ongenueanceerd kritiek geeft aan het adres van alle werkgevers die «werklozen aan de kant zetten». «Het systeem helpt werklozen niet om vlotter aan een baan te geraken», instellingen (zoals Actiris of het OCMW) «weigeren je voor alles».

Gerardo is niet in staat zijn situatie te veranderen, en hij voelt zich alleen, alsof hij alleen staat om dit doel na te streven. Zijn onmacht zorgt ervoor dat hij wacht op ondersteuning die hij niet krijgt, wat zijn indruk van niet begrepen te worden en zijn isolement alleen maar versterkt. Enkel in zijn privéleven, in zijn familie voelt hij zich omringd en geholpen. Hij vindt zijn toestand echter ondraaglijk, niet enkel omdat hij arm is en «zo niet kan leven», maar eveneens omdat hij «stil gevallen is», «compleet vastzit». Hij heeft al aan het ergste gedacht: «In mijn hoofd speelt de gedachte aan zelfmoord enzo». Maar hij overleeft dankzij zijn familie van wie hij financiële en morele steun krijgt. «Ik heb mijn kinderen en mijn moeder, wat 'n geluk, want anders zou ik niet weten wat ik had gedaan».

3.3. Abstracte plannen en het risico op anomische breuken

Steeds moeilijker te verdragen.

 Het geval van Layla (33 jaar, getrouwd, drie kinderen van jonge leeftijd, lager secundair onderwijs niet afgemaakt, inschakelingsuitkeringen sinds 2002)

Layla gaat van school wanneer ze zwanger blijkt. Daarna wordt ze geconfronteerd met moeilijkheden om haar rol in het gezin en in het beroepsleven op elkaar afstemmen: ze volgt een aantal algemene opleidingen (Frans, Nederlands, informaticatoepassingen), maar maakt ze niet altijd af, want «het is moeilijk om alles in goede banen te leiden». Ze zoekt naar werk, steeds halftijdse banen, maar onderbreekt deze zoektocht soms voor een tijd. Wegens gebrek aan middelen kan ze haar drie kinderen niet bij een crèche inschrijven en ze ziet zich genoodzaakt om een vrijstelling aan te vragen, waardoor ze de helft van haar uitkeringen verliest. Ze is misnoegd dat ze voortdurend compromissen moet sluiten en zegt: «Ik heb mijn leven niet goed gepland». Ze had niet gedacht dat ze uit de werkloosheid zou worden uitgesloten, want ze meent dat

ze «steeds gedaan heeft wat moest gebeuren». De onmiddellijke gevolgen zijn het inkomensverlies, waar ze zich heeft aan aangepast («goed tellen en rekenen, is de boodschap»). Maar daarnaast betekent de uitsluiting ook dat ze een groot deel van haar autonomie verliest, omdat ze nu afhankelijk is van haar echtgenoot die arbeider in de bouwsector is.

Ze ervaart alsmaar sterker dat ze achteruit is gegaan qua statuut, want ze voelt zich «verbannen tot het huishouden», «verloren». Ze wil absoluut niet thuis blijven, want «het is zinloos om zo voort te doen, de jaren verstrijken en ik wil iets doen». Tegelijkertijd vindt ze het enorm lastig om naar werk te zoeken. Dit vormde nooit de hoofdbrok van haar bezigheden, maar was voor Layla toch «een referentie» en ze wilde niet opgeven, trok zich op aan het idee «om elk jaar iets meer te doen». Haar situatie is nu «moeilijker», want ze voelt dat ze «geen hulp noch ondersteuning heeft» en «aan zichzelf overgeleverd» is. Ze is ontgoocheld en gedesillusioneerd over haar kansen om een baan te vinden, want ze heeft gezocht en niets gevonden. Ze voelt zich geïsoleerd en sluit zich thuis op, terwijl ze dit niet

wil en dat zwengelt haar ontmoediging en schuldgevoel verder aan: «Ik wil niet zo doorgaan, maar zie je, het voelt alsof ik niet in staat ben iets te doen, misschien weet ik niet wat ik moet doen om de dingen te veranderen».

Wanneer ze haar «troeven» aanhaalt, schetst Layla een pessimistisch beeld van haar toekomst. Eerst en vooral «heeft ze niks te bieden», want ze heeft noch werkervaring noch een diploma. Daarnaast heeft ze jonge kinderen, terwijl «werkgevers op zoek zijn naar vrouwen die geen kinderen hebben». Bovendien heeft ze geen geld en «kan ze zich niet permitteren geld uit te geven om werk te zoeken». Op de koop toe heeft ze geen netwerk en «als je niemand kent, kan je niet aan werk geraken». Tot slot heeft ze zelfs geen familie of naaste vrienden die haar zouden helpen om «dat alles te vergeten». Haar situatie is over de hele lijn ongunstig en verhinderen haar om haar toekomst in de hand te nemen. Ze vindt dat ze geen kant meer op kan en voelt zich machteloos tegenover een toestand die «steeds moeilijk te verdragen is». Ook ontbreekt haar de zin «om te vechten om toch maar te proberen».

Voorlopige conclusie

ELEMENTEN VAN DE VOORLOPIGE CONCLUSIE

Uit het onderzoek naar de houding tot werk en de manieren om de toekomst voor ogen te zien en op te bouwen, komen we tot een reeks vaststellingen over de gevolgen van de uitsluiting uit de werkloosheid op individuele trajecten (hierbij wordt deze uitsluiting in eerdere trajecten gesitueerd):

- > De trajecten vóór de uitsluiting zijn divers, maar worden sterk gekenmerkt door werkloosheid en een moeilijke toegang tot de arbeidsmarkt
- > De uitsluiting werkt op velerlei vlakken destabiliserend op reeds kwetsbare situaties
- > De uitsluiting brengt een grote afstand tot werk aan het licht of verscherpt deze afstand nog
- > De trajecten na de uitsluiting zijn zeer heterogeen, zowel wat de activiteiten als de toekomstplannen betreft
- > De toekomstplannen hebben gemeen dat ze ver verwijderd zijn van regulier en vast werk: ze zijn gericht op het zoeken naar toegankelijke arbeidsvormen
- > De houding tot werk is duidelijk op te delen tussen experimenten die streven naar een verbetering van de situatie en abstracte plannen waarbij het gebrek aan slagvaardigheid opvalt
- > De houding tot werk en de opvatting over toegankelijk werk ketsen extreem vaak af op obstakels
- > Er zijn weinig hulpmiddelen beschikbaar om tegen de uitsluiting te strijden, of het nu gaat om netwerken van relaties, de naaste omgeving of institutionele ondersteuning
- > Ongelijke hulp heeft niettemin erg veel invloed
- > Deze ongelijkheid beïnvloedt de toekomstplannen rechtstreeks
- > De anticipaties blijven steeds broos en onzeker en er is een hoog risico dat de experimenten hun grens bereiken en in abstracte projecten verzanden
- > De uitsluiting leidt niet tot de verwachte effecten van een institutionele activering, maar werkt marginalisering, professionele verzwakking, terugtrekking van de arbeidsmarkt, onzekerheid en instabiliteit in de hand

3

Lessen en aanbevelingen

1. De mislukking van het activeringsbeleid
2. Blinde normalisering (ten aanzien van de diversiteit van de arbeidsmarkt en individuele trajecten)
3. Kritiek op de instellingen

1. De mislukking van het activeringsbeleid

LESSEN DEEL 1 Het idee van de activering van het zoekgedrag naar werk heeft gefaald

De eisen van het zoeken naar werk

- > Een regelmatige en voortdurende inzet
- > De ondernomen acties berekenen, de inspanningen meten
- > Aandacht voor de formele stappen (werkaanbiedingen, verzending van cv's enz.)
- > Sanctie als drijfveer voor motivatie

De ervaringen in het zoeken naar werk

- > Sleet na verloop van tijd: ontmoediging
- > Naarmate de mislukkingen toenemen, verlies van betekenis
- > Hinder door levensproblemen (huisvesting, gezondheid, tenlastenneming van familieleden enz.)
- > Een schorsing die overleven bemoeilijkt

Principes van de begeleiding

- > Individuele en persoonlijke responsabilisering
- > Hulpmiddelen en technieken aanleren
- > Geen vaste referent
- > Focus op de houding tot werk

Aanvragen inzake begeleiding

- > Verzoek om hulp bij en ondersteuning in de verschillende stappen
- > (Voor hen) onmiskenbare lacunes die als onoverkomelijke stigma werken
- > Rol van betrouwbare bemiddeling en zelfs verwachting van plaatsing

AANBEVELINGEN (1)

1. Na een negatieve evaluatie zorgt de opgedreven controle niet voor het herstel van het traject richting uitsluiting: het model voor de beoordeling van de inspanningen inzake de zoektocht naar werk aanpassen
2. De begeleiding is te veel gericht op enkel werk zoeken: een meer globale en persoonlijke begelei-

ding opzetten (die rekening houdt met de levensomstandigheden en met één referent)

3. De begeleiding is te veel gericht op het individu: een begeleiding ontwikkelen die meer is toegespitst op de werkloze en zijn contacten en zelfs op de bemiddeling en de aanbevelingen (bij werkgevers)

4. De begeleiding zit opgesloten in een duale relatie: bijvoorbeeld derden, vrijwilligers of verenigingen inschakelen

5. Het activeringsbeleid beoordelen door het standpunt van de gebruikers vanuit hun diversiteit (van traject, levensomstandigheden, inzetbaarheid, ervaring in het zoeken naar werk) in aanmerking te nemen teneinde dit beleid te heroriënteren

2. Normalisering die blind is voor diversiteit

LESSEN DEEL 2 Een problematische normatieve opvatting van de arbeidsmarkt en werk

Een eng en gecodificeerd referentiesysteem

- > Voor de hand liggende normen voor werk: voltijdse bezoldigde arbeid wordt verwacht
- > Een (impliciet) model dat men terug aan het werk gaat en permanent uit de werkloosheid geraakt
- > Normen inzake werk en de zoektocht naar werk worden aan elkaar gekoppeld

Een ruim en vaag referentiekader

- > Naast «een job», toegankelijk werk: voorlopige, informele, tijdelijke, kleine opdrachten enz.
- > Onzichtbare, gestroomlijnde en niet openbaar gemaakte tewerkstellingskansen
- > Relevante activiteiten die deel uitmaken van de zoektocht naar een job, maar die niet kunnen worden aangehaald wegens ongeoorloofd

De uniforme arbeidsmarkt

- > Algemene regels die geldig zijn voor de arbeidsmarkt
- > Instrumenten en nomenclaturen (voor werk, diploma's enz.) formaliseren en regelen de relaties
- > «Vacature - cv - job» geldt als referentie

Een specifieke arbeidsmarkt voor niet-geschoolde arbeidskrachten

- > Segmenten van de niet-gekwalficeerde arbeidsmarkt die functioneren op basis van informele relaties
- > Relationele investeringen gaan boven opleidingsgraad, diploma enz.
- > Ervaring van steeds strengere formele eisen (talenkennis, GHSO enz.)

AANBEVELINGEN (2)

6. Alle werkervaring erkennen (kleine opdrachten, klusjes, freelancewerk, maar ook vrijwilligerswerk, diverse aanwervingen enz.) en een opvatting van werk hanteren die verder gaat dan «een job»

7. De situaties van de werklozen diagnosticeren binnen een ruimere benadering van werk (die verder gaat dan «een job») en zich hierop baseren voor de begeleiding
8. De zoektocht naar werk opnieuw definiëren en hierbij een prominente plaats toekennen aan relationele investeringen en benaderingen

die minder gecodificeerd zijn, maar die wel gericht zijn op het zoeken naar werk (ongeacht de vorm)

9. De kenmerken, mobiliteit, omstandigheden, rekruteringswijzen in segmenten van de niet-gekwalficeerde arbeidsmarkt beter leren kennen

10. Een arbeidsbemiddeling voor niet-geschoolde banen opzetten aan de hand van systemen om kandidaten en werkgevers tot elkaar te brengen (wat veronderstelt dat er banden worden gesmeed met werkgevers die niet-geschoolde arbeidskrachten aanwerven)

2. Normalisering die blind is voor diversiteit ...

LESSEN DEEL 3 De zelfversterkende werking van de uitsluiting uit de werkloosheid en van de arbeidsmarkt

Verwaarloosde structurele ongelijkheden

- > Voorzieningen die geen rekening houden met de hindernissen en onderlinge ongelijkheden
- > Individuele inzet wordt centraal geplaatst
- > Niet benoemde stigma's en handicaps op de arbeidsmarkt

Onoverkomelijke stigma's

- > Selectie op basis van zichtbare en onuitwisbare criteria (leeftijd, diploma, rijbewijs, afkomst, gezinslast enz.)
- > Verinnerlijking van stigma's en zelfversterking ervan
- > De hindernissen zelf trotseren, zonder de hulp van een tussenpersoon

Het traject naar tewerkstelling is afgebakend

- > Voorwaarden voor om opnieuw rechten te verwerven op basis van vaste betrekkingen
- > Artikel 60, voornaamste en in de praktijk enige weg
- > Vroegere, onstabiele trajecten worden in de praktijk ongeldig verklaard

Terugkeer naar werk ligt buiten bereik

- > Terugkeer naar de werkloosheid lijkt onmogelijk
- > Artikel 60: een ervaring zonder veel toekomstperspectief (hoogstens een «draaideursysteem»: werkloosheid/artikel 60)
- > Een marginalisering waardoor men uit het kader, uit het systeem valt en geen toegang krijgt tot integrerende instellingen

AANBEVELINGEN (3)

11. De ongelijkheden ten aanzien van de arbeidsmarkt en de fundamenteën van de selectie bij aanwerving openlijk aan bod laten komen met het oog op een collectief bewustzijn over alle stigmatisering m.b.t. werk
12. De collectieve verantwoordelijkheid voor de werkloosheid bevestigen en individuen helpen zich niet te culpabiliseren

tigen en individuen helpen zich niet te culpabiliseren

13. Een beroep doen op externe spelers die een bemiddelende vertrouwensrol vervullen en die werkgevers aanbevelingen doen als tegengewicht voor verwerping versterkt door stigma's

14. Een beleid voor de creatie van werk voor laaggeschoolden ontwikkelen dat bestemd is voor de werklozen die het moeilijkst een job kunnen vinden

15. Werkloosheids- en arbeidsbemiddelingsinstellingen nieuwe trajecten laten organiseren om uitgesloten werklozen terug naar de werkloosheid en werk te leiden (verschillend

van het beheer van overeenkomsten type artikel 60)

16. De regels voor het recht op werkloosheidsuitkeringen hervormen en daarbij geen gebruik meer maken van de tewerkstellingsduur, maar wel van een grondige diagnose van de situaties en de plannen van uitgesloten werkzoekenden

3. Kritiek op de instellingen

LESSEN DEEL 4 Een verwijdering van de instellingen die statuten en identiteiten ondersteunen

De uitsluiting is een sanctie

- > Een bruske aankondiging die geen rekening houdt met individuele trajecten (kortlopende overeenkomsten enz.)
- > Geen begeleiding na de beslissing
- > Een administratieve handeling die gericht is op bestraffen en niet op (her)opbouwen

Een afkeuring van de identiteit

- > Onrechtvaardig en arbitrair (zelfs als het ongelijk kan worden erkend)
- > Moeilijk om zin en betekenis over te brengen, want hier is geen ruimte voor, geen uitwisseling over
- > Mengeling van schuldgevoel, kwaadheid en verinnerlijking

Zwak institutioneel aanbod

- > Vakbonden blijken geen hulp
- > Het OCMW en zijn nieuwe vormen van sociale controle
- > Banden met de werkloosheidsinstellingen worden verbroken (begeleiding en controle)

Kloof met de instellingen

- > Een beroepsprocedure die zwak en weinig betekenisvol wordt ingevuld
- > Nieuwe ankerpunten (OCMW) zijn geen ondersteuning op het vlak van identificatie
- > Het statuut van vrije werkzoekende is een verplichting, maar uitgehold

AANBEVELINGEN (4)

- 17.** De uitsluiting inbedden in een begeleidingstraject, waar een balans van de individuele situatie wordt opgemaakt die als basis voor de begeleiding wordt genomen
- 18.** Meer algemeen, de controle beter op de begeleiding voor en na de

uitsluiting afstemmen, bijvoorbeeld door de meervoudige professionaliteit van de consulenten of de samenstelling van een gemengd team

- 19.** De onomkeerbaarheid van de uitsluiting opnieuw uitdenken, bijvoorbeeld door het gebruik van

het statuut van vrije werkzoekende te bevorderen

- 20.** De mogelijkheid om beroep aan te tekenen tegen de beslissing van de uitsluiting teneinde de uitgesloten werklozen aan te moedigen hun standpunt te laten gelden, hun zoektocht naar werk te rechtvaardigen

gen (en uit de stapsgewijze werkwijze te breken)

- 21.** De mogelijkheid tot uitsluiting zelf herzien, bij gebrek aan alternatief statuut waar de werklozen achter zouden staan

3. Kritiek op de instellingen

LESSEN DEEL 5 Een maatschappelijk bestaan en een sociale cohesie in het gedrang

Verlies van hulp

- > Financieel verlies, op individueel niveau of op niveau van het gezin
- > Verlies van rechten en prestaties die bij de werkloosheid horen en die op tewerkstelling zijn gericht
- > Verlies van institutionele ondersteuning en breuk met werkloosheids- en arbeidsbemiddelingsinstellingen

Opeenstapeling van moeilijkheden

- > Economische onzekerheid en een leven in armoede
- > Meervoudige materiële gevolgen (schulden, besparingen enz.)
- > Grotere afhankelijkheid van de naaste omgeving, binnen het huishouden en het gezin
- > In sommige gevallen een groot risico op marginalisering

Uiteindelijk: verlies van toekomst en verbanning tot uitvoerend werk

- > Overleven wordt een allesoverheersende uitdaging, een voortdurende bezorgdheid die het haalt van de zoektocht naar werk
- > De noodzaak van persoonlijke inkomsten met het oog op het herstel van zijn statuut en identiteit (ook binnen het gezin)
- > Gebruik van uiteenlopende noodoplossingen en het risico op uitsluiting in het kwadraat
- > Een steeds grotere meedogenloze verwijdering van de arbeidsmarkt?

AANBEVELINGEN (5)

22. De meest ernstige en onzichtbare vormen van werkloosheid prioritair bestrijden (langdurige werkloosheid, uitsluiting uit de werkloosheid) en specifieke acties opzetten voor de meest zwakke en kwetsbare categorieën

23. Een statuut uitdenken dat losstaat van «een job hebben», maar waar een inkomen en sociale erkenning

aan verbonden is (de uit te voeren activiteiten zouden geval per geval moeten worden onderhandeld). Dit zou rechtstreeks inwerken op het risico op een definitieve breuk met de arbeidsmarkt en zou de werklozen die het het moeilijkst hebben een uitweg richting arbeidsmarkt kunnen bieden

24. De toegangsvoorwaarden voor de tewerkstellingsmaatregelen

versoepelen (het statuut van werkzoekende hoeft geen noodzakelijke voorwaarde te zijn)

25. De gevolgen van het statuut van samenwonende onder de loep nemen, aangezien de afhankelijkheid van de omgeving toeneemt en een minimum aan zelfstandigheid in de weg staat: individuele alternatieve inkomsten uitdenken

26. Een herverdelend beleid uitstippelen waardoor niemand zonder eigen inkomen valt, want dit is de basis van een autonoom bestaan binnen zijn omgeving en biedt de mogelijkheid om zijn situatie aan te pakken

Conclusies

Conclusie m.b.t. de aanbevelingen

De resultaten die uit ons onderzoek naar voren kwamen, hebben ons in staat gesteld een pakket van bijna dertig aanbevelingen af te leiden die gericht zijn op een bijstelling van het huidige activeringsbeleid, om er de meest schadelijke effecten van te corrigeren, en op het definiëren van nieuwe maatregelen die de activeringslogica zoals die nu is bepaald, doorbreken. Tot slot vestigen we de aandacht op enkele grote structurele pijlers in deze aanbevelingen:

1. Zowel bij de controle als de begeleiding de talrijke manieren om naar werk te zoeken en werk te definiëren, erkennen en waarderen:

- > De zoektocht naar werk mag niet tot een optelsom van acties worden herleid, maar er moet rekening worden gehouden (en hierover moet met de werklozen worden gesproken) met de verschillende manieren en redenen om naar werk te zoeken.

- > Naast arbeid zijn er tal van activiteiten (al dan niet bezoldigde arbeidsactiviteiten) die de ervaring van de werklozen kneden en verrijken. Deze moeten als ondersteuning voor de begeleiding worden ingezet.

- > Dientengevolge moeten controle en begeleiding sterk op elkaar worden afgestemd binnen gemengde teams of functies.

2. Een waaier aan uiteenlopende statuten bedenken om een antwoord te bieden op de heterogeniteit van de mogelijke situaties en de manieren om deze te beleven en te bepalen:

- > Werkaanbiedingen, hetgeen veronderstelt de relaties met werkgevers aan te halen.
- > Gesubsidieerd werk maar geen minderwaardig werk, bijgevolg beheerd in het kader van een specifiek programma.
- > Buiten reguliere arbeid erkende activiteiten, basis voor een hernieuwd zelfvertrouwen en een toekomstige begeleiding.
- > Persoonlijk inkomensaanbod, basis voor een minimale autonomie en slagvaardigheid.

3. Redeneren in termen van trajecten, doorstroming en mobiliteit en dus anticiperen op de gevolgen van de gevoerde acties en de uitwerking op de individuen:

- > Eraan werken de banden met de werklozen aan te halen, zeker met de meest kwetsbare, en dit via een specifieke begeleiding die versterkt is, rekening houdt met de elementen in hun situatie en die steeds door eenzelfde consulent wordt beheerd.
- > Rekening houden met de structurele ongelijkheid (en de stigmatisering) tegenover arbeid door de verwachtingen en vereisten ten opzichte van werklozen aan te passen.
- > De banden met de werklozen vrijwaren door waakzaam te zijn voor het risico dat de instelling zelf wordt afgekeurd, wat op zijn beurt het risico op uitsluiting vergroot, het wantrouwen versterkt en wat door zich ervan af te keren, ervoor zorgt dat de personen nog verder van het werkloosheidsstatuut en werk zijn verwijderd.

4

Bijlage

Lijst van de geïnterviewde personen die werden uitgesloten van werkloosheids of inschakelingsuitkeringen

De voornamen zijn fictief, ze werden gewijzigd

- 1 – Rudy** - Man, 43 jaar, alleenstaand, GHZO (kwalificerende opleiding tuinbouw), ontving sinds 1991 inschakelingsuitkeringen, met korte reguliere tewerkstellingsperiodes. OCMW, artikel 60 als klusjesman in een school
- 2 – Hugues** - Man, 44 jaar, alleenstaand, universitair (master economische wetenschappen), in 2004 uitgesloten van werkloosheidsuitkeringen en kreeg in 2014, na een aantal projecten als zelfstandige, geen toegang tot de werkloosheid. OCMW, op zoek naar financiering voor nieuwe projecten als zelfstandige.
- 3 – Alexandre** - Man, 54 jaar, alleenstaand, universitair (master economische wetenschappen), kreeg in 2004, na activiteiten als zelfstandige, geen toegang tot de werkloosheid. OCMW, persoonlijke zoektocht naar werk en/of op zoek naar financiering voor nieuwe projecten als zelfstandige.
- 4 – France** - Vrouw, 44 jaar, alleenstaand, hogere studies (artistieke richting), ontvangt sinds het einde van haar studies inschakelingsuitkeringen, steeds als aanvulling op haar artistieke activiteiten. Voortzetting van haar artistieke projecten, inkomsten aangevuld door het OCMW.
- 5 – Jérémie** - Man, 43 jaar, heeft een relatie en een kind, universitair (master journalistiek), ontvangt sinds 2010 inschakelingsuitkeringen na een aantal kortlopende overeenkomsten. Ten laste van zijn echtgenote, vrije werkzoekende.
- 6 – Audric** - Man, 35 jaar, heeft een relatie, geen kinderen, hogere studies (ruimtelijke ordening), ontvangt sinds 2005 inschakelingsuitkeringen naast tewerkstellingsperiodes. Ten laste van zijn echtgenote, vrije werkzoekende, opleiding in de informatica, beroep m.b.t. het behoud van zijn uitkeringen.
- 7 – Serge** - Man, 32 jaar, alleenstaand, GHZO (kwalificerende opleiding), ontvangt sinds 2002 inschakelingsuitkeringen, met korte reguliere tewerkstellingsperiodes. Ten laste van zijn ouders, vrije werkzoekende, vrijwilligerswerk.
- 8 – Charline** - Vrouw, 44 jaar, gescheiden, kinderen, heeft een relatie, GHZO, ontvangt sinds het einde van haar studies inschakelingsuitkeringen, voortdurende afwisseling met tewerkstellingsperiodes. OCMW, ontwikkeling van artistieke projecten.
- 9 – Raoul** - Man, 45 jaar, gescheiden, kinderen, heeft een relatie, GHZO (vervolgens kwalificerende opleiding als loodgieter-chauffagist), ontvangt sinds 1990 inschakelingsuitkeringen op basis van vrijstellingen voor opleiding en twee jaar activiteiten als zelfstandige. OCMW (samenwonend), informele voortzetting van beroepsactiviteit.
- 10 – Frédérique** - Vrouw, 46 jaar, alleenstaand, universitair (master arbeidswetenschappen), ontvangt sinds het einde van haar studies inschakelingsuitkeringen, afwisseling met arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur. Verlenging van de inschakelingsuitkeringen met 2 jaar op basis van haar handicap, opleiding projectmanagement.
- 11 – Fatima** - Vrouw, 39 jaar, gescheiden, kinderen, GLSO (daarna niet-erkende kappersopleiding), ontvangt sinds 1997 inschakelingsuitkeringen. OCMW, vrijgesteld van het zoeken naar werk (ziek kind, voor 66% gehandicapt), informeel werk in de marge.
- 12 – Aurélien** - Man, 49 jaar, alleenstaand, hogere studies (drukkerij), ontvangt sinds 2008 inschakelingsuitkeringen naast zijn artistieke activiteiten (daarvoor: kortlopende overeenkomsten). OCMW, artikel 60 als animator in een tehuis voor gehandicapten, voortzetting artistieke activiteiten.

- 13 – Solène** - Vrouw, 48 jaar, gescheiden, kinderen, hogere studies (conservatorium dans), ontvangt inschakelingsuitkeringen sinds het einde van haar studies, daarnaast overeenkomsten (tot 2009). Leeft van een schenking (reservekapitaal), activiteiten in de marge en voortzetting van persoonlijke zoektocht naar werk.
- 14 – Samira** - Vrouw, 46 jaar, heeft een relatie met kinderen, GHSO (kwalificerende opleiding beheer en verkoop), ontvangt sinds het einde van een 8-jarige deeltijdse overeenkomst in 2002 inschakelingsuitkeringen. Ten laste van haar echtgenoot, huisvrouw.
- 15 – Olivia** - Vrouw, 38 jaar, alleenstaand, universitair (bachelor in fotografie, beroepsaanpassingsovereenkomst (evt. omscholingsovereenkomst animatie), ontvangt sinds 2006 inschakelingsuitkeringen, daarnaast kortlopende overeenkomsten. OCMW, oprichting van haar eigen vzw en zoektocht naar subsidies.
- 16 – Sarah** - Vrouw, 48 jaar, gescheiden, kinderen, universitair (bachelor in talen), ontvangt inschakelingsuitkeringen sinds het einde van haar studies. Erfenis, verstoken van de hulp van het OCMW tot haar reserves op zijn, afgehaakt tijdens opleiding.
- 17 – Antonin** - Man, 38 jaar, gescheiden, kinderen, GHSO (kwalificerend onderwijs laborant), ontvangt sinds 1995 inschakelingsuitkering naast tewerkstellingsperiodes. OCMW, artikel 60 als administratief assistent in een Jobhuis.
- 18 – Yasmina** - Vrouw, 34 jaar, heeft een relatie, kinderen, hogere studies (maatschappelijk werker), ontvangt sinds 2013 inschakelingsuitkeringen op basis van vrijstellingen (familiale reden, hernemen studies). Ten laste van haar echtgenoot, reguliere half-tijdse en daarna voltijdse betrekking als directiesecretaresse in een school.
- 19 – Emilie** - Vrouw, 52 jaar, gescheiden, kind, universitair (daarna kwalificerende opleidingen in de sociale wetenschappen), als gevolg van het statuut van meewerkende echtgenote en daarna een deeltijdse betrekking worden de inschakelingsuitkeringen haar geweigerd. Zoektocht naar werk toegespitst op een het bekomen van subsidies om haar eigen vereniging op te richten.
- 20 – Maryse** - Vrouw, 49 jaar, alleenstaand, woont samen met haar zus, geen GHSO, einde inschakelingsuitkeringen. OCMW, opleiding juweelontwerp.
- 21 – Thaïs** - Vrouw, 37 jaar, alleenstaand, universiteit (bachelor filologie), ontvangt sinds 2008 inschakelingsuitkeringen. Heeft gedurende een jaar geen woonplaats noch inkomen, sindsdien bij het OCMW, voortzetting van artistieke activiteiten.
- 22 – Alyzée** - Vrouw, 26 jaar, heeft een relatie, geen kinderen (medehuurder), universiteit (master communicatie), toegang tot de werkloosheid werd omwille van haar leeftijd geweigerd. Renteniert dankzij een investering van haar kapitaal in vastgoed, uitzendwerk, vrijwilligerswerk en zoektocht naar subsidies voor de oprichting van haar vereniging.
- 23 – Claudia** - Vrouw, 26 jaar, alleenstaand, universiteit (master sociologie), toegang tot de werkloosheid werd omwille van haar leeftijd geweigerd. Na een zoektocht naar werk van een jaar, vervangingsovereenkomst als inschakelingswerker in een Mission locale.
- 24 – Aubin** - Man, 44 jaar, alleenstaand, GHSO, ontvangt sinds 2005 werkloosheidsuitkeringen. OCMW, hulp bij zijn zoektocht naar werk.
- 25 – Gauthier** - Man, 25 jaar, alleenstaand, GLSO, toegang tot de werkloosheid werd omwille van zijn diploma geweigerd. Geen werk, ten laste van zijn ouders.

- 26 – Armand** - Man, 52 jaar, heeft een relatie, kinderen, universitair (bachelor, boekhouding, niet-erkend), ontvangt sinds 2008 werkloosheidsuitkeringen, afwisseling met kortlopende overeenkomsten. Ten laste van zijn echtgenote, hulp bij zijn zoektocht naar werk.
- 27 – Raissa** - Vrouw, 47 jaar, gescheiden, kind, GLSO, ontvangt sinds 2007 volledige inschakelingsuitkeringen na 20 jaar uitzendovereenkomsten. OCMW, artikel 60, maar heeft een medisch attest.
- 28 – Hakima** - Vrouw, 33 jaar, heeft een relatie, kinderen, GLSO, ontvangt sinds 2005 inschakelingsuitkeringen op basis van meerdere vrijstellingen (familiale reden, opleiding). Ten laste van haar echtgenoot, opleiding assistent-verzorgster.
- 29 – Layla** - Vrouw, 33 jaar, heeft een relatie, kinderen, GLSO, ontvangt sinds 2002 inschakelingsuitkeringen op basis van meerdere vrijstellingen (familiale reden). Ten laste van haar echtgenoot, huisvrouw.
- 30 – Najouah** - Vrouw, 36 jaar, heeft een relatie, kinderen, GLSO, ontvangt sinds 1999 inschakelingsuitkeringen op basis van meerdere vrijstellingen (familiale reden). Ten laste van haar echtgenoot, huisvrouw.
- 31 – Joanne** - Vrouw, 37 jaar, gescheiden, kinderen, GLSO, ontvangt sinds 1998 inschakelingsuitkeringen, afgewisseld met uitzendovereenkomsten. Ten laste van haar echtgenoot, uitkeringstrekker, persoonlijke zoektocht naar werk.
- 32 – Sandra** - Vrouw, 52 jaar, gescheiden, kind, GHSO, ontvangt sinds 2010 inschakelingsuitkeringen na 2 jaar ziekte-uitkering van de mutualiteit. OCMW, zoekt naar werk.
- 33 – Samir** - Man, 50 jaar, heeft een relatie, kinderen, GHSO, ontvangt sinds 2012 werkloosheidsuitkeringen. Voorlopige arbeidskaart, hulp bij de zoektocht naar werk.
- 34 – Amina** - Vrouw, 38 jaar, gescheiden, heeft een relatie, kinderen, GLSO (vervolgens kwalificerende opleiding), ontvangt sinds 1993 inschakelingsuitkering. Ten laste van haar echtgenoot, zoekt een nieuwe woonplaats.
- 35 – Yoann** - Man, 39 jaar, alleenstaand, kwalificerende opleiding, OCMW na uitsluiting uit werkloosheid, beroep tegen RVA en zijn vakbond.
- 36 – Thimothée** - Man, 44 jaar, gescheiden, kind, GLO, dakloos, geen inkomen sinds 8 maanden, beroep tegen OCMW.
- 37 – Ousmane** - Man, 42 jaar, heeft een relatie, kinderen, geen diploma, ontvangt sinds 2008 werkloosheidsuitkeringen. OCMW, artikel 60 als schoonmaker in een Mission locale.
- 38 – Amandine** - Vrouw, 31 jaar, heeft een relatie, kind, GLSO, ontvangt sinds het einde van haar studies inschakelingsuitkeringen, afgewisseld met kortlopende overeenkomsten. OCMW, artikel 60 als schoonmaakster in een Mission locale.
- 39 – Médina** - Vrouw, 46 jaar, gescheiden, kinderen, GLSO, ontvangt sinds 1990 inschakelingsuitkeringen dankzij twee uitzendovereenkomsten. OCMW, opleidingen, hulp bij zijn zoektocht naar werk.
- 40 – Najet** - Vrouw, 51 jaar, heeft een relatie, kinderen, GHSO (kwalificerende richting computertoepassingen), ontvangt sinds 1988 werkloosheidsuitkeringen. Ten laste van haar echtgenoot, werkloos, huisvrouw.
- 41 – Adrian** - Man, 29 jaar, heeft een relatie, kinderen, partner illegaal, geen diploma, ontvangt sinds 2011 werkloosheidsuitkeringen. OCMW, persoonlijke zoektocht naar werk, informele activiteiten in de marge.
- 42 – Waël** - Man, 26 jaar, alleenstaand, kwalificerende opleiding (CEFA haarzorg), ontvangt sinds 2014 inschakelingsuitkeringen. Beroep tegen de beslissing van het OCMW, zoekt naar uitzendwerk.

- 43 – Louis** - Man, 44 jaar, alleenstaand, GHSO (kwalificerende opleiding, sport), ontvangt sinds 2008 werkloosheidsuitkeringen. OCMW, hernemen studie computergrafiek.
- 44 – Esther** - Vrouw, 35 jaar, gescheiden, kind, GHSO, ontvangt sinds 2014 werkloosheidsuitkeringen. Beroep tegen de beslissing van het OCMW, persoonlijke zoektocht naar werk.
- 45 – Faruk** - Man, 44 jaar, heeft een relatie, kind, GHSO (kwalificerende opleiding toerisme), ontvangt sinds 2010 inschakelingsuitkeringen na ziekte-uitkering van de mutualiteit. Ten laste van zijn partner, persoonlijke zoektocht naar werk.
- 46 – Bassim** - Man, 44 jaar, heeft een relatie, kinderen, GLSO, ontvangt sinds 2011 werkloosheidsuitkeringen. Ten laste van zijn vrouw, betrekking als taxichauffeur en daarna faillissement, persoonlijke zoektocht naar werk.
- 47 – Emmanuelle** - Vrouw, 28 jaar, alleenstaand, woont samen met haar ouders, GLSO, ontving sinds het einde van haar studies inschakelingsuitkeringen, afgewisseld met kortlopende overeenkomsten. Werk als serveerster, halftijds, sinds twee jaar.
- 48 – Jean-Claude** - Man, 52 jaar, alleenstaand, GHSO, ontvangt werkloosheidsuitkeringen sinds 2008. OCMW, heeft zich teruggetrokken uit de zoektocht naar werk, voortzetting van informele activiteiten.
- 49 – Michel** - Man, 43 jaar, alleenstaande, woont bij zijn moeder, GLSO, ontvangt sinds 2007 werkloosheidsuitkeringen. OCMW, aangevuld met de inkomsten van zijn moeder, uitzicht op een artikel 60.
- 50 – Salim** - Vrouw, 45 jaar, gescheiden, kinderen, hogere studies (niet-erkend), OCMW, zoektocht naar werk.
- 51 – Jacques** - Man, 45 jaar, heeft een relatie, GLSO, ontvangt sinds een tiental jaar werkloosheidsuitkeringen. Klusjesman in een gesubsidieerde betrekking, bepaalde duur.
- 52 – Sorina** - Vrouw, 26 jaar, heeft een relatie, kinderen, GLO, ontvangt sinds 2010 inschakelingsuitkeringen. Ten laste van haar echtgenoot die een overeenkomst artikel 60 heeft, hulp bij de zoektocht naar werk.
- 53 – Amel** - Vrouw, 50 jaar, gescheiden, kinderen, GLSO, ontvangt sinds 2012 werkloosheidsuitkeringen. Eigenaar en leeft van kinderbijslag, persoonlijke zoektocht naar werk.
- 54 – Gerardo** - Man, 53 jaar, gescheiden, woont in het ouderlijk huis, GLSO, ontvangt sinds 2004 werkloosheidsuitkeringen dankzij een overeenkomst van twee jaar. Ten laste van zijn moeder, persoonlijke zoektocht naar werk.
- 55 – Adèle** - Vrouw, 27 jaar, heeft een relatie, universitair (master ontwikkeling), toegang tot de werkloosheid werd omwille van haar leeftijd geweigerd. Ten laste van haar echtgenoot, uitzendwerk in januari.